

Uit

NORGES
ARKTISKE
UNIVERSITET

Fakultetet for humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning
Institutt for historie og religionsvitenskap

Norsk ishavsretorikk

Stortingets behandling av Svalbard- og Grønlandssaken 1919 – 1925

—

Vegar Lunde Hafnor

HIS-3900 – Masteroppgave i historie mai 2016

Innholdsfortegnelse

Innholdsfortegnelse	II
Kapittel 1 – Innledning	1
Problemstilling	2
Litteratur og teori	2
Kilder og metode	6
Oppgavens struktur og avgrensning	7
Kapittel 2 – En anledning til ordning 1919	11
Stortinget og forhandlingene om Spitsbergen	15
Økonomisk lønnsomhet	17
Spitsbergen som kullforsynings-garantist	22
«Den politiske eller nationale» retorikken	25
Historiske rettigheter	25
Forholdet til Sverige	28
Norsk suverenitet, nøytralitet og mellomstatlige relasjoner	32
Norske nærings- og arbeiderinteresser	38
Spitsbergen i norsk konsolideringspolitikk	43
Kapittel 3 – Konfliktløsning på Grønland 1922–1924	45
Fram mot forhandlinger: august 1922 til januar 1923	46
Det norske forhandlingsgrunnlag juli 1923	55
Stortingets behandling av Øst-Grønlandsoverenskomsten 27. mars 1924	61
Nasjonal selvhevdelse på Grønland	69
Kapittel 4 – Svalbard for Norge 1924 – 1925	75
Ratifikasjon av Spitsbergentraktaten 1924	75
Svalbardloven 1925	77
Ønsket om biland	79

«Det psykologiske moment»	84
Nasjonalsinnede arbeidere.....	88
Tilknytningsform en følelsesak	91
Kapittel 5 – Utvikling av retorikken mellom 1919 og 1925	95
Retorikk etter partipolitisk og geografisk tilknytning	98
Videre forskning.....	100
Litteratur.....	103
Andre kilder.....	104

Kapittel 1 – Innledning

Målet med denne oppgaven er å se nærmere på den politiske retorikken i Stortinget under behandlingen av Svalbard- og Grønlandssaken mellom 1919 og 1925. Dette vil kunne bidra til økt forståelse av Stortingets rolle i utformingen av politikken i disse to sakene, og kaste nytt lys over Stortingets påvirkning i en formativ periode av den norske *ishavsimperialismen*.

Sensommeren 1925 ble endelig Svalbard tatt inn som fullverdig del av kongeriket Norge. Siden århundreskiftet hadde utvinning av mineralressurser, og stadige konflikter mellom ulike interesser vist at det var nødvendig å få i stand rettslig regulering på den herreløse øygruppa. Spede forsøk i siste halvdel av 1800-tallet på å få Norge til å hevde overherredømme på Spitsbergen¹, og forhandlinger om en internasjonal ordning fra 1910 og til utbruddet av 1. verdenskrigen, hadde ikke ført til noen løsning på problemene. Men etter at krigen hadde ristet løs på de stormaktpolitiske spenningene i Europa, lå veien åpen for at den unge, lille nasjonen Norge ved fredskonferansen i Paris 1919 fikk sitt langvarige mål om norsk suverenitet på Spitsbergen realisert.

Nærmest samtidig satt Danmark i gang diplomatiske fremstøt for å sikre seg suverenitet over hele Grønland. Til tross for vennskapelige forhandlinger, og en tilsynelatende løsning på akutte problemer i 1924, eskalerer konflikten mellom Norge og Danmark ut over 1920-tallet. Ved inngangen til 1930-tallet hadde norske styresmakter mistet initiativ og kontroll over utviklingen til utenomparlamentariske pressgrupper. Saken ender, etter norsk okkupasjon av deler av Øst-Grønland i 1931 og 1932, med at folkerettsdomstolen i Haag i 1933 fradømte Norge retten til disse okkupasjonene.

Ved inngangen til 1920-tallet sto altså både Svalbard- og Grønlandssaken på den utenrikspolitiske agendaen i Norge. I begge sakene ble det drevet aktivt diplomati, samtidig som Stortinget i større grad ble involvert i utformingen av den norske ishavspolitikken. Denne politikken, som i ettertiden har fått betegnelsen *ishavsimperialismen*,² hadde sin storhetstid fra undertegnelsen av Spitsbergentraktaten i 1920 og til okkupasjonen av Dronnings Mauds land i

¹ Navnet *Svalbard* ble ikke offisiell betegnelse for Spitsbergen og de omkringliggende øyene, samt Bjørnøya, før Svalbardloven ble vedtatt i 1925. I denne oppgaven vil derfor *Spitsbergen* bli brukt om øygruppa i perioden fram til navneskiftet i 1925.

² Mye kan tyde på at begrepet først har blitt brukt av Hans Fredrik Dahl, som en utledning av Wilhelm Keilhaus "Norges arktisk imperialisme" H.F. Dahl, *Norge mellom krigen: det norske samfunn i krise og konflikt 1918-1940*, Oslo 1973: 27.

1939. Oppgaven vil være et bidrag til vår forståelse av Stortingets rolle i utformingen av den norske polarpolitikken de første årene av 1920-tallet.

Problemstilling

Den overordnede problemstillingen for oppgaven er hvilke retoriske linjer som dominerte Stortingets behandling av Svalbard- og Grønlandssaken i årene fra 1919 til 1925. Retorikk blir her forstått som *intensjonell muntlighet*.³ Det er altså en bevist ytring, med intensjon om å overtale, eller påvirke, tilhøreren. Retoriske linjer er altså en sortering av den *retoriske praksis* stortingsrepresentantene valgte å ta i bruk, og bevist vektla i stortingsdebatten. Det blir derfor viktig å identifisere de ulike retoriske linjene i Stortingets behandlinger av disse to sakene, og sammenligne retorikken dem imellom.

Den ekspansive norske ishavspolitikken har tradisjonelt blitt fremstilt som et høyrenasjonalistisk prosjekt. I hvilken grad var det korrelasjoner mellom Stortingsrepresentantenes retorikk og partipolitiske tilknytning? Nord-Norge og Vestlandet var blant de regionene som rekrutterte flest fangstmenn og arbeidere til Spitsbergen og Grønland. I hvilken grad innvirket representantenes geografiske tilknytning deres retorikk?

Det første aktuelle møtet i Stortinget som vil bli behandlet i denne oppgaven, fant sted allerede før Spitsbergentraktaten tilkjente Norge suverenitet over øygruppa. Det siste stortingsmøtet som vil bli undersøkt ble holdt etter at norske interesser var sikret en dominerende stilling på Svalbard. Likeens ble det holdt flere møter i Stortinget om Grønlandssaken både før, under og etter forhandlingene med Danmark om Øst-Grønlandsoverenskomsten av 1924. Følger det endringer av retorikken i Stortinget etter hvert som disse to sakene utvikler seg gjennom perioden, og påvirker utviklinger i den ene saken retorikken i den andre.

Litteratur og teori

Den mest omfattende studien av Grønlandssaken er gjort i en doktorgradsavhandling i historie av Ida Blom i 1973.⁴ Blom ser i hovedsak på utenomparlamentariske pressgrupper som drivkraften i utviklingen av saken, og den nasjonale motivasjonen som lå bak denne. Blom gir også en fremstilling av hvordan ulike nasjonalistiske grupper stilte seg til dette ene spørsmålet,

³ J. Kjeldsen, *Retorikk i vår tid : en innføring i moderne retorisk teori*, 2. utg. utg., Oslo 2006: 16f. Her referert til professor emeritus i retorikk Jørgen Fafners definisjon.

⁴ I. Blom, *Kampen om Eirik Raudes land: pressgruppepolitikk i grønlandsspørsmålet 1921-1931*, Oslo 1973.

og berører også pressgruppens tilknytning til og innvirkning på enkelte Stortingsrepresentanter. Hun forholder seg i grove trekk til perioden mellom 1919 og 1930, men også utviklingen fra 1930 og frem til dommen i Haag blir viet betydelig oppmerksomhet. Det nasjonalistiske uttrykket til pressgruppen, slik Blom beskriver det, var bakoverskuende til en norrøn storhetstid, med sterk vektlegging av den urett danskene gjennom unionstiden, og særlig ranet av norske skattland i 1814, hadde påførte Norge.⁵ Hun hevder Grønlandssaken ble ansett å ha en sterk nasjonalt samlende kraft, der nasjonalfølelsen i brede lag av befolkningen skulle vekkes på linje med unionsoppgjøret i 1905. En rekke andre saker der nasjonalfølelse og oppgjørstrang i forhold til Danmark blir berørt i avhandlingen, men Svalbardsaken blir ikke sett på i den sammenheng.⁶ Dette til tross for at personer sentral i pressgruppen også jobbet aktivt med norske interesser på Svalbard.

Trygve Mathisen har med sin doktorgradsavhandling fra 1951, *Svalbard i internasjonal politikk*, etablert det som har fått betegnelsen «Mathisen-skolen» i nyere norsk Svalbardforskning. Mathisens bidrag er en utførlig studie av det arbeidet som ble lagt ned mellom 1871 og 1925 for å gi «øygruppen en stabil politisk status.»⁷ Hans avhandling har fått status som standardverk om Svalbards historie i denne perioden. Mathisen har likevel blitt kritisert for ikke å ha gitt nok oppmerksomhet til interne prosesser i Norge, og i for stor grad vektlagt økonomiske motiver og Wedel Jarlsbergs rolle på fredskonferansen.⁸ Særlig har han vært kritisert for ikke å ta inn nasjonale interesser og nasjonal selvhevdelse som viktige motiver i norsk Svalbardpolitikk.

Både Svalbard- og Grønlandssaken blir viet plass i to av bindene i serien *Norsk utenrikspolitikk historie*. Svalbard blir behandlet av Roald Berg i bind to, *Norge på egenhånd*.⁹ Berg argumenterer her for nytten av å bringe inn et nytt analysenivå i arbeidet med norsk utenrikspolitikk, og da særlig med eksempel i Svalbardsaken frem til 1920. Enkelte har omtalt det som en egen «Berg-skole» i behandlingen av Svalbardsaken.¹⁰ Til forskjell fra tidligere

⁵ Blom, 1973: 148f.

⁶ Blom nevner så vidt Svalbard kun i sammenheng med budsjettbevilgninger til NSIU.

⁷ T. Mathisen, *Svalbard i internasjonal politikk 1871-1925*, Oslo 1951: VII.

⁸ L.J. Johannessen, *"Den nasjonale selvhevdelses vei": svalbardsaken 1920-1925*, Trondheim 1996: 7. Johannessen viser også her til Roald Bergs innvendiger.

⁹ R. Berg, *Norge på egen hånd: 1905-1920*, bd. 2, Oslo 1995.

¹⁰ Johannessen, 1996: 6 og 9f.

verker omhandlende Svalbard,¹¹ som i stor grad forklarer utviklingen med hensyn til økonomiske interesser, hevder Berg at norsk Svalbardpolitikk mellom 1905 og 1920 var motivert av en ekspansjonistisk nasjonalisme.¹² Roald Bergs analytiske tilnærming var at denne nasjonalismen kom til uttrykk som en konsolideringspolitikk, der «det gjaldt å ta i bruk hele landets territorium for landets egen befolkning.»¹³ Spitsbergen og «Det norske hav» ble således forstått som egentlig norsk, og dermed aktuelt område for denne fornorskningen. Det er denne ekspansive tendensen i fornorskningsspektivet som blir karakterisert som *nasjonal selvhevdelse*. Denne teoretiske tilnærmingen til Berg, evner å belyse de indre drivkreftenes rolle i norsk utenrikspolitikk, i mye større grad en tidligere forskning.¹⁴ Konklusjonen er at Stortinget og opinionen hadde en mer aktiv rolle i utformingen av norsk Spitsbergenpolitikk.

Roald Berg beskjeftiger seg i størst grad med Svalbardsaken, og Grønlandssaken er derfor bare i mindre grad forsøkt analysert ut fra hans teoretiske tilnærming. I bind tre av *Norsk utenrikspolitikk historie – Mellomkrigstid*, behandler Odd-Bjørn Fure i større grad Grønlandssaken. Også han forstår de mellomstatlige relasjonene i mellomkrigstiden som preget av maktpolitisk prestisje der også polare besittelser spilte en rolle.¹⁵ Der Berg så den ekspansjonistiske nasjonalismen i perioden før 1920 som et uttrykk for en generell konsolideringspolitikk – uten påvirkning av indrepolitiske ideologier¹⁶ – fremstiller Fure konsolidering og ekspansjon som to separate handlingsretninger i norsk utenrikspolitikk i mellomkrigstid.¹⁷ Fure påpeker også at sosialistene i hovedsak støttet konsolideringspolitikken, men de distanserte seg fra Grønlandssaken grunnet den nasjonale siden saken hadde fått.¹⁸ Hvordan sosialistene stilte seg til både Svalbard- og Grønlandssaken i de fem første årene av 1920-tallet blir derfor viktig å se nærmere på.

Historiker Leif Johnny Johannessen har videreført Roald Bergs analytiske rammeverk i sin hovedfagsoppgave fra 1996, og ser nærmere på perioden mellom Spitsbergentraktaten ble

¹¹ Mathisen, 1951; O.G. Skagestad, *Norsk polarpolitikk: hovedtrekk og utviklingslinjer 1905-1974*, Oslo 1975; W. Østreng, *Økonomi og politisk suverenitet: interessespillet om Svalbards politiske status*, Oslo 1974.

¹² Berg, 1995: 320.

¹³ Berg, 1995: 174.

¹⁴ Berg, 1995: 317f.

¹⁵ O.-B. Fure, *Mellomkrigstid: 1920-1940*, bd. 3, *Norsk utenrikspolitikk historie*, Oslo 1996: 110.

¹⁶ Berg, 1995: 320.

¹⁷ Fure, 1996: 28.

¹⁸ Fure, 1996: 121.

underskrevet i 1920, og fram til Svalbard offisielt ble underlagt Norge i 1925. Johannessen bidrar til å belyse hvordan den norske politikken i perioden hadde som mål å realisere den norske suvereniteten over Spitsbergen, og hvorfor denne prosessen tok hele fem og et halvt år.¹⁹ Innledningsvis trekker han inn en kobling til Grønlandssaken, med parallell til det kulturelle oppgjøret med unionstida. Ut over dette ser ikke Johannessen til Grønlandssaken for sammenligning.

I bind to av *Norsk polarhistorie* har Einar-Arne Drivenes behandlet den norske *ishavsimperialismen*. Det er i stor grad Adolf Hoels rolle i denne som står i fokus. Tematisk dekker fremstillingen bredt, og i en periode fra tidlig norsk ishavshistorie og frem til rett etter 2. verdenskrig. Særlig bidrar Drivenes til forståelsen av Hoels aktiviteter og motiver før og under 2. verdenskrig, forklart ut fra Hoels forståelse av et norsk «livsrom» i Arktis.²⁰ Drivenes teoretiske tilnærming, med Det norske hav som et norsk livsrom for ekspansjon og utnyttelse av norske interesser, ligger nært Bergs konsolideringsteori.

Det er også skrevet en del hovedfags- og masteroppgaver om temaet. I nyere tid er det særlig fire oppgaver som har bidratt til å utvide vår forståelse av Grønlandssakens utstrekning. Per Kollstad²¹, Ivar Lohne²² og Ketil Edgar Stordalmo²³ har sett på sakens utvikling i henholdsvis periodene 1945 til 1965, 1919-1945 og under 2. verdenskrig.

I tillegg har Finn H. Eriksen skrevet en masteroppgave med fokus på den danske Grønlandspolitikken, og de norske reaksjoner i perioden 1909-1933.²⁴ Og således bidratt med forståelse for de danske motiver og grupperinger i Grønlandssaken.

Det vi ser av denne korte gjennomgangen av tidligere forskning er at forholdsvis mye allerede er gjort på dette området, og langt fra alt som er skrevet om temaet er nevnt her. Likevel ser vi en tendens til at Svalbard- og Grønlandssaken analyseres hver for seg. Denne oppgaven stiller

¹⁹ Johannessen, 1996: 4.

²⁰ E.-A. Drivenes, Ishavsimperialisme, i E.-A. Drivenes og H.D. Jølle (red.), *Norsk Polarhistorie - Vitenskapene*, bd. 2 Oslo, 2004: 251ff.

²¹ P. Kollstad, "Vi er ikke ferdige med oppgjøret [...] om Grønland": *Grønlandssaken i dansk og norsk politikk 1945 til 1965*, Universitetet i Oslo 1996.

²² I. Lohne, *Grønlandssaken 1919-1945: fra borgerlig nasjonalt samlingsmerke til nasjonalsosialistisk symbolsak*, Universitetet i Tromsø 2000.

²³ K.E. Stordalmo, *Grønlandssakens utvikling under Den andre verdenskrig*, Universitetet i Tromsø 2006.

²⁴ F.H. Eriksen, *Grønlandssaken: dansk grønlandspolitik og norske reaksjoner 1909-1933*, Universitetet i Oslo 2010.

seg i den teoretiske tradisjonen etter Roald Berg, der konsolidering og nasjonal selvhevdelse er viktige analysenivåer for å forstå stortingsrepresentantenes retoriske disposisjoner. En undersøkelse av Stortingets behandling av disse to sakene, nærmest parallelt mellom 1919 og 1925, vil bidra til å belyse hvordan norsk polarpolitikk ble utformet i denne innledende perioden av den norske ishavsimperialismen.

Kilder og metode

Hovedfokuset for denne oppgaven er Stortingets behandlinger av Svalbard- og Grønlandssaken i en periode der begge disse sakene blir tatt opp til debatt jevnlig. Departementenes meddelelser til Stortinget, innstillinger fra Stortingskomiteer og stenografiske referater fra møter, både åpne og bak lukkede dører i Stortinget, vil være de sentrale kildene til dette arbeidet.

Kildene fra Stortinget har vært uproblematisk å få tilgang til. Stortingsprotokollene ble digitalisert og gjort søkbare på stortingets egne nettsider høsten 2014, og hemmelige dokumenter og referater fra lukkede møter mellom 1901 og 1939 ble offentliggjort på CD-ROM i 1997.

For å skaffe et mer helhetlig bilde av Stortingsrepresentantenes retorikk og holdninger i perioden, kunne det vært aktuelt og supplert med eventuelle avisinnlegg fra perioden samt memoarer og senere utgivelser av noen av hovedpersonene selv. Av hensyn til den begrensede plass tilgjengelig i en masteroppgave, har dette blitt prioritert bort til fordel for en grundigere fremstilling av de innlegg som ble holdt i Stortinget. Denne oppgaven kan nok derfor kritiseres for å hvile for mye på én kilde. Stortingsrepresentantenes uttalelser i Stortinget kan tenkes å bære preg av det forumet de er fremsatt i, og retorikk og holdninger vil kunne vært annerledes uttrykt i for eksempel avispublikasjoner. Flere av debattene i Stortinget ble også holdt for lukkede dører. Det som ble sagt der var således ikke tiltenkt kommunisert til mottakere utenfor Stortinget. Dette kan ha ført til en friere utfoldelse av representantenes innlegg, der de ikke måtte ta hensyn til opinion eller utenlandske interesser i pågående forhandlinger.

For å best kunne få oversikt og sortere retorikken i perioden etter gjentakende linjer, blir kildene kvalitativt behandlet. Tilnærmingen til kildematerialet har vært inspirert av diskursanalyse, men har ikke i større grad vært styrt av metoden. Det vesentlige med undersøkelsen av de aktuelle debattene har vært hvordan representantene formulerte seg, og hvilken type retorikk eller argumenter som ble ansett som passende for behandlingene av Svalbard- og Grønlandssaken.

Tidvis har arbeidet med kildene vært tidkrevende, da store mengder muntlig formulert tekst skulle gjennomgås. En nøye lesning var også nødvendig for å forstå underliggende meninger og formuleringer som ble til i en annen tid.

De aktuelle kildene er valgt etter i hovedsak to kriterier. For det første er de valgt ut fra hvor utfyllende debatten var. En lang debatt, med flest mulig representanter involvert, vil gi en dypere forståelse av hver enkelt representants retorikk, og de forskjellige retoriske linjenes representativitet. For det andre er nærhet til viktige hendelser i perioden lagt til grunn for seleksjonen. Disse to kriteriene går selvfølgelig litt over i hverandre, da debatten ofte var størst rundt viktige hendelser.

Oppgavens struktur og avgrensning

Oppgaven følger, som nevnt over, utvalgte debatter i Stortinget omhandlende Svalbard- og Grønlandssaken i perioden mellom 1919 og 1925. I tråd med et av hovedformålene med dette arbeidet, å se utvikling og sammenhenger i retorikken gjennom perioden, blir sakene her fremstilt i kronologisk rekkefølge. Det utvalget av debatter som er gjort, gjør det likevel slik at inndelingen også blir tematisk.

Hoveddelen av oppgaven er delt i tre kapitler, som hver tar for seg debatter i Stortinget rundt tre viktige begivenheter i perioden: utformingen av den norske henvendelse om å få Spitsbergensaken behandlet ved fredskonferansen i 1919; dansk suverenitetsutvidelse over Grønland, og forhandlingene om Øst-Grønlandsoverenskomsten; og ratifikasjon av Spitsbergentraktaten, samt behandlingen av Svalbardloven i 1924 og 1925.

I kapittel 2 behandles stortingsdebatten i 1919 som fulgte utenriksminister Nils Claus Ihlen's redegjørelse for norske planer om å få Spitsbergensaken avgjort av fredskonferansen i Paris. Dette er en av de første anledningene Stortinget i plenum ble forelagt Spitsbergensaken, og den fylldige debatten markerer et skille der Stortinget får økende innvirkning i saken.

Kapittel 3 tar for seg flere stortingsdebatter omhandlende Grønlandssaken, og strekker seg over to år, fra august 1922 til mars 1924. Danmark hadde i 1921 henvendt seg til den norske regjering med ønske om en skriftlig bekreftelse på Ihlen's erklæring fra 1919. Danske skritt i saken, og notevekslingen som hadde fulgt henvendelsen, gjorde at regjeringen ønsket å konferere Stortinget om saken. Stortingets involvering og stadige skritt fra Danmark med sikte på å befeste suverenitet over særlig Øst-Grønland, ledet til at partene satt seg ned ved

forhandlingsbordet i 1923 etter norsk initiativ. Både utformingen av det norske forhandlingsgrunnlaget i forkant av forhandlingene, og ratifikasjonen av avtalen etterpå, ble utførlig behandlet av Stortinget.

I kapittel 4 kommer oppgaven kort innom ratifikasjonen av Spitsbergentraktaten i 1924, for så å konsentrere seg om behandlingen av Svalbardloven året etterpå. En rekke tiltak var blitt satt i gang etter at Norge fikk tilkjent suvereniteten over Spitsbergen i 1920, for å sikre at denne ble så reel som overhodet mulig. Traktatens mange klausuler og begrensninger ga store rettigheter til andre lands borgere på øygruppa, og den norske regjering ønsket å styrke de norske interessene på bekostning av utenlandske.²⁵ Likevel ble Spitsbergentraktaten i 1925 oppfattet i Norge som lite tilfredsstillende sett med norske øyne. Debatten i Stortinget om Svalbardloven dreide seg derfor i stor grad om hvor sterkt man skulle knytte denne nye besittelsen til Norge.

I det avsluttende kapittelet vil linjene gjennom hele perioden samles, og oppgavens problemstillinger blir besvart på bakgrunn av de tre foregående kapitlene. Særlig er det utviklingen i retorikken gjennom perioden og hvordan de to aktuelle saken har innvirket på hverandre, som blir oppsummert i kapittelet.

Avgrensningen av oppgaven har ikke vært helt uten utfordring. Helt sentrale og avgjørende hendelser, der Stortinget har vært svært delaktig, faller utenfor dette arbeidet. I så måte kan særlig oppgjøret med Grønlandsaktivismen etter dommen i Haag i 1933 nevnes. Ideelt sett kunne derfor oppgaven ha behandlet hele den perioden som tradisjonelt har blitt sett på som ishavsimperialismens gullalder – mellomkrigstiden. I tillegg har Roald Berg argumentert for at denne nasjonalistiske ekspansjonspolitikken startet på et mye tidligere tidspunkt, allerede rett etter unionsoppløsningen i 1905.²⁶ Det har derfor vært nødvendig med en strammere avgrensning, for å kunne gjøre en kvalitativ analyse av en periode med en meningsfull begynnelse og slutt.

Som nevnt var Stortingets behandling i 1919 et slikt naturlig skille, i og med at Spitsbergensaken ble lagt frem for Stortinget på en måte som ikke tidligere var blitt gjort. Nærmest samtidig skjer det en endring i norske regjeringsforhold. Perioden etter 1920 var preget av en rekke ustabile mindretallsregjeringer, som knapt rakk å varme ministerstolene før

²⁵ Utfyllende behandling av den norske politikken mellom 1920 og 1925 finnes i Johannessen, 1996.

²⁶ Berg, 1995: 320.

regjeringene ble byttet ut.²⁷ Dette var også en periode da det oppsto en strid mellom regjering og Stortinget over kontrollen med norsk utenrikspolitikk. 1919 markerer derfor på mange måter et skifte i Stortingets rolle i norsk utenrikspolitikk.

Med inngåelsen av Øst-Grønlandsoverenskomsten i 1924, og vedtaket av Svalbardloven året etter, roer debattene om disse områdenes folkerettslige stilling seg i Stortinget noe. Grønlandssaken, og andre saker tilhørende denne, fortsetter å dukke jevnlig opp i Stortinget også etter 1925. Hovedargumentet for å avslutte dette arbeidet med Svalbardloven i 1925, er at denne sakens interesse i stortinget reduseres betydelig. Dermed opphører den kronologiske parallelliteten mellom sakene. En fordel med denne avgrensningen, er at denne perioden har kunne blitt studert uavhengig av de hendelsene som kom senere. Igjen er det utviklingen av Grønlandssaken, med okkupasjonene i 1921 og 1932 med den etterfølgende domsprosessen i Haag, som i særlig grad peker seg ut. Denne, og Stortingets behandling av dommen har preget ettertidens syn på de ulike politiske konstellasjonenes rolle og engasjement i ishavsimperialismen sett under ett. Ved å skille disse innledende fem årene av 1920-tallet fra resten av mellomkrigstiden, har det vært mulig å analysere enkeltpolitikeres holdninger og retorikk før saken tok den radikale dreiningen som mange så seg tvunget til å ta avstand fra.

²⁷ Johannessen, 1996: 32f.

Kapittel 2 – En anledning til ordning 1919

Jeg mener, at nu er der en anledning hvor vi kan faa ordnet dette. Anledningen kommer kanske neppe igjen.²⁸

Slik avsluttet utenriksminister Nils Claus Ihlen sin meddelelse for lukkede dører i Stortinget 8. mars 1919, angående Spitsbergenspørsmålet. Det var særlig de siste måneders utvikling, etter fredsslutningen på vestfronten 11. november 1918, Ihlen redegjorde for. Sentralt var utformingen av de norske ønsker i forbindelse med fredsoppgjøret etter krigen, deriblant å få avgjort Spitsbergens folkerettslige stilling til fordel for Norge.

Forhandlingene om en internasjonal løsning, som ble forsøkt før verdenskrigen, hadde ikke gitt resultater. Da krigen så å si ryddet veien for norske interesser, lå alt til rette for en mer aktiv norsk politikk. Wedel Jarlsberg i Paris ble instruert om å overlevere til fredskonferansens president et memorandum der:

Den norske regjering har den opfatning, at den løsning som vil være den eneste fuldt tilfredsstillende for disse [norske] interesser, er at Spitsbergen og likeledes Bjørnøen med alle interesserte magters godvillige samtykke henlægges til Norge²⁹

Med Roald Bergs ord, var altså masken kastet. Norge skulle ikke lengre forsøke forhandlinger for en internasjonal ordning, men i stedet «fullt og helt overta sin gamle «provins»»³⁰

Spitsbergentraktaten av 1920 var ifølge Roald Berg resultatet av en 15 års standhaftig og seig norsk nasjonal linje. At første verdenskrig satt betydelige interessenter som Russland og Tyskland midlertidig ut av spill, og med det alternerte balansen mellom stormaktene i Europa, var bare av sekundær betydning. Siden 1905 hadde de norske nasjonale, økonomiske og forskningsmessige interessene på – og interessen for – Spitsbergen sakte men sikkert blitt jobbet frem. Omveltningene i de internasjonale forholdene etter verdenskrigen muliggjorde bare at disse norske interessene kunne slå ut i full blomst, og formes til et krav om at Spitsbergen måtte legges under norsk suverenitet.³¹ I motsetning til tidligere litteratur toner Berg ned betydningen av begivenhetene rundt fredsoppgjøret, til en beleilig endring av de ytre faktorer som muliggjorde realiseringen av de mer konstante og langsiktige innenrikspolitiske faktorer. Med det synliggjør han også hvordan norsk utenrikspolitikk i denne perioden ikke utelukkende bar

²⁸ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 10. Utenriksminister Ihlens i meddelelsen til Stortinget.

²⁹ Møte for lukkede dører, Stortinget 11. april 1919: 27. Også i Berg, 1995: 272.

³⁰ Berg, 1995: 272.

³¹ Berg, 1995: 298.

preg av å være reaksjoner på andre staters initiativ, men i mye større grad drevet frem av hensynet til egne interesser der nasjonal selvhevdelse sto sentralt.³²

Unionsoppløsningen i 1905 ble fulgt av en nasjonal høykonjunktur, som også ga seg uttrykk i et ønske om en ekspansiv konsolidering ut i Det norske hav.³³ I 1906 fikk disse områdene av utenriksdepartementet betegnelsen *Norges arktiske interessesfære*. Havområdene utenfor Norge, med særlig henblikk på Spitsbergen, ble altså av den norske utenriksledelsen definert som et område der norske interesser skulle stå i en særstilling. I tiden rundt unionsoppløsningen var de norske økonomiske interessene på og rundt Spitsbergen knyttet til fiske, sel- og hvalfangst, jakt og fangst på land, samt turisme.³⁴ Disse næringsveiene var også ved inngangen til det 20. århundre økende. Likevel var det kulldriften, som for alvor kom i gang etter utskipningene i 1899, som først og fremst tvang frem behovet for myndighetsutøvelse og rettsregler på øygruppa. I de følgende 7-8 år ble så å si alle interessante felter rundt Bellsund, Isjforden og Kongsfjorden okkupert, og det til tross for at det ikke fantes positive rettsregler for hvordan slike okkupasjoner skulle gjennomføres.³⁵ Situasjonen var i det hele kaotisk, med overlappende eiendomskrav, som etterhvert også kom i konflikt med jakt- og fangstvirksomheten. I tillegg manglet det lover for å regulere arbeidslivet, og konflikter mellom selskapene og arbeiderne skapte til dels store vanskeligheter på Spitsbergen.

På bakgrunn av dette innkalte Utenriksdepartementet 3. januar 1907 til et møte for å kartlegge hvilke interesser Norge hadde på Spitsbergen. Representanter for nærings-, fangst- og forskningsinteresser ble kalt inn sammen med byråkrater fra UD, samt Norges fremste autoritet på arktiske natur- og ressursforhold, Fridtjof Nansen.³⁶ På møtet kom det fram at verken hvalfangsten, selfangsten eller kulldriften hadde særlig økonomisk potensial. Likevel var det enighet om at konflikten mellom fangstfolk og kullselskapene fordret rettslige reguleringer. Utenriksledelsen ble derfor anbefalt å ta initiativ til at det ble utarbeidet «internasjonale regler om brugsret og eiendomsret» på Spitsbergen og Bjørnøya.³⁷ Historiker Roald Berg hevder den beskjedne fremstillingen av norske interesser skyldtes at flere av næringene møtedeltakerne

³² Berg, 1995: 317.

³³ Berg, 1995: 317.

³⁴ Mathisen, 1951: 54ff.

³⁵ Mathisen, 1951: 56.

³⁶ Berg, 1995: 157.

³⁷ Berg, 1995: 158.

representerte ikke var tjent med en større statlig innblanding på Spitsbergen. Hvalfangsten, som hadde fått sin aktivitet begrenset etter hvalfredningen på finnmarkskysten i 1904, så helst å få operere uhindret på Spitsbergen. Også Fridtjof Nansen støttet en slik framstilling. Som norsk minister i London var han sterkt involvert i forhandlingene av Integritetstraktaten. Ifølge Berg er det derfor trolig at Nansen ikke ønsket et nytt utenrikspolitisk spørsmål reist, som ytterligere kunne komplisere disse forhandlingene.

Regjeringen gikk imidlertid lengre enn hva januar-møtet hadde anbefalt. Av hensyn til nasjonale interesser arbeidet regjeringen ut fra det premiss at den skulle påta seg ansvaret for rettshåndhevelse på øygruppa. Ikke bare slik januar-møtet hadde anbefalt, å ta initiativ til å få utarbeidet internasjonale regler for bruksrett og eiendomsrett. Regjeringen henvendte seg til de som etter 1871 måtte ansees som interesserte stater, og fikk tilslutning til å utarbeide forslag til mulige løsninger på rettsproblemene på Spitsbergen og Bjørnøya. Det ble tidlig klart at Sverige og Russland ikke ville akseptere en ordning der Norge, eller en annen stat, fikk større innflytelse på Spitsbergen enn andre.

Til tross for dette fremholdt regjeringen, i den endelige betenkningen overbrakt de interesserte makter 5. mai 1909, om Norges program for Spitsbergenkonferansen i Kristiania, at den beste løsning ville være å legge rettshåndhevelsen på øygruppa under én enkelt stat. Det mest naturlige ville da være at denne stat ble Norge, og regjeringen så det da som sin *plikt* å påta seg dette ansvar. Det hele ble begrunnet med at det var nordmenn som i all hovedsak hadde sitt virke der oppe, både med jakt, fangst og ikke minst i gruvene, øygruppa lå også geografisk nærmest det norske fastland. I tillegg kom det at den nordnorske befolkning hadde spesielt god erfaring med å ferdes i disse områdene. Det ble likevel presisert at en slik ordning ikke på noen måte skulle føre til noen form for suverenitetshevdelse. En måned etter utsendelsen av det norske program, innløp en bestemt protest fra svensk side. Også russerne minnet om sitt veto fra 1871. Det var nå helt klart at det norske initiativ ikke ville føre frem.

Russland hadde i tillegg til historiske tradisjoner, også fått en militær-strategisk interesse for Spitsbergen.³⁸ En annen stats, og særlig Norges, kontroll over innseilingen til Murmansk var alt annet enn ønskelig. Russernes stilling var avgjørende for hele Spitsbergensakens utvikling,

³⁸ Berg, 1995: 164.

men i den norske retorikken både før og etter første verdenskrig var forholdet til Sverige av en langt større betydning.

Oppspillet til konferansene om Spitsbergen ble en diplomatisk dragkamp mellom Sverige og Norge, om initiativet i Skandinavisk utenrikspolitikk. Unionsoppløsningen bare få år tidligere kastet lange skygger over forhandlingsklimaet.³⁹ Sverige hadde lenge vært den dominerende vitenskapsnasjonen på Spitsbergen. De vitenskapelige interessene ville ikke bli nevneverdig berørt ved en endring av øygruppas rettslige eller administrative stilling. Til grunn for den svenske motarbeidelsen av det norske program lå det en forbitrelse i den svenske utenriksledelsen, mot at den tidligere unionspartneren på egenhånd forsøkte å ro i land en utenrikspolitisk seier.⁴⁰

Ved å spille på den økende spenningen mellom stormaktene i Europa, klarte Sverige å forpurre det norske fremstøtet. Storbritannia så helst at de to tidligere unionspartnerne skulle enes seg imellom, i håp om at tyskvennlige Sverige ikke skulle skyves ytterligere mot Englands fiende. I Russland reagerte man i det hele på å bli holdt utenfor bilaterale samtaler mellom Norge og Sverige i forbindelse med innføring av fredningsbestemmelser av jakt på øygruppa. Den norske regjering fant seg mot slutten av tiåret i en hårfin balansegang mellom ulike interesser, de svenske forsøk på å overta initiativet i saken og frykten for å fremstå som for egenrådige og tverr i forhandlinger med andre stater. Det ble altså klart for utenriksledelsen at den ikke lengre kunne håpe på å få ansvaret for administrasjon og rettspleien på Spitsbergen lagt til Norges, med den mulighet at det med tiden ville føre til en form for de facto suverenitet. Den internasjonale situasjonen og Sveriges diplomatiske manøvrering gjorde at man i Norge måtte innse realitetene og jobbe for det nest beste alternativ, en internasjonal rettsordning som involverte flere enn bare Norge, Sverige og Russland.⁴¹

Ifølge Roald Berg var det i perioden frem mot utbruddet av 1. verdenskrig grunnlag for å hevde at den norske politikken faktisk bygde på et ønske om norsk suverenitet.⁴² Berg viser til at det var tre motiver som lå til grunn for denne politikken; Næringsinteresser, en økende forskningsinteresse og en nasjonal selvhevdelsesinteresse av angivelig historiske rettigheter i

³⁹ Berg, 1995: 165; Om utviklingen om forhandlingene, og norsk-svensk rivalisering se også Mathisen, 1951: 87-95, 98f, 105-112.

⁴⁰ Berg, 1995: 165.

⁴¹ Berg, 1995: 169.

⁴² Berg, 1995: 173.

Det norske hav. Som nevnt ble det også argumentert ut fra den geografiske nærhet til fastlands Norge, og at det i all hovedsak var nordmenn som arbeidet i gruvene. Den vitenskapelige interessen for Spitsbergen i Norge trekker Berg fram som særlig viktig, da både naturvitenskaplige så vel som historiske og rettsvitenskapelige utgivelser gjennom disse årene forsterket en nasjonalsinnet opinion.⁴³ Og med overtakelsen av amerikanske kullfelter i 1916, ble også norske kapitalinteresser for alvor gjeldende på Spitsbergen.

De norske interessene var altså stadig økende, samtidig ble de tydeligere vektlagt i offentligheten fram mot, og gjennom krigsårene. På samme tid førte den internasjonale situasjonen forhandlingene lengre og lengre bort fra det opprinnelige norske ønsket. Norge var derfor ikke tjent med en forsert løsning av problemene, men heller la sine interesser på Spitsbergen utvikles og utvides i det stille med sikte på å styrke den norske posisjonen der. En seig langsiktighet preget norsk Spitsbergenpolitikk. Verdenskrigen, og med den sammenbruddet i Spitsbergenkonferansene, var derfor på mange måter *heldig* for norske interesser.⁴⁴ Disse kunne da fortsette med å befeste norsk dominans på øygruppen, i påvente av at endringer i de ytre faktorene skulle muliggjøre realiseringen av det norske ønsket om suverenitet.

Stortinget og forhandlingene om Spitsbergen

Ifølge historiker Roald Berg var det en lang linje i norsk spitsbergenpolitikk. Tilbake til 1892 tok denne sikte på å få administrasjonsansvaret og rettshåndhevelsen tillagt norske myndigheter.⁴⁵ Samtidig var der et underliggende håp om at en slik ordning kunne lede til en *de facto* suverenitet. Da den norske regjering rundt årsskiftet 1918/1919 forberedte en henvendelse til fredskonferansen i Paris, var de internasjonale rammebetingelsene endret i forhold til situasjonen fram til krigsutbruddet. Storbritannias bekymring over Sveriges tyskvennlighet, og med det den strategiske motivasjonen for et norsk-svensk samarbeid var falt bort. I Sovjet-Russland var det ingen anerkjent styresmakt å forhandle med. Sverige kunne ikke regne med støtte der, og Norge heller ingen motstand med det første. I tillegg var USA, som støttet det norske synet, trådt inn i den europeiske politikken. I Norge øynet man muligheten for å få Spitsbergensproblemet avgjort i overensstemmelse med det norske utgangspunktet fra

⁴³ Berg, 1995: 175f.

⁴⁴ Berg, 1995: 177.

⁴⁵ Berg, 1995: 297f.

1907. Da hadde man håpet verdenssamfunnet ville tillegge Norge eneansvaret for administrasjon og rettshåndhevelse på Spitsbergen.

Etter verdenskrigen ble dette i større grad uttalt politikk, og regjeringen så det som den mest hensiktsmessige løsningen at øygruppa ble norsk.⁴⁶ Statsminister Gunnar Knudsen understreket overfor Stortinget den 8. mars 1919, at:

det maa vel være paa det rene her i denne forsamling, at hvad form man end faar, enten det blir som eiendom, eller det blir som overhøihet eller forvaltning eller mandat, eller hvad man vil kalde det, vil det være langt at foretrække for det forslag til ordning, som blev utarbeidet av kongressen her i Kristiania i 1914.⁴⁷

For de aller fleste som figurerte i debatten denne dagen, var en slik holdning beskrivende. Spitsbergenkonferansene før verdenskrigen hadde havnet på gale veier, og nå forelå det en mulighet for å få i stand en tilfredsstillende ordning på øygruppa. En slik *tilfredsstillende ordning* – som fremstod som det sentrale fyndordet i Stortinget 8. mars 1919 – ble ikke av representantene på Stortinget den 8. mars 1919 formulert som et krav om norsk suverenitet over Spitsbergen. De begrensninger internasjonale rammebetingelser og øvrige staters interesser på Spitsbergen la på det norske spillerom i saken, gjenspeilte seg i de fleste representantenes uttalelser. Muligheten for en sterkere, mer ensidig og mindre klausulert overtakelse av øygruppa – enn den som faktisk fant sted etter Spitsbergentraktaten – så ikke ut til å ha stått særlig sterkt blant Stortingets representanter senvinteren 1919.

Debatten som fulgte utenriksminister Ihlens redegjørelse 8. mars 1919, bar preg av flere ulike retoriske linjer. Johan Castberg observerte at det i hovedsak var to sider, «[d]en ene er, om man saa vil kalde det, den politiske eller nationale, den anden den økonomiske.»⁴⁸ Det vil likevel være hensiktsmessig å skille denne «politiske eller nationale» siden i tre underliggende retoriske linjer: historisk tilknytning, mellomstatlige relasjoner og forholdene for norske arbeidere. Den «økonomiske» siden kan deles etter to retoriske linjer: kullforsynings situasjonen til Norge under, og umiddelbart etter første verdenskrig; og utsiktene for økonomisk lønnsomhet, særlig i kulldriften. Hver av disse til sammen fem underkategoriene vil bli tematisk behandlet i det følgende kapittelet.

⁴⁶ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 8.

⁴⁷ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 38.

⁴⁸ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 26.

Økonomisk lønnsomhet

Det som her omtales som *økonomi* eller *økonomiske argumenter*, betyr i denne sammenheng økonomisk lønnsomhet i snever forstand. Med andre ord, i hvilken grad Spitsbergen kunne gi økonomisk fortjeneste for privat næringsliv, og om det i nasjonaløkonomisk henseende var lønnsomt.

Under møtet i Stortinget 8. mars 1919 tok kun tre stortingsmenn til ordet mot regjeringens aspirasjoner overfor fredskonferansen i Paris, og anmodningen om å få Spitsbergen underlagt Norge. Skipsreder Cornelius Bernhard Hanssen fra Flekkefjord og grosserer, og senere handelsminister, Johan Henrik Rye Holmboe fra Tromsø som begge representerte Det Frisinnede Venstre (FV), samt overrettssakfører Christian Hansen Wollnick som representerte Det norske Arbeiderparti (DNA) fra Kristiania, var i det hele skeptisk til norske fordringer på Spitsbergen. Rye Holmboe satte imidlertid som betingelse for sitt syn at øygruppas folkerettslige status forble ingenmannsland, der ingen annen stat hevdet seg på bekostning av norske interesser. Han så i det hele bort fra den «politiske side av denne sak», og vedgår at «det i international henseende kan ha nogen interesse, og at det kan være et offer værd at hævde denne Norges formentlig gamle ret.»⁴⁹

De økonomiske utsiktene så derimot de to representantene fra FV særdeles mørk på. Bernhard Hanssen hevdet sågar at han hadde «avskrevet hele min indskudte kapital.»⁵⁰ Krigen hadde gitt kunstig høye kullpriser, og under normale forhold ville ikke Spitsbergenskullene – på grunn av høye driftskostnader i ugjestmildt klima og usikre utskipningsforhold – være i stand til å konkurrere med for eksempel engelsk kull. Selv frakt til de nordligste byene i Nord-Norge måtte bli dyrere enn frakt fra England, da skipene måtte gå med ballast nordover, hevdet Rye Holmboe.⁵¹ Ifølge han kunne heller ikke de små kvantum kull utvunnet per år tilby noen garanti for kullforsyningen til Norge, ikke engang bare til Nord-Norge.

Optimismen over lønnsomheten for privat virksomhet på Spitsbergen, finner vi i størst grad hos utenriksminister Ihlen og statsminister Knudsen. Ihlen vektla særlig den potensielle mengden kull det var mulig å utvinne. Det ville riktig nok ikke dekke det norske kullbehovet, men «det

⁴⁹ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 12

⁵⁰ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 12.

⁵¹ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 13f.

er dog et stykke paavei». ⁵² Statsministeren, med direkte adresse til Rye Holmboe, forsøkte å tilbakevise Tromsø-representantens pessimisme. Knudsen trakk særlig frem teknologiske nyvinninger, som ville effektivisere transporten av kull, samt tiltro til at kullprisene aldri ville synke til førkrigsnivå. ⁵³ Andre økonomiske interesser, som jakt, fangst og fiske, kom ikke de to regjeringsmedlemmene inn på. Derimot var overrettssakfører Hagbarth Lund, valgt inn fra Østfinmarken, overordentlig optimistisk med tanke på annen næringsvirksomhet på øygruppa. Representanten fra Venstre så ikke bare store muligheter i kulldriften, men også for sel- og hvalfangsten ville norsk administrasjon være av stor betydning. ⁵⁴ Til og med storstilt tamreindrift vil ha de beste utsikter, når først det kommer i stand ordnede forhold, mente han.

De som uttalte seg inngående positivt med tanke på økonomien ved kulldriften på Spitsbergen, gjorde det mer eller mindre som direkte tilsvaret til representantene fra FVs negative oppfatning. Redaktøren i bladet *Nordlys* Ole Martin Pettersen Gausdal, fra DNA i Lyngen, delte statsministerens dom over Rye Holmboes pessimisme. Gausdal hevder like gjerne at holdningen til forretningsmannen fra Tromsø, var «et utslag av den almindelige forretningsaand, som har hersket blandt forretningsstanden i Nord-Norge.» ⁵⁵ Denne *ånd*, mente Gausdal, var preget av en total mangel på fremtidssyn, og vilje til å gripe muligheten som lå åpne for dagen. Både med tanke på fiskeriekjøp og handelen med russerne «lot de heldige tider gaa forbi sig», og hadde «slet ikke løst sin oppgave, førend andre har kommet og vist den veien.» ⁵⁶ Likeledes hadde de på Spitsbergen utvist en likegyldighet overfor mulighetene. At redaktøren i arbeideravisen *Nordlys*, i Stortinget fremholder en slik brodd mot forretningsstanden kan ikke sies å overraske. Derimot var hans karakteristikk av norske arbeiderne i de spitsbergenske gruver, alt annet enn forventet av en arbeiderpartirepresentant og *talsmand for smaafolkets sak*.

Gausdal fremhevet sin kjennskap til den amerikanske driften på Spitsbergen, som etter 1916 kom over på norske hender. Ifølge de regnskapene han kjente til, ble det per norske arbeider på Spitsbergen bare utvunnet fjerde- eller femteparten av hva en gruvearbeider i England fikk ut på en dag. Dette til tross for at de sakkyndige og arbeiderne «jeg samtalte med, har sagt, at de

⁵² Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 9.

⁵³ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 39.

⁵⁴ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 17.

⁵⁵ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 40.

⁵⁶ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 40.

mest ideelle arbeidsforhold som kan eksistere i gruber, er i kulgruberne paa Spitsbergen.»⁵⁷ Det var disse «endel mer eller mindre bra skikkede individer» fra Norge, «som gjorde, at resultatet i begyndelsen – og vistnok ogsaa fremdeles – er saa daarlig, og at driften ikke har været saa lønsom som den kunde ha været.»⁵⁸ Denne devaluering av nordnorske arbeidere var et forsøk på å imøtegå argumentet om at gruvedriften på Spitsbergen så å si ville tømme landsdelen for arbeidskraft. For ifølge Gausdal «saa vil arbeiderne fra Nordnorge paa trods baade av hr. Rye Holmboe og hr. Wollnick fortsætte med at reise ditop.»⁵⁹ Gausdal virket mest opptatt av å forklare hvorfor resultatene av gruvedriften ikke står i forhold til, hva han mente ville være rimelig å forvente sett ut fra de gunstige forutsetningene for drift i spitbergenske gruver. Underforstått dette var altså at en effektiv norsk administrasjon og kontroll over øygruppa og arbeiderne der, ville sikre lønnsomheten for gruvedriften.

En effektiv norsk administrasjon ville likevel kunne vise seg kostbar for den norske stat, advarte flere i Stortinget under møtet 8. mars. Bernhard Hanssen spurte retorisk «hvad fordel vil vort land og vort folk ha av at faa sig tildelt Spitsbergen som koloni?»⁶⁰ Han hadde liten tro på at det var av særlig økonomisk verdi, og hadde heller ikke mye til overs for nasjonalsjåvinistiske «politikere [som] har alle dage hat interesse for kolonier, endog før Hermann von Bremenfeldts dage.»⁶¹ Bernhard Hanssen fryktet en slik besittelse kunne føre Norge opp i ubehagelige vanskeligheter. Vanskeligheter både av nasjonaløkonomisk art i forbindelse med kostbar administrasjon, men også i form av diplomatiske utfordringer overfor andre stater.

At Spitsbergen kunne føre den norske stat opp i økonomiske «ubehageligheter», var ikke Bernhard Hanssen alene om å hevde. Utenriksminister Ihlen fremholdt, i sin innledende meddelelse for Stortinget, at det «fra statskassens standpunkt, saa tror jeg ikke, det er saa svært fornuftig at gjøre det».⁶² Også Rye Holmbe trodde «at det nationaløkonomisk set vil lønne sig bedre at ofre penger paa utviklingen av Nordnorges muligheter end at ta fat paa at administrere

⁵⁷ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 41.

⁵⁸ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 41.

⁵⁹ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 41.

⁶⁰ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 12.

⁶¹ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 11. Hanssen referer her til Ludvig Holbergs roman Den Politiske Kandstøber fra 1722. Tolkningen av referansen gjort med hjelp fra Gunnar Sivertsen ved Nordisk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning.

⁶² Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 9.

og exploitere Spitsbergen.»⁶³ All den tid styresmaktene ikke hadde lagt til rette for «leveligere vilkaar» og «mere intensiv drift» i Nord-Norge, «bør man efter min mening ikke sprede sine kræfter paa et saa meget større felt.» Også Wollert Konow (H.), som vi senere skal se kanskje debattens nasjonalretoriske ytterpunkt, fremhever at «øerne maa selv bære sine administrationsutgifter».⁶⁴ I alt ble slike oppfatninger delt av både de som talte for og imot en norsk overtakelse på Spitsbergen: det ville neppe bli en innbringende besittelse for den norske stat, men i beste fall ville øygruppa kunne klare å bære sine egne administrasjonsutgifter. Spitsbergentraktatens art. 8, som blant annet begrenser muligheten til å kreve skatter og avgifter ut over det som kommer traktatområdet til gode, kan derfor neppe ha kommet som en overraskelse i Norge. Allerede senvinteren 1919 ser det ut til at det i Stortinget var en utbredt oppfatning at noen videre innbringende skattepolitikk ikke var mulig.

Likeledes som en norsk overtakelse av Spitsbergen måtte komme til å trekke administrasjonsmidler bort fra Nord-Norge, fryktet Rye Holmboe at det samme ville skje med de allerede manglende arbeidskreftene i landsdelen. Disse arbeiderne mente han ville komme bedre til nytte i Nord-Norge, «og allerede de faa hundrede mand, som nu reiser til Spitsbergen, har mærkbart øket vanskelighetene.»⁶⁵

Statsminister Knudsen, utenriksminister Ihlen og Hagbarth Lund tilhørte alle Venstre. Venstre-representant Andreas Kristian Andersen Grimsø, gårdbruker fra Søndre Helgeland, uttalte seg også i Stortinget den 8. mars, men argumenterte ikke i samme grad som sine partifeller ut fra økonomiske forhold. I alt vektla tre av fire venstrerepresentanter som uttalte seg økonomisk lønnsomhet. Knudsen, Ihlen og Lund utgjør også tre av i alt fire stortingsmenn som i det hele tatt argumenterte positivt etter slike linjer. Det fremsto altså som at Venstre-politikerne tillat økonomiske argumenter større vekt og betydning, enn det øvrige representanter gjorde.

Ut over statsminister Knudsen, utenriksminister Ihlen og Hagbarth Lund, førte også Gausdal, Rye Holmboe og Bernhard Hanssen en retorikk der økonomiske argumenter utgjorde tyngden. Likevel var det ytterligere seks representanter som anerkjente at Spitsbergenspørsmålet var «et rent praktisk økonomisk spørsmål», slik Arbeiderparti-representanten Magnus Nilssen

⁶³ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 14.

⁶⁴ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 33.

⁶⁵ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 14.

formulerte det, uten at dette ble tillagt betydelig vekt i retorikken deres.⁶⁶ Av de i alt atten representantene som tok ordet i Stortinget 8. mars, var det tolv representanter som i mer eller mindre grad vektla økonomiske argumenter.

Den økonomiske side av saken ser derfor ut til å ha blitt anerkjent en relativt stor betydning, til tross for at det bare var seks representanter som i mer utfyllende grad benyttet økonomisk lønnsomhet retorisk. Det hersket likevel en usikkerhet i representantenes tiltro til det økonomiske potensialet på øygruppa, selv blant de som argumenterte positivt for denne. Høyrerepresentanten Samuel Eyde, industrigründeren og nylig avtrådte generaldirektør i Norsk Hydro, ga en treffende oppsummering av den viktighet økonomisk retorikk hadde i stortingsmøtet 8. mars 1919:

Det har været drøftet idag – efter min mening kanskje alt for meget, for jeg tror det meget faa som idag kan stille et horoskop likeoverfor Spitsbergens fremtidige økonomiske stilling, som er saa sikkert at det overhodet bør danne basis for vor handlemaate idag.⁶⁷

De økonomiske utsiktene på Spitsbergen, ble av Eyde, fremstilt som et utilstrekkelig grunnlag for å utforme norsk politikk. Særlig siden prisene på kull og arbeidskraft etter verdenskrigen var svært usikre. Samtidig må vi kunne tolke Eydes resonnement slik, at det ikke var oppportunt å frasi seg en eventuell økonomisk mulighet som kunne ligge der i fremtiden. De rettsløse forhold på øygruppa hadde ifølge Hagbarth Lund vanskeliggjort finansiering fra bankene, for å få i gang en lønnsom stordrift.⁶⁸ I likhet med det Gausdal la til grunn, var det først og fremst viktig å få i stand en fungerende administrasjon og rettshåndhevelse på Spitsbergen, først da ville det kunne være mulig å «stille et horoskop» over de økonomiske mulighetene.

Samtidig ser vi at for de som stilte seg negativ til en eventuell norsk overtakelse av Spitsbergen, var økonomiske argumenter en sentral del av deres retorikk. For å imøtegå disse ble det derfor enten argumentert ut fra at de økonomiske forhold ikke var like ille som representantene fra FV fremstilte det. Alternativt kunne økonomiske argumenters relevans i sin helhet avskrives, ved å så tvil om grunnlaget for å med sikkerhet kunne hevde noe om dette overhodet.

⁶⁶ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 18. Det Norske Arbeiderpartis representant fra Kristiania hadde under et møte i utenrikskomiteen den 6. mars, der formuleringen av den norske henvendelse overfor fredskonferansen i Paris hadde blitt behandlet, fremholdt en dissens mot regjeringens forslag. Nilssens standpunkt vil bli behandlet mer inngående under *mellomstatlige relasjoner*.

⁶⁷ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 20.

⁶⁸ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 16.

Roald Berg har vist hvordan det i perioden frem mot 1920 var nasjonal selvhevdelse som drev frem den norske linjen i Spitsbergensaken, og hvordan regjeringen aktivt oppfordret og understøttet de norske interessene der.⁶⁹ Dette var allerede godt i gang da de norske økonomiske interessene i kulldriften befestet seg ved oppkjøpet av det amerikanske Arctic Coal Companys felter i 1916. Fra og med våren 1919 mottok den norske regjeringen en rekke søknader fra norske kullselskaper på Spitsbergen, om økonomisk støtte til drift. Regjeringen valgte å støtte disse ut fra ønsket om å bevare en sterk norsk tilstedeværelse, selv om det viste seg at økonomien, så vel som selskapene i sin helet, heller var tvilsom.⁷⁰ Leif Johnny Johannessen fremhever hvordan denne praksisen fortsatte i årene som fulgte, samtidig som det ble argumentert med gode økonomiske og forsyningsmessige utsikter i kulldriften. Hvorvidt Ihlen og Knudsen var klar over de økonomiske vanskelighetene den 8. mars fremgår ikke av møtereferatet. På bakgrunn av at det har vært påvist hvordan det i perioden både før og etter dette stortingsmøtet ikke var økonomi og selvforsyning som var de primære motivene, er det rimelig å anta at dette også ved Stortingsmøtet 8. mars 1919 var vikarierende motiv i den norske spitsbergenpolitikken. Ifølge Johannessen kan det også synes at økonomi og selvforsyning i større grad ble vektlagt som argument i offentlige, enn i hemmelige dokumenter.⁷¹ Mye kan derfor tyde på at økonomisk lønnsomhet og selvforsyning av kull mer var myntet på folkeopinionen, mens det internt i Stortinget var andre argumenter som ble tillagt større vekt.

Roald Berg og Leif Johnny Johannessen har vist at økonomi var underordnet nasjonal selvhevdelse som motivasjon i Spitsbergensaken. Lignende ser det også ut til at økonomiske argumenter, i stortingsdebatten 8. mars 1919, ble forsøkt gjort sekundære de øvrige argumentene for norsk overtakelse av Spitsbergen. Den økonomiske verdien ville først være meningsfull å vurdere etter at øygruppa, i en eller annen form, ble tillagt Norge. Før man kom så langt, var det andre retoriske linjer som egnede seg bedre for å argumentere for den norske aspirasjonen på Spitsbergen.

Spitsbergen som kullforsynings-garantist

Det er påfallende hvor lite kullforsynings-situasjonen under krigen ble vektlagt i stortingsdebatten 8. mars 1919. Nils Claus Ihlen fremholdt som sagt et svært optimistisk anslag

⁶⁹ Berg, 1995: 172ff.

⁷⁰ Johannessen, 1996: 54ff.

⁷¹ Johannessen, 1996: 141.

over mengden kull som kunne utvinnes på Spitsbergen. Utenriksministeren var likevel klar på at «[s]elvfølgelig er det ikke nok for Norges forsyning [...] men det er dog et stykke paavei».⁷² Statsminister Gunnar Knudsen nøyde seg med å peke på at «der er milliarder tons kul paa Spitsbergen», men knyttet dette retorisk til muligheten for økonomisk vinning, og ikke forsyningssikkerhet.⁷³ Hagbarth Lund hevdet å ha fått opplyst fra sakkyndig hold, «at man skulde kunne klare at forsyne Nord-Norge – Nord-Norge da regnet fra Trondhjem til Kirkenes».⁷⁴ Representanten fra Øst-Finnmark mente derfor kullgruvene på øygruppa «maa være overordentlig værdifulde», men i likhet med statsministeren virker denne verdien hovedsakelig å ha vært betinget økonomisk lønnsomhet. Den eneste som eksplisitt knyttet kullforsyningen sammen med en eventuell militær konflikt var Rye Holmboe. Ikke bare stilte han seg kritisk til de overveldende positive fremstillingene over mengden kull som var mulig å utvinne, men også at disse skulle «yde nogen betryggelse i krigstilfælde.»⁷⁵ Ifølge han ville det være like enkelt for en sjømakt å avskjære Spitsbergen, som kull-trafikken over Nordsjøen.

I mars 1919 var det bare drøye to år siden den norsk-britiske kullkonflikten hadde bidratt til å vise hvor lett Norge kunne bli dratt med i stormaktkonflikter. Med overtakelsen av de amerikanske kullfeltene på Spitsbergen i 1916, og etableringen av Store Norske, økte også de norske økonomiske interessene på øygruppa. I tidligere litteratur har kullkrisen under verdenskrigen blitt fremhevet som årsaken til de økende investeringene i gruvedrift på Svalbard,⁷⁶ og dermed grunnlaget for endringen av den norske politikken i 1919. Derimot har blant andre Leif Johnny Johannessen i sin hovedfagsoppgave vist hvordan oppkjøpet av de amerikanske kullfeltene hovedsakelig var motivert av «pengenes bolignød» og ønsker om rask profitt. Johannessen hevder likevel «at erfaringen fra krigens kullblokade spilte en viktig rolle de to-tre første årene etter fredsslutningen.»⁷⁷ På tross av dette ser det altså ikke ut til at selvforsyningspotensialet i særlig grad ble retorisk utnyttet i Stortinget 8. mars 1919. Til og med midt under den britiske kullblokaden, ble ikke Spitsbergen som kullgarantist vektlagt i møte for lukkede dører 31. januar 1917.⁷⁸ I møtet var det særlig den prekære kullsituasjonen

⁷² Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 9

⁷³ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 39.

⁷⁴ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 16.

⁷⁵ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919. 14.

⁷⁶ Se blant annet Mathisen, 1951: 159.

⁷⁷ Johannessen, 1996: 52f.

⁷⁸ Møte for lukkede dører, Stortinget 31. januar 1917.

som ble diskutert, og det fremsto som det sentrale – her oppsummert ved Johan Castberg – at staten måtte:

sørge for baade at bringe paa det rene vore beholdninger og sørge for eller hjelpe til at faa større indførsel til landet, saa vi ikke hadde risikeret det, som vi nu staar overfor, nemlig at vi om en maaned eller to, hvis dette kulforbud fortsættes, utsættes for likefrem nød.⁷⁹

Det var ingen representanter som uttalte at en eventuell løsning på kullproblemet var å finne i de nyetablerte norske gruvene på Spitsbergen. Selv midt under kullkrisen denne vinteren, og knapt et år etter at oppkjøpet av kullfeltene rundt Longyear City hadde skapt nasjonal feststemning,⁸⁰ ble altså ikke disse to forholdene retorisk koblet sammen og utnyttet i Stortinget.

Slik som Leif Johnny Johannessen har påpekt, stiller det seg helt annerledes i offentlige dokumenter og sesjoner. Da Stortinget 11. juli 1919 skulle godkjenne kontrakten regjeringen hadde inngått med gruveselskapet på Bjørnøya, om forskuttert kjøp av 15 000 tonn kull, ble det alene grunnlagt ut fra forsyningsikkerhet.⁸¹ Også i proposisjonen fra Handelsdepartementet, og næringskomiteens innstilling rettferdiggjøres engasjementet med at disse kullgruvene ville være til hjelp, og særlig i Nord-Norge, i og «med den innskrenkning i kultilførselen fra England, som vi nu lider under.»⁸² Innstillingen ble enstemmig bifalt, men Oscar Ludvig Larsen fra Høyre i Ålesund dissenterte i komiteen. Han var i det hele betenkt til at staten skulle begi seg inn på «den slags spekulationsaffærer», særlig når den kullmengden man kunne håpe Bjørnøen A/S var i stand til å levere «bare [er] en draape i havet».⁸³

Stortingsmøtet 11. juli 1919 behandlet riktignok en mer konkret økonomisk sak, enn hva tilfellet var i forbindelse med utenriksminister Ihlens redegjørelse i mars samme år. Johannessen har vist hvordan regjeringens velvillighet overfor gruveselskapene på Bjørnøya og Spitsbergen, fra og med 1919, ikke var motivert ut fra gruvedriftens økonomiske potensial.⁸⁴ Men at det i større grad var viktig for den norske regjering å sikre at flest mulig kullfelter ble behold på norske hender når suvereniteten skulle overtas.

⁷⁹ Møte for lukkede dører, Stortinget 31. januar 1917: 30.

⁸⁰ Berg, 1995: 267.

⁸¹ St. forh 1919, 7d. Tidene S.: 2266 – 2269.

⁸² St. prp. nr. 183, 1919: 4.

⁸³ St. forh. 1919, 7d. Tidene S.: 2267 og 2269.

⁸⁴ Johannessen, 1996: 54ff.

Det er klart at enkelte argumenter og holdninger i Stortinget – av hensyn til de forhandlingene om Spitsbergen som pågikk – ikke var ønskelig å offentliggjøre. En kan tenke seg at de begrensninger en offentliggjøring førte med seg, reduserte det retoriske spillerommet i debatten. Dermed lot representantene til å stå igjen med *kullforsyningsargumentet* som det sterkeste virkemiddel tilgjengelig. At uttalelser gjort for åpne dører i tillegg kan ha vært rettet mot folkeopinionen utenfor Stortinget, kan ha bidratt til å styrke denne typen retorikk i disse møtene. At en retorisk sammenstilling av at kulldriften på Spitsbergen og forsyningssituasjonen i Stortingsmøter for lukkede dører glimrer med sitt fravær, tydeliggjør at det i hovedsak må ha vært et vikarierende motiv. Selv om argumentet kan ha blitt vurdert som mer lettkjøpt for folkeopinionen, må vi kunne gå ut ifra at det i større grad var ønsket om å holde øvrige motiver skjult som tvang kullforsynings-retorikken fram i de offentlige behandlingene i Stortinget.

«Den politiske eller nationale» retorikken

I tillegg til de «økonomiske hensyn» var det ifølge Carl Joachim Hambro også «sterke historiske, nationale [...] hensyn» som talte for at Norge skulle få henlagt Spitsbergen til seg. Til de som i Stortinget 8. mars 1919 hadde avfeid at øygruppa hadde noen «reel verdi», påpekte Hambro at «ogsaa de immaterielle værdier kan være værdigjenstande av meget stor betydning – tilbakevirkende ogsaa paa den økonomiske utvikling.»⁸⁵ Disse «immaterielle værdier» var av en mer nasjonal ideologisk karakter. Den historiske tilknytning Spitsbergen hadde til Norge, forholdet til den gamle unionspartner Sverige og garantier for norsk selvstendigheten overfor stormaktene, samt viljen til å øve kontroll over Norges egne arbeidere og næringsdrivende på øygruppa, fremsto i debatten denne dagen som sentrale retoriske verktøy for å grunnlegge viktigheten av en norsk overtakelse av Spitsbergen.

Historiske rettigheter

Det var særlig to stortingsrepresentanter som i overveiende grad vektla Norges historiske tilknytning til, og rettigheter på Spitsbergen i Stortingsmøtet 8. mars 1919: Høyres virkelig store parlamentariker Carl Joachim Hambro fra Kristiania; og forhenværende statsråd Wollert Konow (H.) som representerte Landmannsforbundet.⁸⁶ Ifølge Konow (H.) hadde Norge «like fra det 13de aarhundrede hævdet besiddelsen av Spitsbergen.»⁸⁷ Hambro hevdet likeens at

⁸⁵ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 21.

⁸⁶ Etter valget i 1921 ble Landmannsforbundet til Bondepartiet.

⁸⁷ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 32.

øygruppa var «annektert for den norske krone allerede i det 11te aarhundrede, [...] hævdet opigjennem hele dansketiden», og anerkjent av «englænderne, franskmændene, polakkerne og nederlænderne, alle, som ville fare paa Spitsbergen».⁸⁸

Hambro og Konow (H.) bygde retorikken på en svunnen storhetstid, da norske konger tilbake til 1200-tallet hadde hevdet besittelsen av Spitsbergen. Det ble også fremstilt en kontinuitet i denne hevden, gjennom unionstid og på tross av tidvis motstridende krav fra England. Hambro trakk frem rittmester Gunnar Isachsen og historiker Macody Lunds påvisninger av Spitsbergen som identisk til det land islandske annaler fra 1100-tallet hadde omtalt som *Svalbard*.⁸⁹ En slik henvisning til begrepet *Svalbard* var for øvrig Hambro alene om. Hambro og Konow (H.) fremstilte også at urett var blitt påført nasjonen Norge, som går imot denne rettmessige historiske kontinuitet. Da «Norges gamle ret» i 1872 ble forsøkt anerkjent tilhørende den norske krone – «ikke den svensk-norske stat» – strandet det hele «paa motstand fra Russland og Tyskland, mens Sverige den gang intet hadde at indvende», hevdet Wollert Konow (H.).⁹⁰ Derfor ble den stilling Sverige inntok i forhandlingen om administrasjon av Spitsbergen mellom 1907 og 1914 sett på som ikke bare urimelig, men også et direkte brudd med tidligere anerkjennelse av norsk overhøyhet. Hambro beklaget seg også over at de norske forhandlerne før verdenskrigen hadde manglet «oversigt over de historiske kjendsgjæringer som godtgjorde Norges høihetsret.»⁹¹

Både Hambro og Konow (H.) advarte mot å frasi seg denne «gamle besiddelse» Spitsbergen, også fordi den kunne vise seg å ha en økonomisk verdi. Argumentet ble like vel underbygget nasjonalhistorisk. Ifølge Konow (H.) var utsiktene for den danske stats utnyttelse av Grønland, langt bedre enn for de øvrige «gamle norske besiddelser eller lande, som Danmark ved en [...] sjæbnens ironi har tilegnet sig fra Norge».⁹² Derfor syntes han «at det er et nationalt krav til os, at vi ialdfald ikke frafalder det, at vi ikke likesom, efterat vi har tapt saa meget ved de skjæbnens begivenheter, som har hændt os, ogsaa selv skal gi paa baaten Spitsbergen.»⁹³ I likhet sa Hambro at «[d]et har en betydning for vort land, at vi ikke uten videre gir fra os den sidste rest

⁸⁸ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 22.

⁸⁹ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 22.

⁹⁰ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 32.

⁹¹ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 22.

⁹² Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 33.

⁹³ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 33.

av det store arktiske herrevælde som engang var Norges.»⁹⁴ For Hambro og Konow (H.) var altså Spitsbergen symbolet på «sidste rest» av Norges gamle storhetstid, som var blitt tatt fra nasjonen gjennom en rekke uretter påført av de to tidligere unionspartnerne.

Også utenriksminister Nils Claus Ihlen trakk i sitt innlegg for Stortinget frem den historiske høyhetsrett, som del av begrunnelsen for at Norge burde være den «magt som har administrasjonen» på øygruppa.⁹⁵ Høyrerepresentant Samuel Eyde mente at Stortinget «pliktet» å se denne sak «om ikke patriotisk, saa ialfald noget mer ideelt. Den historiske forbindelse dette gamle land har hat med os, [...] stiller krav til vort land om ønskeligheten av at det blir os der skal skape denne orden deroppe».⁹⁶ Utenriksminister Ihlen og Eyde benyttet likevel ikke en videre nasjonalhistorisk retorikk i sine innlegg. Den historiske tilknytningen ble bare i mindre grad trukket inn som enkeltstående argument for å underbygge at det var Norge som burde besørge orden på øygruppa, som norske arbeidere, og andre næringsutøvere var avhengige av. Likevel fant Eyde det beklagelig at:

de forhandlinger som har været ført mellom 1907 og 1914, har været saa daarlig underbygget med hensyn til informationer om hvorledes dette land har staaet i forbindelse med vort fædreland tidligere[...]. Jeg tror, at det kanske ogsaa har været grunden til at man har faaet dette begrep med ingenmandsland saa sterkt i forgrunden.⁹⁷

Eyde mente altså at det var en historisk kontinuitet i det norske krav på Spitsbergen, som på grunn av manglende kjennskap i utenrikstjenesten hadde blitt gitt slipp på ved forhandlingene før verdenskrigen.

Tromsørepresentanten Rye Holmboe, som i all overveiende grad vektla den økonomiske side av saken da han talte for Stortinget den 8. mars 1919, presiserte muligheten av «at det kan være et offer værd at hævde denne Norges formentlig gamle ret.»⁹⁸ Det var heller ingen som i Stortinget denne dagen tok direkte til ordet mot at Norge skulle ha en «gammel ret» på Spitsbergen. Arbeiderdemokratenes representant fra Søndre Gudbrandsdalen, Johan Castberg, fremholdt likevel «at det for mig har været litt vanskelig at mobilisere de nationale følelser likeoverfor denne stengruppe ute i Nordishavet.»⁹⁹ I så henseende mente han at om det «gjaldt

⁹⁴ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 22.

⁹⁵ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 9.

⁹⁶ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 20.

⁹⁷ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 20

⁹⁸ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 12.

⁹⁹ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 26.

for Norge at gjenvinde sit gamle dominium, sit gamle herredømme paa ishavet», så ville det være enklere å vekke nasjonalfølelsen for de «gamle datterlande, Island og Færøene.»¹⁰⁰ At denne nasjonale side av saken likevel hadde en betydning, erkjente Castberg, men mente at den ikke var verdt å risikere å komme i vanskeligheter både økonomisk og overfor andre stater. Magnus Nilssen fra DNA, delte Castbergs syn, og siden øygruppa aldri hadde hatt noen fastboende norsk befolkning, ville det ifølge Nilssen «ikke være mulig at sette nationale stemninger og følelser i sving».¹⁰¹

Som vi ser var det altså bare to stortingsmenn, Hambro og Konow (H.), som i større grad la vekt på en nasjonalhistorisk retorikk. I tillegg trakk utenriksminister Ihlen og Samuel Eyde med den historiske tilknytning som grunnlag for at de norske andragelsene på Spitsbergen var berettiget. Rye Holmboe, Castberg og Magnus Nilssen erkjente den «nasjonale» side av saken, men mente samtidig at den ikke hadde særlig betydning. De øvrige elleve representantene som uttalte seg denne dagen i Stortinget, kom ikke eksplisitt inn på lignende argumenter. Det betød dermed ikke at Spitsbergen *ikke* ble oppfattet som rettmessig norsk for mange av disse. Særlig de mange norske arbeidere, og andre næringsutøvere, talte for at denne «stengruppe ute i Nordishavet» mest naturlig måtte være norsk. Men først må vi se nærmere på et annet sterkt nasjonal-ladet retorisk element av debatten. Nemlig forholdet til Sverige, og den stilling naboen i øst hadde tatt til saken.

Forholdet til Sverige

Representantene Hambro og Konows (H.) historiske gjennomgang av Spitsbergens forhold til den norske krone, var ikke ment bare for å vise en historisk kontinuitet til et norsk krav, og at dette kravet var blitt anerkjent av andre interesserte stater. Det skulle også underbygge den urimelige stilling saken støtet an mot i Sverige. Ikke bare hadde de anerkjent den norske «besiddelse», men til og med gjennom den felles svensk-norske utenriksministeren, aktivt jobbet for å få dette kravet anerkjent av de øvrige interesserte statene.¹⁰² Da Norge innledet forhandlinger for å få avklart Spitsbergens folkerettslige stilling i 1907, møtte dette på uvillighet fra svensk side. Historikere har i ettertid vist at Sveriges holdning til disse forhandlingene i stor grad var motivert av ønsket om å ta ledelsen i skandinavisk utenrikspolitikk, samt en bitterhet

¹⁰⁰ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 26.

¹⁰¹ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 18.

¹⁰² Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 32.

overfor Norge etter unionsoppløsningen.¹⁰³ At svenskene i 1919 også hadde overlevert en protest til den britiske regjering, mot at Norge skulle bli tildelt Spitsbergen av fredskonferansen i Paris, skapte sterke reaksjoner i Stortinget 8. mars 1919.

Carl Joachim Hambro så likevel den svenske protest som nyttig. Den viste klart og tydelig at det i Sverige fortsatt hersket en nærmest irrasjonell motstridighet, en «uvennlig aand», mot det legitime norske ønsket om en særstilling på Spitsbergen, hevdet Hambro.¹⁰⁴ Protesten var en «pekepind» for alle de som i Norge «ser vort samarbeide med Sverige i et altfor rosenrødt skjær».¹⁰⁵ Wollert Konow (H.) fortvilte over den «motstanden fra Sveriges side» alle de norske forslag hadde møtt under forhandlingene frem mot 1914, «uavsladelig var der motstand.»¹⁰⁶ Også blant de representantene som ikke like sterkt som Hambro og Konow (H.) vektla øygruppas historiske tilknytning til Norge, finner vi en slik anti-svensk retorikk. Skygger fra den nesten 90 år lange unionen med storebror Sverige, kastet seg over Spitsbergen, og lot seg bruke i Stortinget for å legitimere en sterkere norsk innflytelse på øygruppa.

Statsminister Gunnar Knudsen så det som det aller viktigste at det ble en ordening på Spitsbergen, «hvor norsk lov og norsk administration er gjældende.»¹⁰⁷ Han vektlegger at dette også var det norske utgangspunkt for forhandlingene fra 1907, men at dette strandet på Sverige:

De blandet sig op i det forhold paa en maate, som var litet tiltalende, og de fik forstyrret det ved hjælp av rusland og de andre lande. Det er vel litt av det gamle, som nu er oppe fra svensk side. Der tales om et kondominium. Det vil si det samme som en union. Jeg tænker, vi nordmænd har hat nok av unioner. I 500 aar har vi lidt under unionerne. Jeg kan ikke tænke mig muligheden av, at det kan vinde nogen større tilslutning hos det norske folk, efterat vi nu har nydt selvstændighedens sødme – om jeg saa maa kalde det – i disse faa aar fra 1905 – fattige 14 aar. At der da virkelig skulde være idéer oppe om uinoner under andre forhold, kan jeg ikke tænke mig.¹⁰⁸

Likeens fant Johan Castberg det som en «glædelige overraskelse» å kunne slutte seg til Hambro, i at Sveriges protest hadde vist deres sanne ansikt. Arbeiderdemokraten fra Søndre Gudbrandsdalen delte også statsministerens unionsaversjon, og advarte mot at:

¹⁰³ Jf. Side 14, fotnote 40.

¹⁰⁴ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 23.

¹⁰⁵ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 23.

¹⁰⁶ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 32.

¹⁰⁷ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 38.

¹⁰⁸ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 38.

vi er kommet op i en nyskandinavisme, et samarbeidssnak og en samarbeidsbestrebelse paa alle omraader, som kan føre til forhold som indeholder farer for vort land, og som vi dog skulde være opmerkssomme paa, kan være farlige for vort land med vor historie.¹⁰⁹

Samtidig så Castberg det slik at Norge, ved å inngå i forhandlingene frem til utbruddet av verdenskrigen, hadde anerkjent andre stateres interesser på Spitsbergen. Og at dette derfor var et spørsmål som måtte løses «i forbindelse med andre magter.»¹¹⁰

DNA's representant fra Malangen i Troms, Meyer Nilsen Foshaug, så heller ikke «paa den stilling, som Sverige har inntatt helt fra begynnelsen av» som særlig tiltalende.¹¹¹ Det ser ut til at Foshaug mest forsøkte å legge skylden på svenskene, for den misstemning som var oppstått mellom Norge og Sverige. De fire øvrige representantene som nyttet denne anti-svenske retorikken, la i større grad enn Foshaug vekt på unionsargumentet. For disse fremstår nærmest enhver tilnærming eller samarbeid med den gamle unionspartneren som en fare for nasjonen, og tilbakevending til en uønsket tilstand: underlegen og avhengig Sverige.

På den andre siden var det de som mente at Spitsbergensaken ikke var verdt å skulle sette det gode forhold i Norden på prøve. Både Bernhard Hanssen (FV) og Christian Hansen Wollnick (DNA), som begge gikk mot at Spitsbergen skulle underlegges Norge, mente det var regjeringens skyld at det var oppstått en misstemning i Sverige. Rye Holmboe nevnte ikke forholdet til Sverige over hodet. Det var likevel ikke noen motsetning mellom det å mene det var den norske fremgangsmåte som var skyld i konflikten med Sverige, og samtidig fremholde at det var riktigst at Spitsbergen ble norsk.

Magnus Nilssen fra Kristiania og Anders Johnsen Buen fra Trondheim og Levanger, begge representanter fra DNA, ønsket ikke at det skulle rustes opp til en kraftigere ordkrig med Sverige. Nilssen så ikke at ervervelsen av Spitsbergen «skulde ha saa stor betydning og være av saa stor værdi, at det av den grund skulde være værd at komme i nogen slags misstemning» til særlig Sverige.¹¹² Også Høyre-representant fra Kristiania, og senere statsminister, Otto B. Halvorsen, delte her Nilssens syn. Buen gikk enda lengre, og tok i det hele *skandinavismen* i forsvar. Ifølge han var det en nødvendighet «at vi fæstner og utdyper den skandinavisme, hvor

¹⁰⁹ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 28.

¹¹⁰ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 27.

¹¹¹ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 43.

¹¹² Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 18.

folkene møtes i fælles følelser og fælles interesser.»¹¹³ Likevel mente begge disse representantene at det ville være til det beste, om Norge med «godvillig samtykke» fra alle interesserte stater, ble henvist til å opprette orden på Spitsbergen.

Historikeren Hans Fredrik Dahl har hevdet «mellomkrigstiden som den tid da nordmennene, gjennom utskifting av en rekke viktige symboler, fullbyrdet – i hvert fall for seg selv – sin suverenitet, sin uavhengighet av andre nasjoner.»¹¹⁴ Dette kom særlig til uttrykk i form en kulturell løsrivelse fra de gamle unionspartnerne: arkivsaken, språkstriden, grønlandssaken. Leif Johnny Johannessen har i sin hovedfagsoppgave konkludert med at «[s]valbardsaken kan ses som ett av flere uttrykk for å fasttømre det kulturelle grunnlaget for nasjonen Norge.»¹¹⁵ Særlig var det, ifølge Johannessen, den historiske tilknytningen mellom Norge og Spitsbergen, som lå til grunn for at den norske suvereniteten skulle gjøres reell, og med det «markere nasjonens kontinuitet gjennom unionstida».¹¹⁶ Som vi har sett favnet ikke en retorikk som vektla de historiske rettighetene særlig bredt i Stortinget 8. mars 1919, og begrenset seg til i hovedsak to representanter: Hambro og Konow (H.). Samtidig må den negative fremstillingen av Sveriges rolle i Spitsbergensaken kunne tolkes som utslag av en slik kulturell løsrivelsesprosess som Dahl og Johannessen har beskrevet.

Likevel var det altså bare fem representanter som slik fremstilte Sverige som en urimelig motpart i Spitsbergensaken, og disse var å finne på tvers av den politiske skalaen. Sterkest var retorikken på høyresiden, med særlig Wollert Konow (H.) og Carl Joachim Hambro. Flere representanter, og særlig fra DNA, argumenterte imot de fremstillingene som ble gitt av Sverige. Norges historiske hevd på Spitsbergen ble derimot ikke på samme måte gjenstand for diskusjon. Det ser derfor ut til at de fleste til en viss grad implisitt aksepterte at den historiske forbindelsen lå til grunn for den norske Spitsbergenpolitikken. Dette er heller ikke urimelig å anta, i og med at det i forbindelse med spitsbergenkonferansene før verdenskrigen ble publisert en rekke historiske avhandlinger og artikler, omhandlende Norges gamle rett til øygruppa.¹¹⁷

¹¹³ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 31.

¹¹⁴ Dahl, 1973: 22.

¹¹⁵ Johannessen, 1996: 142.

¹¹⁶ Johannessen, 1996: 142.

¹¹⁷ Berg, 1995: 175. Berg nevner her særlig geolog Gunnar Holmsen, tre avhandlinger av juristen Arnold Ræstad, samt historiker Macody Lunds artikler.

At denne historiske retorikken i hovedsak var å finne blant politikere til høyre på det politiske kompass, var i takt med den generelle bakoverskuende nasjonalismen som preget denne fløyen av norsk politikk i mellomkrigstiden.¹¹⁸ Det er derimot mer oppsiktsvekkende at en slik retorikk ikke ble forsøkt dementert av sosialistene på Stortinget. Dette taler for at fortellingen om Spitsbergen historiske tilknytning til Norge hadde bred appell, også blant de gruppene som ideologisk sto i opposisjon til nasjonalstaten som politisk referanseramme. Dette strakk likevel ikke lengre enn at særlig representantene fra DNA mente Spitsbergensaken ikke var så viktig, at det gode forhold i Norden skulle settes på prøve. Man innså at også andre stater hadde interesser på øygruppa, og at disse var anerkjent gjennom de forhandlinger som ble forsøkt før 1. verdenskrig. Det hersket derfor en erkjennelse i Stortinget 8. mars 1919, at Spitsbergenspørsmålet først og fremst måtte løses internasjonalt. Det lå likevel ikke noe i veien for å grunnleggende anse Spitsbergen som egentlig norsk. Også blant sosialistene. Vi skal nå se nærmere på den retorikk som i større grad var å finne også blant representantene fra den ytterste venstre fløy.

Norsk suverenitet, nøytralitet og mellomstatlige relasjoner

Ikke bare *det gode forhold i Norden* bekymret enkelte i Stortinget 8. mars 1919. Også Norges stilling overfor Europas øvrige stater ble trukket frem, for advare mot en for ensidig norsk Spitsbergenpolitikk. Norsk nøytralitet under verdenskrigen og i mulige fremtidige konflikter, samt ønske om uforstyrret suverenitet over eget territorium, var underliggende faktorer som talte for en forsiktig fremtoning i Spitsbergensaken.

DNAs representant fra Kristiania, Christian Hansen Wollnick, mente at «[n]aar vi har vært saa heldig at kunne holde os utenfor de store internationale forviklinger, saa er det meget beklagelig, at vi nu under fredsforhandlingerne paa denne maate skal blande os i det store internationale opgjør.»¹¹⁹ Wollnick stod alene om å uttrykke en slik skepsis, mot at Norge skulle blande seg inn i fredsoppgjøret. Derimot var det langt flere representanter som, i Stortinget 8. mars 1919, vektla de mange eiendomskrav, okkupasjoner og rettigheter, andre staters undersåtter allerede hadde på Spitsbergen. Med de problemer det måtte medføre ved en norsk overtakelse.

¹¹⁸ Dahl, 1973: 24.

¹¹⁹ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 36.

Cornelius Bernhard Hanssen fra FV advarte sterkt mot «hvor let man kan komme ind i internationale forviklinger» ved å skulle la rettstvister mellom ulike lands borgere behandles av en internasjonal voldgiftsdomstol.¹²⁰ Det hele ville kunne true Norges gode forhold til sine naboland, og ikke minst «gi anledning til indgripen i vore suveræne rettigheter, som vi ikke er tjent med.»¹²¹ Også Wollnick vektla faren med å vikle seg inn i stormaktkonflikter, og syntes «vi skulde frabe os dette at rake kastanjerne ut av ilden for stormagterne ved at stille os til disposition som internationalt politi paa denne lille øgruppe oppe i Ishavet.»¹²²

Mot dette ble det fremholdt av blant andre Carl Joachim Hambro – som i sin retorikk kanskje sterkest vektla Norges historiske rett på Spitsbergen – at slike internasjonale tvistigheter som på forhånd var oppstått, måtte frembringes for en internasjonal voldgiftsdomstol. Ifølge han var «[i]ngen av parterne [...] tjent med, at disse tvistigheter, som kunde bringe os i en viss ubehagelig friktion med England, skulde avgjøres av norske domstole, om vi fik Spitsbergen.»¹²³ Dette var også i tråd med regjeringens linje, og fikk for det meste støtte i Stortinget.

Det var heller ikke bare de representantene som gikk imot at Norge skulle be om å få seg underlagt Spitsbergen, som bekymret seg over faren for innblanding fra andre stater. Særlig var det de mange interesser andre staters undersåtter hadde på Spitsbergen, og den anerkjennelse Norge hadde gitt til disse ved å innby til forhandlingene før verdenskrigen. Å «saadan ohne weiter» forlange Svalbard for Norge var, som Otto B. Halvorsen så det, ikke mulig.¹²⁴ Passusen som utenriksminister Ihlen hadde framholdt overfor den svenske minister den 22. februar 1919, forutsetningen om «alle interesserte magters godvillige samtykke»¹²⁵, sto derfor som avgjørende for mange av stortingsrepresentantenes oppfatning.

Slik Otto B. Halvorsen så det, var Norge i kraft av Spitsbergenkonferansene bundet til å oppfatte Spitsbergen som ingenmannsland. En endring av øygruppas folkerettslige stilling måtte derfor skje i overensstemmelse med alle interesserte stater. Denne oppfatningen blant stortingsrepresentantene manifesterte seg i deres tilslutning til, og vektlegging av, det ovenfor nevnte sitat av utenriksministeren. Ihlen selv presiserte for Stortinget hvordan formuleringen

¹²⁰ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 12.

¹²¹ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 12.

¹²² Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 36

¹²³ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 24.

¹²⁴ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 10.

¹²⁵ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 8.

om de andre «interesserte magters godvillige samtykke» spesielt var myntet på Sverige, med den hensikt å «bevare det gode forhold i Norden».¹²⁶ Også Magnus Nilssen, som i utenrikskomiteen hadde stemt imot regjeringens forslag om en henvendelse for å få Spitsbergen lagt til Norge, fremholdt i Stortingsmøtet 8. mars 1919 at «det hadde været i overensstemmelse med min opfatning» om Norge ba om å få øygruppa, så fremst «alle interesserte magter er enige i det».¹²⁷ Nilssen så ikke norsk suverenitet som en nødvendighet, verken av nasjonale eller økonomiske grunner, men at det var et visst behov for «en praktisk, hensigtsmæssig ordning» av administrasjonen på øygruppa. Med det fulgte «de plager og ulemper og omkostninger», som Norge burde si seg villig til å påta seg, men bare om det internasjonalt ble ansett som «den mest praktiske og hensigtsmæssige maate at ordne Spitsbergen-spørsmålet paa».¹²⁸

Samuel Eyde ville i større grad *kreve* at Spitsbergen ble norsk, men at det likevel måtte «gives os» av det internasjonale samfunn. Eyde var likevel fullt klar over at norsk lov i full utstrekning ikke ville kunne bli gjelde på Spitsbergen, og han trodde «at de bestemmelser, under hvilke vi faar adgang til eventuelt at bli overdradd Spitsbergens administration, blir omtrent like, enten Spitsbergen blir norsk land eller Ingenmandsland».¹²⁹ Wollert Konow (H.), Landmannsforbundets representant fra Nordre Hedemarken, tilkjennega at «Nationernes forbund gir os naturligvis ikke eiendomsretten eller besiddelsesretten eller høihetsret, eller hvad man vil kalde det, til Spitsbergen, medmindre de andre magter samtykker i det».¹³⁰ Likevel stod det klart for Konow (H.) at det i internasjonal politikk bare fantes to veier: enten å «frafalde vor ret» eller å «hævde vor rett!» Norge måtte på ingen måte «ligge paa knæ for alle magter for at bede dem godhetsfuldt gi sit samtykke», og derfor måtte man si at «[v]i henstiller, at Spitsbergen henlægges til Norge» på bakgrunn av Norges gamle rettigheter.¹³¹ Dette var ifølge Konow (H.) også den linje regjeringen la seg på, med den henvendelse de hadde utformet, og som utenrikskomiteen hadde godkjent 6. mars. Wollert Konow (H.) var den i Stortinget 8. mars 1919, som sterkest vektla de norske andragelser på Spitsbergen som et *krav*.

¹²⁶ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 44.

¹²⁷ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 19.

¹²⁸ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 19.

¹²⁹ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 21.

¹³⁰ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 33.

¹³¹ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 33.

Carl Joachim Hambro vektla ikke eksplisitt i sitt innlegg for Stortinget nødvendigheten av «alle magters godvillige samtykke». Likevel fremgår det av enkelte av Hambros formuleringer, at han forsto spørsmålet som et internasjonalt anliggende: som ved å fremholde at «hvis vi ikke *faar* [min utheving] den», og han mente man på ingen måte kunne vite i hvilken form Norge eventuelt kunne bli *tildelt* Spitsbergen.¹³² Til tross for Hambros sterke betoning av de norske historiske forbindelser til øygruppa, så han det tilsynelatende ikke som mulig med en ensidig norsk suverenitetshevdelse over Spitsbergen. Den fremgangsmåte Hambro mente ville være den beste, var at Stortingets behandling av saken ble offentliggjort. Han mente at:

I vore bestræbelser for at erhverve Spitsbergen, i vor internationale reklames tjeneste, [...], anser jeg det for nødvendig, at der i et møte for aapne døre blir sagt de ord i Stortinget om Norges gamle krav paa Spitsbergen, om Norges syn paa Spitsbergenspørsmålet til denne dag, [...]; at der blir sørget for, at disse uttalelser, som falder i den norske nationalforsamling, blir telegrafert til den svenske, den franske, den engelske og andre interesserte landes presse, slik at man ser, at det, som her gjøres av den norske Regjering, [...] i al beskedenhet understøttes av den alt overveiende folkeopinion og en stemning i nationalforsamlingen.¹³³

Hambro hadde altså en overveiende tiltro til legitimiteten i det norske krav på Spitsbergen. Dette ville også finne støtte og forståelse i Europas øvrige demokratiske nasjoner, mente han, så fremt det tydelig fremkom hvilke interesser og følelser som stod bak kravet, også i nasjonalforsamlingen. Sovjet-Russland derimot virket det ikke som Hambro anså som verken mulig eller nødvendig å henvende seg til, i forbindelse med en eventuell norsk overtakelse på Spitsbergen. På bakgrunn av artikler publisert i *Dagens Nyheter* og *Göteborgs Handels- og sjøfartstidning*, hevdet han at «Norge og Sverige ikke ansees for at være bundet paa nogensomhelst maate ved en foreløpig avtale i Spitsbergen-spørsmålet», etter at «det russiske rike er ophørt at eksistere».¹³⁴

Høyrerepresentantene Samuel Eyde og Carl Joachim Hambro, mente den norske henvendelse måtte fremstilles som et krav, men var ikke like tydelig som Konow (H.). Ikke bare ser vi en sammenheng i at disse tre var orientert til høyre på den politiske skalaen, men det var også de samme tre som sterkest vektla en nasjonalhistorisk retorikk. Unntaket i så måte var høyrerepresentant Otto B. Halvorsen. Han mente «alle magters godvillige samtykke» måtte ligge til grunn for Norges overtakelse av Spitsbergen, og han benyttet heller ikke på noen måte en historisk retorikk i sitt innlegg.

¹³² Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 25.

¹³³ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 25.

¹³⁴ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 23.

Venstre-representanten Andreas Kristian Andersen Grimsø fra Søndre Helgeland talte også for at Norge i sterkere grad måtte kreve sine rettigheter. Andersen Grimsøs retorikk, som vi vil komme tilbake til senere, bunnet ut i at Norge «[v]istnok [...] er en liten nation, men man bør ikke gjøre den mindre end man er.»¹³⁵ For å underbygge dette gjorde han en retorisk sammenligning med Stortingets behandlingen av Handelsdepartementets lovforslag av 1911, om å oppheve russiske servitutter etter lov av 1830, til å fiske utenfor Finnmark. Da hadde særlig representanter fra Finnmark protestert mot at opphevelsen av de russiske rettighetene var en uvennlig handling overfor Russland.¹³⁶ Ifølge Andersen Grimsø hadde denne saken vist at ved å hevde sine interesser ovenfor mektigere naboer, hadde det norske ønsket vunnet frem. Også da hadde representanter fra de nordligste fylkene advart «at man maatte ikke stille sig saaledes, at en stor, mægtig nabo kunde ville hævne sig.»¹³⁷ I Stortingsmøtet 8. mars 1919 la et flertall av representantene et «godvillig samtykke» til grunn. De som uttalte et ønsket om at den norske henvendelse skulle ta form av et sterkere krav om Spitsbergen var i mindretall, og befant seg altså politisk til høyre. De som i 1919 stod for de advarende røster mot å forbigå eller trosse Sovjet-Russland i Spitsbergensaken, var i hovedsak sosialister – men ikke fra Nord-Norge.

Arbeiderdemokraten Johan Castberg så det som «netop en av de tvilsomste og betænkeligste sider ved saken», om man som Hambro sa, gikk ut fra at Russland hadde opphørt å eksistere og dermed ikke lengre nødvendig å ta hensyn til. Castberg innrømmet at det kunne bli vanskelig å få Sovjet-Russlands samtykke – «fordi der ikke er nogen at forhandle med paa Ruslands vegne» – men nettopp derfor var det også en risiko for at det i fremtiden kunne «ikke alene reist krav, men gjort meget betydningsfulde angrep og bebreidelser mot Norge for at det har latt sig tildele denne øgruppe uten at Rusland blev spurt, og at Rusland ikke er bundet ved det.»¹³⁸ På samme vis reagerte DNAs representant fra Levanger, Anders Johnsen Buen, på Hambros kontante avskrivelse av Sovjet-Russland, og han trodde «vi gjør forsigtigst i ikke at regne med det.»¹³⁹ Også Christian Hansen Wollnick advarte mot å neglisjere ett sovjet-russisk samtykke, selv om han generelt talte *mot* at Norge skulle erverve Spitsbergen overhode. Disse fremholdt altså

¹³⁵ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 43.

¹³⁶ C. Smith m.fl.; Norges offentlige utredninger 2008:5, Retten til fiske i havet utenfor Finnmark: 89.

¹³⁷ Møte for lukkede dører, Stortinget 9. mars 1919: 43.

¹³⁸ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 27f.

¹³⁹ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 31.

viktigheten av at om Spitsbergen skulle bli norsk, måtte det være med de øvrige interesserte staters godvillige samtykke – særlig det fra den brukne stormakten i øst.

Andersen Grimsøs uttalelse om de feilbegrunnede advarsler, fra særlig nordnorske representanter, mot å unødige provosere Sovjet-Russland, var mindre treffende for behandlingen 8. mars 1919. Det går tydelig frem at det var utelukkende sosialistrepresentanter fra Trøndelag og sørover, som eksplisitt advarte mot å se bort fra Sovjet-Russland og hva det kunne føre til, i sine innlegg. Den eneste nordnorske representanten som faktisk nevnte dette forhold var Andersen Grimsø selv. De øvrige representantene fra Nord-Norge, og som i stor grad også representerte DNA, nyttet i mye større grad en retorikk til støtte for norsk hevd av sine interesser på Spitsbergen.

Faren ved en annen stats besittelse

Det som størsteparten av representantene trakk frem i sine uttalelser med tanke på forholdet til andre stater, var det avgjørende at Spitsbergen ikke kom i en fremmed stats besittelse. Som vist la den sterkt kritiske Rye Holmboe til grunn for sitt standpunkt nettopp at øygruppas folkerettslige status forble uforandret også i fremtiden – altså ingenmannsland. Det var nettopp usikkerheten for hvorvidt man kunne regne med at dette ville fortsette, som så ut til å ha motivert en rekke av representantenes uttalelser. Skulle norske interesser sikres mot å komme under en annen stats kontroll, måtte det handles umiddelbart.

Allerede i utenriksminister Ihlens innledende meddelelse om Spitsbergensakens stilling, som åpnet debatten i Stortinget 8. mars 1919, finner vi en slik henvisning. Utenriksministeren avsluttet med «Jeg mener, at nu er der en anledning hvor vi kan faa ordnet dette. Anledningen kommer kanskje neppe igjen.»¹⁴⁰ Det mest åpenbare er at Ihlen her viste til den mulighet fredsoppgjøret ga til å få ordnet et uløst spørsmål, som hadde ført til en rekke gnisninger landene imellom. Mot slutten av Stortingsmøtet utdypet han det som var hans mening at «[h]vis vi ikke vil gjøre noget, hvis vi forholder os passive, er det ikke utelukket at en anden nation kan komme til at faa administrationen der oppe».¹⁴¹ Også Ihlens regjeringskollega, statsminister Gunnar Knudsen, trakk frem at det neppe var i norske borgere og arbeideres interesse «at man fik et utenlandsk styre etablert paa Spitsbergen».¹⁴² Dette var imidlertid ikke nye tanker. Allerede i

¹⁴⁰ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 10

¹⁴¹ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 44.

¹⁴² Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 38.

1892 hadde Wollert Konow (H.) overfor den svensk-norske utenriksministeren advart mot en annen stats kontroll på Spitsbergen.¹⁴³

Tre typer argument ble av forskjellige stortingsrepresentanter brukt for å begrunne det uønskede ved en utenlandsk administrasjon eller kontroll over Spitsbergen: militærstrategiske beliggenhet, fortrenghelsen av norske næringsinteresser, samt ønsket om kontroll over egne arbeidere. Carl Joachim Hambro fra Høyre var alene om å vektlegge den militærstrategiske beliggenheten. Han mente at med en annen stats kontroll over øygruppa, ville «den kunne være en brodd, rettet mot Nord-Norge; den vil aapne passagen for krigsskibe og lægge en stor del av vort land saa utsat, som vi ikke kan være tjent med.»¹⁴⁴ Johan Castberg – som også mer generelt mente at det viktigste med hensyn til Spitsbergen, var at det ikke kom under en annen stats herredømme – hevdet at stormaktsrivaliseringen i Europa var en garanti mot at en av disse ville kunne underlegge seg øygruppa.¹⁴⁵ Dette kan nok tolkes ut fra et koloni- eller ressurstilgangsperspektiv, men en skulle tro at det også var en militærstrategisk tankegang som lå bak. Første verdenskrig, og den militærteknologiske utviklingen, hadde vist at også disse nordlige havområdene – og skipsleia til Sovjet-Russlands nordlige havner – ville ha få større militærstrategisk betydning enn tidligere.¹⁴⁶

Norske nærings- og arbeiderinteresser

Selv om forholdene for norske næringsinteresser på og utenfor Spitsbergen, og interessen for arbeidere i mange henseende ville kategorisert under den økonomiske sfære, ble disse to linjene i all hovedsak utnyttet i nasjonalretorisk forstand.

Tromsø-representanten fra FV, Johan Henrik Rye Holmboe, stilte seg svært negativ til en norsk overtakelse av Spitsbergen. Likevel la han til grunn for sin oppfatning:

at ingen anden nation blir eier eller kan disponere over landet til fortrængsel for os, og jeg forutsætter den samme adgang for norske borgere som hittil til at ekspolitere landets muligheter og drive fangst og anden virksomhet deroppe.¹⁴⁷

¹⁴³ Berg, 1995: 151f.

¹⁴⁴ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 25.

¹⁴⁵ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 29.

¹⁴⁶ Berg, 1995: 274.

¹⁴⁷ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 12.

Men; denne type næringsutøvelse var likevel ikke avhengig av en norsk administrasjon eller suverenitet, så lenge Spitsbergen forble *terra nullius*. Denne forutsetningen for Rye Holmboes resonnement lignet i stor grad den retorikk som særlig Andersen Grimsø vektla. Venstre-representanten fra Helgeland bekymret seg over hvilken «garanti for, at det ikke kan ordne sig saaledes, at vore folk, vore fiskere, vore fangstmænd, de, som er sysselsat baade paa land og sjø, en vakker dag kan bli hæmmet og indskrænket i utøvelsen av sin virksomhet?»¹⁴⁸ Utenriksminister Ihlen var også tvilsom til «at man kunde drive sit kul og fiske og jage deroppe» uforstyrret, om man gikk ut ifra at Spitsbergen forble ingenmannsland.¹⁴⁹

Også DNAs representant fra Malangen i Troms, Meyer Nilsen Foshaug, mente at en ordning med norsk styre på Spitsbergen «vilde være ganske naturlig» fordi «[v]i har saa mange interesser» der.¹⁵⁰ Foshaug utdypet ikke hva han la i disse «mange interessene», men så det ikke som heldig om «en eller anden magt kommer til at faa herredømme der og kommer til at ordne forholdene der; en magt som kanskje ikke vi hadde saa synderlig til overs for skulde ha ledelsen av forholdene der oppe.»¹⁵¹

Historiker Odd-Bjørn Fure har vist hvordan ytre press fra Norges nabostater i Arktis, bidro til å presse Norge med i den territoriale konkurransen i polarområdene.¹⁵² Ifølge Fure var dette likevel ikke en prosess som kom i gang før i 1921: med den sovjet-russiske utvidelsen av fiskerigrensen; og Danmarks suverenitetsutvidelse og innføringen av statsmonopol på Øst-Grønland. Dette førte til at norske jakt-, fangst, og fiskeinteresser ble utestengt fra sine tidligere, og for noen beste, fangstfelt. Dette skjedde likevel to år etter Stortinget i 1919. Foruten Novaja Semlja – som ble stengt for nordmennene i 1910 – og de danske koloniene på Vest-Grønland, kunne norske fiske- og fangstfolk enda operere relativt fritt i Arktis. Nettopp den russiske avstengningen av Novaja Semlja, samt de danske monopolbestemmelsene på Vest-Grønland, kan ha bidratt til å underbygge Andersen Grimsøs retorikk, om faren for å bli utestengt også fra Spitsbergen. Rye Holmboe, Ihlen og Foshaug støttet også opp om en slik antagelse, men var ikke like uttalt som hos Andersen Grimsø. Denne retorikken var altså ikke

¹⁴⁸ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 42.

¹⁴⁹ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 44.

¹⁵⁰ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 43.

¹⁵¹ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 43.

¹⁵² Fure, 1996: 113ff.

særlig utbredt i Stortinget 8. mars 1919, men som vi ser var tre av fire representanter som vekta de tradisjonelle fiske-, jakt- og fangstinteressene fra Nord-Norge.

De mange norske gruvearbeiderne på Spitsbergen ble også lagt til grunn for ønskeligheten ved norsk administrasjon og kontroll på øygruppa. Statsminister Gunnar Knudsen så, som tidligere nevnt, lite positivt på det foreløpige resultat spitsbergenkonferansene før verdenskrigen hadde kommet til. Han fant det særlig betenkelig at man risikerte at «schweizisk lovgivning skulde anvendes overfor norske arbeidere og funktionærer».¹⁵³ Statsministeren framholdt at «i norske borgeres interesse og i de norske arbeideres interesse tror jeg neppe, det vil være, at man fik et utenlandsk styre etablert paa Spitsbergen, som jo snart sagt faktisk er en norsk provins.»¹⁵⁴ Knudsen mente derfor:

at statsmyndighetene har nu til pligt at vareta de norske interesser, som er der, og de norske interesser, som er der, kan ikke varetages paa nogen bedre maate end derved, at Norge faar utvirket, at norsk lovgivning og norsk administration blir raadende paa Spitsbergen.¹⁵⁵

At Spitsbergen, for statsministeren, «snart sagt faktisk» var en norsk provins, var ikke fundamentert i en historisk retorikk. Denne må utelukkende tolkes som en provins i kraft av det overveiende flertall nordmenn som arbeidet der. I det hele vektla ikke statsministeren historiske forhold i sitt innlegg for Stortinget. Det ser altså ut til at det for han var den effektive utnyttelsen og tilstedeværelsen av nordmenn på Spitsbergen, som i hovedsak legitimerte den norske «pligt» til å administrere øygruppa.

Knudsens regjeringskollega, utenriksminister Ihlen, kan ikke sies å ha hatt den samme omtanke for arbeiderne på Spitsbergen. Ihlen nevner riktig nok også at en «alt overveiende del av disse arbeidere var nordmænd», men det er i det hele kapitalinteressene og «bedriftene» som interesserer utenriksministeren. Ifølge han «er det de som driver paa Spitsbergen – jeg har selv talt med disse i det store norske kompani – [...]de er ængstelige for at faa en anden administration, og det maa vi indrømme vilde være høist kjedelig for os, om det blev et andet lands administration som kom der op.»¹⁵⁶ Det retoriske fokuset til statsministeren og utenriksministeren var noe forskjellig, henholdsvis de norske arbeidere og norske kapitalinteresser. Like vel bunnet det ut i en samstemt engstelse for en annen stat skulle få

¹⁵³ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 38.

¹⁵⁴ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 38.

¹⁵⁵ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 39.

¹⁵⁶ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 44.

administrere disse. En engstelse som ser ut til å i størst grad ha vært nasjonalt motivert. En prestisjesak om nasjonal selvhevdelse, som vi også fant lå til grunn for mye av den retorikken enkelte av sosialistene på Stortinget også vektla.

Den særdeles optimistiske – hva økonomisk lønnsomhet angikk – Hagbarth Lund fra Øst-Finmark, pekte også på de mange nordmenn som «i virkeligheten har utøvet alt det arbeide og den bedrift» som var blitt gjort på Spitsbergen.¹⁵⁷ Det viktigste også for Lund, var at øygruppa kom under en ordnet administrasjon. Det mente han ville «vække glede ikke minst i de nordlige landsdele. Det er dem, som rekruterer den faste overvintringsbefolkning deroppe.»¹⁵⁸ Også Høyre-representant Samuel Eyde mente det var ønskelig at «denne orden kan bli tilveiebragt gjennom vort eget lands foranstaltninger, fordi det er norske borgere, som i et overveiende flertal øver sin gjerning deroppe.»¹⁵⁹

Nordlysredaktør og representant for DNA i Lyngen, Ole Martin Pettersen Gausdal, følte seg ikke «betrygget ved, at en utenlandsk magt skulde kommandere over de norske arbeidere deroppe; for det er jo væsentlig norske og vil vedbli at være norske paa grund av den beliggenhet, vi har til øerne.»¹⁶⁰ Ifølge Gausdal hadde Norge «de største betingelser for at ordne disse forhold [administrasjon], [...] og det tror jeg ikke, der behøves at reises debat om».¹⁶¹ En slik norsk kontroll ville også, mente han, gi Norge den fordel «at da staar norske arbeidere under norsk myndighet, og det burde jo ogsaa ha noget at si for os.»¹⁶² Også hans partikollega Anders Johnsen Buen fra Trondheim og Levanger, vektla de mange arbeiderne som «stadig opholder sig paa Spitsbergen, og de fleste av de mennesker er nordmænd.»¹⁶³ Ytterligere to representanter fra DNA, samt Castberg fra Arbeiderdemokratene, så positivt på en norsk administrasjon, ut fra hensynet til de *norske interessene* på Spitsbergen.

Både Castberg og Magnus Nilssen, representant fra Kristiania, mente i likhet med Buen at hensynet til disse verken måtte gå på bekostning av det gode forhold i Norden, eller det til andre

¹⁵⁷ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 16.

¹⁵⁸ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 17.

¹⁵⁹ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 20.

¹⁶⁰ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 40.

¹⁶¹ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 40.

¹⁶² Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 41.

¹⁶³ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 30.

stater. Buen fremholdt således at «[d]et falder vel ikke nogen ind at tænke paa Norge som et annekterende land i denne store verdenskamp.»¹⁶⁴ Denne moderasjonen i hensynet til de norske interessene kom ikke til uttrykk hos Gausdal og Meyer Nilsen Foshaug fra Troms. Foshaug mente det var riktig om regjeringen tok de nødvendige skritt i Spitsbergensaken, «fordi der er mange interesser allerede nu som gjør at det vil være mest naturlig efter min opfatning at disse øer blev tillagt Norge.»¹⁶⁵ De to representantene for Arbeiderpartiet i Troms var mer entydig i sin retorikk, enn deres partikolleger sør for polarsirkelen. Buen fra Trondheim og Levanger la i likhet med Gausdal større vekt på alle de norske arbeidere som oppholdt seg på Spitsbergen, mens Castberg og Nilssen fra Kristiania i mindre grad trakk frem de «norske interesser». Det ser derfor ut til at den geografiske tilhørigheten til de sosialistiske representantene på Stortinget 8. mars 1919 ga utslag i retorikken.

Det var altså av de i alt 18 som uttalte seg den 8. mars 1919, ti Stortingsmenn som grunnga ønskeligheten av norsk styre eller det lite ønskelige i en annen stats kontroll over Spitsbergen, med hensynet til norske arbeidere og andre som hadde sitt virke der. Denne retorikken så heller ikke ut til å ha vært særlig økonomisk betinget. Som tidligere vist advarte de to representantene fra FV, Bernhard Hanssen og Rye Holmboe, mot at det nasjonaløkonomisk sett var mer bruk for disse arbeidskreftene på fastlands Norge. En slik økonomisk tilnærming ble, som av Gausdal, avfeid med at «saa sandt det vedblir at være nogen drift der oppe, saa vil arbeidere fra Nordnorge paa trods baade av hr. Rye Holmboe og hr. Wollnick fortsætte med at reise ditop.»¹⁶⁶ Derfor gjaldt det å sikre at disse arbeidere, og andre næringsdrivende, kom inn under den norske stats administrasjon, og kontroll. Som vi så ble det av flere representanter poengtert at det med hensyn til disse ville være «høist kjedelig», og meget uheldig om det var en annen stat som tok Spitsbergen i besittelse. Hensynet til norske arbeidere og næringsinteresser fremstår således som noe mer enn ønsket om arbeidervelferd eller gjøre norsk arbeidsmiljølovgivning gjeldende også på Spitsbergen. Kontrollen over egne arbeidere ser like mye ut til å ha vært nasjonalt motivert. Altså et utslag av nasjonal selvhevdelse, en prestisjesak i konkurranse med andre nasjoner.

¹⁶⁴ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 30.

¹⁶⁵ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 44.

¹⁶⁶ Møte for lukkede dører, Stortinget 8. mars 1919: 41.

Spitsbergen i norsk konsolideringspolitikk

Retorikken under møtet i Stortinget 8. mars 1919 bar først og fremst preg av å være særdeles sammensatt og lite ordnet. Stortingsrepresentantene vekslet mellom ulike argumentasjonstyper, og flere av de retoriske linjene ble benyttet til å tale både for og imot norsk overtakelse av Spitsbergen. Historiker Roald Berg har konkludert med at den norske Spitsbergen-politikken var ekspansjonistisk, og sto i et spenningsforhold til den dominerende linjen i norsk politikk mellom 1905 og 1920, *konsolideringspolitikken*.

Konsolideringspolitikken kan sammenfattende karakteriseres som et sett av gjerder som skulle avskjerme Norge fra verdenssamfunnet, slik at nordmennene ble herre i eget hus og uforstyrret kunne videreføre og intensivere det skapende arbeidet med å bygge landet. Ekspansjonspolitikken sprenget de nasjonalstatlige grensene. Norge skulle gjøres «stort og større» ved at Spitsbergen ble norsk land.¹⁶⁷

Ifølge Berg viste Spitsbergensaken at den ekspansive norske nasjonalismen i perioden fram til 1920 bare var et «uttrykk for en generell konsolideringspolitikk i hele det området som ble oppfattet som norsk – inkludert Det norske hav.»¹⁶⁸ Konsolideringspolitikken er derfor et viktig grunnlag for å forstå de retoriske linjene i Stortinget 8. mars 1919.

Retorikken til de som tok til ordet for at Norge skulle be fredskonferansen i Paris om å få høyhetsrett over Spitsbergen, bygde på at øygruppa på bakgrunn av historie, geografi, befolkningsforhold eller næringsinteresser «snart sagt faktisk er en norsk provins», slik statsminister Knudsen sa det. Spitsbergen ble altså av disse fremstilt som et område som var innenfor det settet av gjerder som skulle skjerme Norge fra verdenssamfunnet, og derfor et mål for den norske konsolideringspolitikken.

På den andre siden fant vi representantene Wollnick, Rye Holmboe og Bernhard Hanssen, som ved sin retorikk tok sikte på å undergrave Spitsbergen som innenfor den norske konsolideringssfæren. De omtalte øygruppa som en «koloni», og særlig Rye Holmboe og Hanssen sådde tvil om lønnsomheten ved privat næringsdrift der. Konsolideringsprosjektet av den nordligste landsdelen ble også retorisk satt opp mot det norske engasjementet på Spitsbergen, da dette måtte komme til å trekke administrasjonsmidler og arbeidskraft bort fra Nord-Norge. Den norske stats engasjement på Spitsbergen ville således vanskeliggjøre konsolideringen av de nordligste fastlandsområdene.

¹⁶⁷ Berg, 1995: 303ff.

¹⁶⁸ Berg, 1995: 320.

En slik analytisk tilnærming basert på konsolideringspolitikken, kan også bidra til å forklare sosialistene og kommunistenes engasjement i debatten. Historiker Odd-Bjørn Fure har pekt på at politikerne ytterst til venstre, i mellomkrigstiden støttet den utenrikspolitiske linjen som tok sikte på å utvikle og konsolidere nasjonalstaten.¹⁶⁹ Under debatten i Stortinget 1919 var norske arbeideres og fangstmenns posisjon på Spitsbergen ett av de viktigste moment i den retoriske fremstillingen av Spitsbergen som egentlig norsk. Den overveiende norske arbeiderbefolkningen var i det hele det som lå til grunn for at statsminister Gunnar Knudsen omtalte øygruppa som «en norsk provins». Retorisk ble altså Spitsbergen plassert innenfor den norske konsolideringssfare, og med særlig vekt på norske arbeidere. Derfor ble ikke den norske henvendelse overfor fredskonferansen i Paris sett på som en ekspansjonistisk handling, men en internasjonal bekreftelse på den indre norske konsolideringsprosessen.

¹⁶⁹ Fure, 1996: 28.

Kapittel 3 – Konfliktløsning på Grønland 1922–1924

Konflikten mellom Danmark og Norge over Grønlands folkerettslige stilling startet på mange måter etter samtalene mellom Norges utenriksminister Nils Claus Ihlen og Danmarks sendemann Kruse i Oslo, i forbindelse med at Spitsbergenspørsmålet skulle behandles på fredskonferansen i Paris. Samtidig som Ihlen søkte å få en uttalelse om dansk støtte til de norske aspirasjonene på Spitsbergen, ble også dansk suverenitetsutvidelse på Grønland berørt. Etter at Ihlen hadde diskutert saken med den norske regjering og Stortingets utenriks- og konstitusjonskomité, svarte Ihlen den danske regjering 22. juli 1919 at Norge ikke ville stille seg i veien for at danskene utvidet sine «politiske og økonomiske interesser til hele Grønland».¹⁷⁰ Ifølge historiker Ida Blom knyttet danskene Ihlens erklæring sammen med deres velvillige holdning til norsk suverenitet på Spitsbergen, og den norske regjering kunne i 1919 gå med på dette.

Ikke mer enn to år etter Ihlen hadde gitt sin muntlige erklæring til den danske sendemannen, mottok den norske regjering den 18. januar 1921 en note fra Danmark der de ønsket å få skriftlig bekreftet det norske standpunkt fra 1919. Det norske svar kom derimot aldri. I en samtale mellom Kruse og den norske utenriksminister Michelet 7. mai 1921, antydte Michelet at Norge kunne gå med på å ikke stille seg i veien for dansk suverenitetsutvidelse så fremst norske rettigheter til fiske og fangst på, og i farvannene rundt Grønland ble sikret.¹⁷¹ Den 10. mai mottok Michelet et brev fra sendemann Kruse, der han opplyste at det danske Udenrigsministeriet ikke lengre så det som nødvendig med en skriftlig bekreftelse av Ihlens erklæring. Samme dag utstedte det danske Indenrigsministeriet et dekret som utvidet det danske monopolsystem til også å gjelde Øst-Grønland, men ikke før 2. juli 1921 ble den norske regjering offisielt underrettet. Utenriksminister Ræstad protesterte overfor den danske sendemann Kruse i samtaler 5. og 9. juli, samt i et privat brev 20. juli. Først 2. november protesterte den norske regjering offisielt, med at «Norge ikke kunne anerkjenne dansk suverenitet over Øst-Grønland når dette medførte at norske fangstfolk og fiskere ble utelukket fra en virksomhet de hittil hadde utøvd uten noen begrensninger.»¹⁷² I den danske svarnoten av 19. desember på protesten, ble det ettertrykkelig fastholdt at suverenitetsspørsmålet var avgjort

¹⁷⁰ Blom, 1973: 17f. Se sluttnote 15 i Blom. Sitat fra domsreferatet i Haag 1933.

¹⁷¹ Blom, 1973: 19.

¹⁷² Blom, 1973: 20.

med Ihlens erklæring, men den danske regjering var villig til å erstatte tap for norske næringsinteresser på Øst-Grønland.

Grønlandssaken ble i de innledende årene mellom 1919 og inngangen til 1922 behandlet i regjeringen og Utenriksdepartementet. Ikke før 21. juli 1922 ble Stortinget underrettet om den diplomatiske utviklingen tilbake til 1919. Hensikten med å legge saken frem for Stortinget var ifølge Blom at Regjeringen ønsket tingets uttalelse før det ble tatt videre skritt i saken.¹⁷³ Fram til Øst-Grønlandsoverenskomsten ble ratifisert av Stortinget 28. mars 1924, ble Grønlandssaken lagt frem for, og diskutert i Stortinget en rekke ganger. Stort sett ble dette gjort for lukkede dører, også etter at overenskomsten mellom Norge og Danmark var brakt i havn. I den pågående konflikten var det nok avgjørende å holde kortene tett til brystet, og ha kontroll over informasjonsflyten omhandlende eget standpunkt og indre motsetninger, overfor motparten. Behandlingen av saker tilknyttet Grønland ble fortsatt å i stor grad holdt bak lukkede dører frem til etter det norske nederlaget i Haag. Dette er med å bygge under den oppfatning at Øst-Grønlandsoverenskomsten bare var begynnelsen på den dansk-norske suverenitetskonflikten på Grønland, og at det i samtiden også ble oppfattet slik.

Fram mot forhandlinger: august 1922 til januar 1923

Sommeren 1922 inntreder Grønlandssaken for alvor på Stortinget. Den nylig tiltrådte utenriksministeren Johan Ludwig Mowinckel la den 21. juli frem Utenriksdepartementets Stortingsmeddelelse nr. 30 «Om Danmarks suverenitet over Grønland m.v.».¹⁷⁴ Der ble det redegjort for sakens diplomatiske utvikling tilbake til da spørsmålet, fra dansk side ble tatt opp med den norske utenriksminister Nils Claus Ihlen i 1919. I tillegg ble det gitt en kort historisk gjennomgang av den dansk-norske suverenitetshevdelsen over koloniområdene på vestkysten, tilbake til 1500-tallet, og den måte hvorpå Grønland i 1814 hadde fulgt Danmark ut av unionen. På bakgrunn av dette slo meddelelsen fast at:

Norske statsmakter kann ikke behandle de spørsmål, som opstår ved kollisjonen mellem norske interesser og det danske kolonistyre på Grønland, uten å se dem i sammenheng med den historiske utvikling, som har ført til det norske skattlands adskillelse fra Norge.¹⁷⁵

¹⁷³ Blom, 1973: 22.

¹⁷⁴ Møte for lukkede dører, St. med. nr. 30 1922.

¹⁷⁵ Møte for lukkede dører, St. med. nr. 30 1922: 5.

Utenriksdepartementet hevdet på bakgrunn av dette, at det var best «fra norsk synspunkt å fastholde status quo»: der Grønland, foruten de allerede etablerte danske koloniene på Vest-Grønland samt Angmagssalik-kolonien på østkysten, forble *terra nullius*.¹⁷⁶ Det viktigste ifølge Utenriksdepartementet var likevel at en eventuell dansk suverenitetsutvidelse over *hele* Grønland, ikke måtte komme til å skade norske næringsinteresser der.

For lukkede dører i Stortinget 2. august 1922 reiste DNA-representant fra Stavanger, Adam Hjalmar Egede-Nissen, spørsmål angående Danmarks suverenitet over Grønland. I debatten som fulgte utdypet utenriksminister Mowinckel stortingsmeddelelsens innhold, og presiserte at Norge aldri hadde hevdet suverenitet over hele Grønland. Derimot hadde man, ifølge han, «hævdet vore ældgamle rettigheter, og vi har ikke paa nogen maate villet anerkjende Danmarks ret til at hindre eller vanskeliggjøre dem.»¹⁷⁷ I likhet med en rekke uttalelser under Stortingets behandling av Spitsbergensaken i 1919, var det for utenriksministeren viktigste «at en anden suverenitet ikke kunde tillates» over Øst-Grønland.¹⁷⁸

Norsk suverenitet stod altså ikke i første rekke for Mowinckel, og han ble støttet av sin partikollega fra Venstre, Ivar Petterson Tveiten fra Telemark. Også han fremholdt at «dersom det gjeld Grønland og den retten, me maatte ha der, daa maa me staa urikkande fast.»¹⁷⁹ I likhet med utenriksministeren ga ikke Tveiten uttrykk for at denne «retten» skulle materialiseres i form av norsk suverenitet, men at det var de historiske norske næringsrettigheter på og ved Grønland som måtte hevdes. Likevel gledet Tveiten seg over det sterke nasjonale og historiske «ordskiftet, som hev vore ført i dag slær iallfall paa strengjer hja meg som gamall vinstremann, som eg ikkje so ofte kjenner maken til.»¹⁸⁰ Ut over at dette ordskiftet resonerte med hans personlige følelser, la ikke Tveiten noen videre retorisk vekt på den historiske forbindelse mellom Grønland og Norge i sitt innlegg for Stortinget.

To representanter fra hver sin by med sterke fangsttradisjoner, var de som sterkest trakk frem norske næringsdrivendes rettigheter på og ved Grønland. Anton Ludvik Alvestad, representant for Norges Socialdemokratiske Arbeiderparti i Ålesund, uttrykket sin beklagelse over den

¹⁷⁶ Møte for lukkede dører, St. med. nr. 30 1922: 5.

¹⁷⁷ Møte for lukkede dører, Stortinget 2. august 1922: 12.

¹⁷⁸ Møte for lukkede dører, Stortinget 2. august 1922: 12.

¹⁷⁹ Møte for lukkede dører, Stortinget 2. august 1922: 15.

¹⁸⁰ Møte for lukkede dører, Stortinget 2. august 1922: 15.

«mangel paa vaakenhet» den norske utenriksstjeneste hadde vist overfor de «nogsaa store fangstinteresser og dermed økonomiske interesser» nordmenn hadde på Grønland.¹⁸¹ Alvestad ville derfor «understreke det som her er fremhævet om at Norge ikke bør opgi nogetsomhelst av de rettigheter vi utvilsomt har paa Grønland.» Johan Henrik Rye Holmboe, valgt inn for FV i Tromsø, fremholdt «at vi ingenlunde er tjent med en anerkjendelse av vore fangstrettigheter paa Østgrønland alene.»¹⁸² Skulle fremtiden for den norske ishavsfangsten trygges, mente Rye Holmboe at det måtte gis garantier også for adgangen til fangstfeltene på Vest-Grønland. I likhet med sitt innlegg i Stortinget 8. mars 1919, vektla Rye Holmboe de økonomiske forhold ved saken. I 1919 brukte han økonomisk lønnsomhet retorisk for å tale imot den norske bestrebelsen på Spitsbergen, mens han i 1922 talte for en sterkere våkenhet overfor norske næringsinteresser på Grønland. Dette til tross, var det liten eller ingen forskjell i Rye Holmboes underliggende standpunkt: norsk næringsdrift i disse strøk måtte sikres praktisk best mulig grunnlag for lønnsom drift, og suverenitetsspørsmål var kun en sekundær problemstilling.

At Grønland hadde en viss økonomisk betydning som fordret at Norge hevdet sine rettigheter der, var også noe Egede-Nissen la vekt på. Ifølge han var det ikke bare utsiktene for jakt-, fiske- og fangstvirksomhet som talte for et norsk engasjement, men «der er mineralier, kreolit og der er kull, og jeg spørger, er der nogen grunn til at vi ganske rolig gir fra oss ennu mer enn det som er stjaalet fra oss i de hundreder av aar, da vi var sammen med Danmark.»¹⁸³ Den retoriske veien var altså kort fra næringsdrift og økonomiske argumenter, og over til det nasjonale og historiske.

Også i Mowinckels, Tveitens og Alvestads retorikk var norske næringsinteresser på Grønland og historiske rettigheter nordmenn hadde der nært knyttet sammen. Rye Holmboe, som også hadde et særlig øye for norske næringsinteresser på Grønland, skilte seg fra disse fire ovenfor nevnte representantene på et vesentlig punkt. Retorikken til Rye Holmboe var utelukkende orientert mot framtidsutsiktene for næringsdriften, mens for Egede-Nissen, Mowinckel, Tveiten og Alvestad var det nordmenns «ældgamle rettigheter» på Grønland som ble lagt til grunn. Dette var en bakoverskuende retorikk, som hentet mye av sin legitimitet fra uretts-fortellingen om unionsbruddet mellom Danmark og Norge. Hensynet til norske næringsinteresser på Grønland var, for disse fire representantene, grunnleggende nasjonalt motivert. I den grad

¹⁸¹ Møte for lukkede dører, Stortinget 2. august 1922: 10.

¹⁸² Møte for lukkede dører, Stortinget 2. august 1922: 10.

¹⁸³ Møte for lukkede dører, Stortinget 2. august 1922: 3.

økonomisk lønnsomhet ble vektlagt, var det tilsynelatende vikarierende motiver, og som vi ser av Egede-Nissens uttalelse satt i umiddelbar sammenheng med det nasjonalhistoriske traumet fra dansketiden.

I likhet med Spitsbergensakens behandling i 1919, engasjerte Carl Joachim Hambro seg sterkt når Stortinget 2. august 1922 behandlet spørsmålet om Danmarks suverenitet over Grønland. Også nå var det nasjonale og historiske argumenter som dominerte Høyremannens retorikk. Først og fremst var det den «enorme historiske uvidenhet, som har raadet i Utenriksdepartementet fra 1905» Hambro langet ut mot.¹⁸⁴ Mangel på historisk og nasjonal våkenhet i utenriksstjenesten, så vel som i den norske befolkningen for øvrig, ble av Hambro fremstilt som årsak til et etterslep i norsk historisk og nasjonal bevissthet, sett i forhold til Danmark. Han illustrerte dette ved å vise til den omfattende danske markeringen i 1921 av «hunderedeaaarsmindet for Hans Egedes færd til Grønland». Et jubileum det ifølge Hambro ikke var noen i Norge som feiret, til tross for at «det var en norsk mand man feiret mindet om, at det var norsk foretagsomhet, at det gjaldt et norsk biland, og at det gjaldt norske interesser».¹⁸⁵ Når Hans Egedes *egentlige* nasjonalitet i tillegg «blev taktfult ikke nævnt i Kjøbenhavn», underbygget Hambro urimeligheten ved Danmarks forhold til Grønland og Norge. Den historiske uretten Norge var blitt påført av Danmark, ble gjennom Hambros retorikk vist å fortsatt gjøre seg gjeldende i samtiden. Således tegner Hambro et bilde av Danmarks urett som nærmest historisk konstant, og som ville fortsette helt til Norge selv tok initiativet og krevde ett oppgjør.

Dette oppgjøret måtte ikke bare begrense seg til å omhandle Grønland, ifølge Hambro. Også Færøyene, Shetlandsøyene og Orknøyene hadde en historisk forbindelse til Norge som måtte belyses. Han fremholdt at:

vi har ikke raad til som nation at glemme vor historie, vi har ikke raad til at glemme de gamle norske bilande, som paa det aller intimeste er knyttet til hele vor nationale udvikling, hvad der for mig betyr langt mer end de materielle interesser de repræsenterer.¹⁸⁶

Hambro hadde derfor lite til overs for den måte danskene til stadighet nektet norske vitenskapsmenn innsyn arkivene, som befant seg i Danmark, omhandlende disse «gamle norske bilande». Vi finner altså i retorikken til Hambro et spekter av de sakene som i mellomkrigsårene

¹⁸⁴ Møte for lukkede dører, Stortinget 2. august 1922: 5.

¹⁸⁵ Møte for lukkede dører, Stortinget 2. august 1922: 6.

¹⁸⁶ Møte for lukkede dører, Stortinget 2. august. 1922: 7.

utgjorde det norske oppgjøret med dansketiden.¹⁸⁷ Det grunnleggende for Hambro var at «[v]i har en historisk linje at følge, og vi skal følge den. Norges samling er ikke tilendebraagt paany, før det Norske Hav paany er et norsk hav». For å oppnå en slik samling trodde han «at den tendens vi har til ikke at vække splid i Norden paa nogen maate, den er overordentlig litet gavnlig for os.»¹⁸⁸ I likhet med sin uttalelse i Stortinget 8. mars 1919, advarte altså Hambro mot en for forsiktig, og samarbeidsvillig linje ovenfor Norges naboer. På møtet 2. august 1922 advarte også Bondepartirepresentant fra Hedmark Johan Mellbye, og Tveiten, mot å ofre nasjonens historiske rettigheter for et nordisk samarbeid.

Det forhold at Grønland var befolket fra Norge i middelalderen, og siden da hadde tilhørt den norske krone, var noe flere enn Hambro vektla på Stortinget i 1922. Wollert Konow (H.), som etter valget i 1921 var valgt inn for FV i Hedmark, fremholdt at den norske forbindelsen med Grønland «desværre paa grund av vor egen avmagt» hadde opphørt i løpet av unionstiden.¹⁸⁹ Ifølge han hadde Norge «en suverenitet over Grønland i behold, som vi ikke har opgitt.»¹⁹⁰ Også Egede-Nissen og Johan Mellbye uttrykte at Norge hadde en *suverenitet* over Grønland som måtte hevdes.¹⁹¹

DNA-representanten Egede-Nissen anklaget, i likhet med Hambro, det norske utenriksstyret for å ha «forsømt at gjøre noget godt av det gamle, som maate være galt.»¹⁹² Det var ikke bare den måten danskene hadde fratatt Norge Grønland i 1814, Egede-Nissen mente var urimelig. Også de danske monopolbestemmelsene, som ikke bare utestengte norske næringsinteresser på Grønland, men også førte til «at disse folk der oppe [eskimoene] de lider under en behandling som skulde være ethvert siviliseret folks plikt aa forsøke aa faa rettet paa.»¹⁹³ Den norske «moderne opfatning av folkeretten» med «den frie dørs politikk», ville derfor, ifølge Egede-Nissen, bedre forholdene for Grønlands befolkning.

Det var således en relativt utbredt oppfatning av et legitimt norsk suverenitetskrav på Grønland. Kravet ble retorisk underbygget særlig ut fra en historisk tilknytning og hevd, men også ut fra

¹⁸⁷ Mer om oppgjøret med dansketiden se Dahl, 1973: 22ff.

¹⁸⁸ Møte for lukkede dører, Stortinget 2. august 1922: 8.

¹⁸⁹ Møte for lukkede dører, Stortinget 2. august 1922: 10.

¹⁹⁰ Møte for lukkede dører, Stortinget 2. august 1922: 10.

¹⁹¹ Møte for lukkede dører, Stortinget 2. august 1922: 1 og 4.

¹⁹² Møte for lukkede dører, Stortinget 2. august 1922: 1.

¹⁹³ Møte for lukkede dører, Stortinget 2. august 1922: 3.

moralske hensyn. Moralsk både ut fra den måte Danmark urettmessig hadde beholdt gamle norske skattland for seg selv da Norge ble overgitt Sverige, og samtidig den behandling danskene ga den grønlandske befolkning.

18. januar 1923, i forbindelse med utenriksminister Mowinckels utenrikspolitiske redegjørelse for et lukket Storting, benyttet Hambro anledningen til å fortsette sin nasjonal-historiske agitasjon mot danskene. Retorikken var i stor grad den samme som i august året før, men nå trakk Hambro også de danske motivene for å hevde suverenitet over Grønland i tvil. Han hevdet Danmark forsøkte å gjøre saken til utelukkende å omhandlende norske fangst- og fiskeinteresser, og med det:

faa Norge til at anerkjende den danske suverænitet over Grønland uten at trække i forgrunden de historiske interesser og alle de uavgjorte spørmaal, vi i virkeligheten har med Danmark, - da har Norge derigjennem ogsaa fraskrevet sig al ret til for fremtiden at ta op spørmaalet om Færøerne og Island.¹⁹⁴

Hambros fremstilling av et dansk spill bak kulissene, ble ytterlige forsterket ved at han hevdet hele den danske «aktion» overfor Grønland verken var motivert av hensynet til grønlenderne eller Danmarks historiske rettigheter der, men utelukkende for økonomisk vinnings skyld. «Tanken er jo – det er jo kommet tydelig frem paa mange maater – at sælge Grønland.»¹⁹⁵ Dette var for Hambro den logiske slutning: det danske salget av de Vestindiske øyer i 1916, og betingelsen av Englands forkjøpsrett ved anerkjennelsen av dansk suverenitetsutvidelse på Grønland, pekte ifølge han mot danske spekulative motiver. Hambro avsluttet sitt innlegg for Stortinget 18. januar, med å oppsummere det han så som kjernen i norsk utenrikspolitikk:

Fra Norge begyndte at optræde som suveræn stat, maatte naturlig dets ekspansionstrang gaa ut paa at gjøre Nordhavet til et mare norvegicum. Det er for os i mange henseender en livsoppgave at bevare det som et mare norvegicum i dag, at hævde vore rettigheter fra Ishavet til Grønland, og hvis konstitutionskomiteen eller Stortinget skulde svigte her, hvis det skulde behandle denne sak som et merkantilt anliggende, der kunde avgjøres efter praktiske opportunitetshensyn, da vilde man ha svigtet en av de kræfter i norsk folkeliv, som har ført fremover fra de første norske opdagerfærder. Det gaar ikke an at forsøke at bagatellisere denne sak.¹⁹⁶

Det norske hav, med de omkringliggende territorier, var altså for Hambro et egentlig norsk område, av mer dyptgripende betydning for «norsk folkeliv» enn et rent forretningspolitisk. Det var et område for norsk konsolidering, og et norsk *livsrom* som måtte beskyttes mot press utenfra.

¹⁹⁴ Møte for lukkede dører, Stortinget 18. januar 1923: 13.

¹⁹⁵ Møte for lukkede dører, Stortinget 18. januar 1923: 13.

¹⁹⁶ Møte for lukkede dører, Stortinget 18. januar 1923: 16f.

Som ved møtet 2. august året før, fikk Hambro også i januar 1923 ubetinget støtte fra Johan Mellbye, Egede-Nissen og Tveiten, som også vektla den urett påført av Danmark, og den manglende nasjonale og historiske bevisstheten i Norge. I tillegg ordla Alf Mjøen, Arbeiderdemokratene i Oppland; Olav Eysteinson Fjærli, Venstre i Møre fylke; og Oscar Larsen, Høyre i Ålesund, seg på lignende vis.

To Kristiania-representanter William Martin Nygaard og Olav Andreas Scheflo, henholdsvis fra FV og DNA, så med glede på den interesse Grønlandssaken hadde fått. Scheflo poengterte «at ingen er uenig i at der i 1814 blev begaatt en historisk urett mot Norge», og at Norge hadde «den moralske rett paa vaar side.»¹⁹⁷ Likevel reagerte disse to representantene på Hambros agitasjon og, som Nygaard la til, «de erklæringer og tilslutninger som herr Hambro har faatt baade fra d’herrer Mellbye, Tveiten, Mjøen og Egede-Nissen».¹⁹⁸ Nygaard mente det var lite heldig at disse «patriotiske foredrag» – som godt kunne være «utmerket riktige og sanne» – ble fremsatt i forbindelse med en redegjørelse fra utenriksministeren, uten at Stortinget var tilstrekkelig forberedt til å ta stilling til saken. Dermed førte disse «foredrag», mente Nygaard, til å på forhånd «suggesjonerte» Stortingets medlemmer, og den komité som nøkternt skulle sette seg inn i saken, for så å legge den frem for Stortinget.¹⁹⁹ Ifølge Scheflo var det lite hensiktsmessig å agitere på en slik måte for lukkede dører. Det som måtte være hovedansvarlig for Stortinget den 18. januar 1923, var å «legge taktikken an for aa seire».²⁰⁰ Han mente forhandlinger med Danmark ikke var ønskelig, da de med støtte særlig av engelske interesser, ville vinne frem. I stedet fremholdt Scheflo at den beste taktikk var å «tilby et forhandlingsgrunnlag som tvinger Danmark til aa avbryte forhandlingerne, og saa fortsetter vi fangsten paa Grønland.»²⁰¹

Det fremgår således at for Scheflo var det de praktiske forhold for norsk næringsdrift på og ved Grønland som var viktigst. Nygaard hadde ingen slik henvisning, og han advarte i størst grad mot at man bet over for mye: ved å snakke om «aa faa igjen Island, Færøene og alle vaare gamle biland.»²⁰² Og dermed «at vi henter oss en nasjonal ydmygelse».

¹⁹⁷ Møte for lukkede dører, Stortinget 18. januar 1923: 23.

¹⁹⁸ Møte for lukkede dører, Stortinget 18. januar 1923: 23.

¹⁹⁹ Møte for lukkede dører, Stortinget 18. januar 1923: 23.

²⁰⁰ Møte for lukkede dører, Stortinget 18. januar 1923: 24.

²⁰¹ Møte for lukkede dører, Stortinget 18. januar 1923: 24.

²⁰² Møte for lukkede dører, Stortinget 18. januar 1923: 23.

I retorikken til Hambro, Egede-Nissen, Mellbye, Konow (H.), Mjøen, Fjærli, Oscar Larsen og Tveiten ble Danmark fremstilt som en urimelig motstander, og at det norske utenriksstyret manglet evner til å ivareta norske historiske og nasjonale interesser. Også Scheflo og Nygaard anerkjente denne siden av saken. Danmark hadde ikke bare gjennom historien gjort Norge urett. Også den usiviliserte undertrykkelsen av grønlenderne, utestengelsen av norske fangstmenn fra Grønland, og norske vitenskapsmenn fra danske arkiver, samt usanne fremstillinger av Grønlands historie, ble brukt retorisk for å underbygge Danmark som Grønlands-fortellingens antagonist. Lignende så vi også i Stortingets behandling av Spitsbergensaken i 1919. Da var det Sverige som ble fremstilt som en slik urimelig obstruktør av legitime norske ønsker og krav. En vesensforskjell mellom disse to sakenes behandlingene i Stortinget, er den formen Spitsbergen og Grønland ble omtalt å skulle bli underlagt Norge på. I behandlingen av Spitsbergensaken i 1919 fremsto det ikke et uttrykkelig krav om norsk *suverenitet*. Derimot var usikkerheten rundt den tilknytningsformen øygruppa kunne bli tillagt Norge, i stor grad vektlagt av representantene. For Grønlands tilfelle i 1922, var det altså flere som omtalte Norges gamle suverenitet, og at denne måtte hevdes. Det var bare utenriksminister Mowinckel som motsa en slik påstand, og fremhold at Norge aldri hadde hevdet noen suverenitet på «den del av Grønland som ligger utenfor det danske koloniomraade.»²⁰³

Utenriksminister Mowinckels stilling til Grønlandssaken, og den som går frem av Utenriksdepartementets Stortingsmeddelelse nr. 30 1922, må i all overveiende grad sies å ha vært konsentrert om å sikre nordmenns, vel og merke, «gamle rett» til uinnskrenket å drive jakt, fangst og fiske på Grønland. Historiker Ida Blom har hevdet at regjeringen ønsket å ta spørsmålet opp med Stortinget på grunn av den historiske og nasjonale, men også den materielle interesse saken hadde vakt.²⁰⁴ Likevel var det i all hovedsak hensynet til norsk næringsdrift, og dens historiske rett til å drive på og ved Grønland, som opptar Utenriksdepartementets meddelelse nr. 30 av 1922. Denne er vel og merke begrunnet historisk, men i mindre grad en sak av sterk nasjonal karakter. Stortingsmeddelelse nr. 30 henviste til de mange resolusjoner som var kommet fra ulike lag og foreninger rundt om i landet. Disse ga i all hovedsak «uttrykk for nordmenns rett til fremdeles å utøve sin fra gammel tid av drevne næringsvirksomhet», og

²⁰³ Møte for lukkede dører, Stortinget 2. august 1922: 12.

²⁰⁴ Blom, 1973: 22.

bare til dels protestertes det «mot dansk suverenitet på Grønland i det hele», het det i meddelesen fra Utenriksdepartementet.²⁰⁵

I Stortingsmøtet 2. august 1922 fremholdt utenriksminister Mowinckel at han i utgangspunktet hadde ment, i likhet med presidentskapet, at Stortingets behandling av meddelelse nr. 30 ikke skulle sendes konstitusjonskomiteen for ordinær behandling før på nyåret 1923. Men etter forslag fra Egede-Nissen, og de «specielle opfatninger om norsk utenrikspolitikk» som var framkommet, mente Mowinckel det likevel var «nødvendig at Stortinget faar ta standpunkt til det.»²⁰⁶ Utenriksministeren siktet til de uttalelser som særlig Carl Joachim Hambro sto i spissen for, der også de øvrige gamle norske biland ble trukket inn på linje med Grønland. Den bølge av nasjonale følelsesinnlegg Mowinckel ble møtt med i Stortinget 2. august 1922, ser ut til å ha kommet uventet på han, og var av en langt sterkere karakter enn det både han og Utenriksdepartementet i utgangspunktet var forberedt på. Også 18. januar året etter sa Mowinckel seg «noget overrasket over den gang, denne sak har tat i Stortinget i dag.»²⁰⁷ Den måte regjeringens og Utenriksdepartementets grønlandspolitikk ble møtt på av Stortinget sensommeren 1922, førte altså til at meddelelse nr. 30 ble vedtatt oversendt konstitusjonskomiteen umiddelbart mellom sesjonene høsten 1922.²⁰⁸ På grunn av sykdom ble likevel ikke saken behandlet av komiteen før etter at Stortinget trådte sammen på nyåret 1923. Noe blant annet Egede-Nissen ikke lot forbigå i stillhet, da han i Stortinget 18. januar 1923 uttrykket sin «dypeste beklagelse over, at konstitutionskomiteen har ringeagtet Stortingets enstemmige beslutning».²⁰⁹

Historiker og statsviter Odd-Bjørn Fure har pekt på at med utenrikskomiteens innstilling av 3. juli 1923, ble «suverenitetsspørsmålet satt i forgrunnen.»²¹⁰ Fure begrunner dette i hovedsak med at Danmark 30. desember 1922 delte Grønland i fire administrative enheter. Dette fikk, noe også Blom henviser til, Mowinckel til å mene at grunnlaget for forhandlinger mellom Norge og Danmark var falt bort. Som Fure skriver: «Mowinckels følelsesutbrudd viste at nasjonale

²⁰⁵ Møte for lukkede dører, St. med. nr. 30 1922: 6.

²⁰⁶ Møte for lukkede dører, Stortinget 2. august 1922: 11.

²⁰⁷ Møte for lukkede dører, Stortinget 18. januar 1923: 24.

²⁰⁸ St. forh. 1922, 7d. Tidene S.: 3455.

²⁰⁹ Møte for lukkede dører, Stortinget 18. januar 1923: 17

²¹⁰ Fure, 1996: 120.

beveggrunner var i ferd med å få forrang fremfor de økonomiske interessene.»²¹¹ Da dette «følelsesutbrudd» kom 3. januar 1923, hadde altså Mowinckel allerede kjennskap til den stemning, ledet av Hambro, som var kommet frem på Stortinget 2. august 1922. En nasjonal og historisk stemning. Rettet mot Danmark, men også mot en søvndysset norsk utenriktjeneste. Denne stemning stod nærmest uimotsagt på Stortinget, og favnet representanter fra Det Norske Arbeiderparti over til Høyre og Bondepartiet. Der også «norsk suverenitet» på Grønland var sentral i retorikken. En suverenitet Norge til alle tider, ubestridt og u-oppgitt, hadde hevdet, og fremdeles måtte hevde.

Det norske forhandlingsgrunnlag juli 1923

Endelig, 3. juli 1923 forelå den forsterkede konstitusjonskomiteens innstilling LXVI for Stortinget, der en enstemmig komité foreslo forhandlinger med Danmark på fritt grunnlag over Grønland. Nesten ett år etter at Stortinget hadde vedtatt at komiteen skulle tre sammen. I mellomtiden hadde utenriksminister Johan Ludwig Mowinckel lagt frem enda en meddelelse bak Stortingets lukkede dører 9. februar 1923, St. med. nr. 12 om Grønlandssakens utvikling siden sensommeren 1922.²¹²

Ved inngangen til mars 1923, gikk regjeringen Otto Blehr av på kabinettspørsmål angående traktatforhandlingene med Spania og Portugal. 6. mars 1923 ble dermed Mowinckel erstattet av Christian Fredrik Michelet som utenriksminister.²¹³ Få dager senere, 14. mars, inndro Michelet den hemmelige St. med. nr. 12 fra Stortingsrepresentantene, etter enstemmig henstilling fra Konstitusjonskomiteen.²¹⁴ Det fremgår av referatet fra møte for lukkede dører i Stortinget 15. mars 1923, at meddelelsen ble trukket tilbake for at en vedlagt folkerettslig utredning av Frede Castberg, samt et referat fra møte i Utenrikskomiteen i 1919 – da tidligere utenriksminister Ihlen tok opp den danske henvendelse angående Grønland – skulle bli fjernet.²¹⁵ Dokumentets innhold «brukt paa urette maate og av uvedkommende kunde bli til væsentlig og materiel skade for landet under paagaende forhandlinger», hevdet Hambro.²¹⁶ Særlig var det trykningen av referatet fra Utenrikskomiteen, der Ihlen tilsynelatende hadde fått

²¹¹ Fure, 1996: 120.

²¹² Møte for lukkede dører, St. med. nr. 12 1923

²¹³ J. Debes, *Det norske statsråd : 1814-1949*, Oslo 1950: 168ff.

²¹⁴ Møte for lukkede dører, Stortinget 15. mars 1923: 33.

²¹⁵ Møte for lukkede dører, Stortinget 15. mars 1923: 35f.

²¹⁶ Møte for lukkede dører, Stortinget 15. mars 1923: 38.

bemyndigelse til sin famøse erklæring overfor den danske minister i Oslo, som vakte reaksjoner.

Da Stortinget behandlet innstilling LXVI 6. juli 1923 for lukkede dører, fortsatte kritikken av det tidligere utenriksstyrets manglende historiske kompetanse. Sakens historiske side, og den urett som fra dansk side var påført Norge, gjennomsyret debatten. Konstitusjonskomiteen hadde i innstillingen vektlagt, og redegjort for, Grønlandssakens historiske utvikling i betydelig grad. Særlig fra og med hendelsene i 1814. Komiteen la særlig vekt på den bitterhet den danske fremgangsmåte hadde vakt i Norge. Dette «skyldtes ikke alene den fare som en utvidelse av det danske herredømme og det danske monopol maatte medføre for norske økonomiske interesser, men ogsaa den mangel paa forstaaelse for norsk national og historisk følelse som er kommet til uttryk.»²¹⁷

I et tillegg til sin innstilling, trekker komiteen opp tre tenkelige utveier til å få tvisten med Danmark løst: En snarlig framleggelse av saken for internasjonal voldgiftsdomstol; unngå å ta initiativ i saken over hode; eller, som innstillingen foreslår, bilaterale forhandlinger med Danmark.²¹⁸ Ifølge komiteen kunne det være ønskelig å få en umiddelbar domsavgjørelse, da det «utvilsomt [ville] være av betydning om det ved en internasjonal avgjørelse kunde bli fastslaaet at Danmark ihvertfald hittil ikke har taget hele Grønland i effektiv besiddelse, og at Øst- og Nordgrønland staar aapen for utnyttelse ogsaa av andre lande.»²¹⁹ Det var likevel en viss bekymring for at en domsavgjørelse kunne slå andre veien, og Danmarks suverenitet bli anerkjent. Derfor mente komiteen at Norge ikke hadde noe å tape på først å prøve forhandlinger direkte, så fremst «forhandlingsgrunnlaget blir helt frit.»²²⁰ Komiteen trodde likevel ikke forhandlingene ville føre til et resultat «som kan aksepteres av Norge», «[m]en det kan ihvertfald ikke bringe saken i nogen verre stilling, og heller ikke kan det skade Norges internationale anseele.»²²¹

Konflikten mellom Norge og Grønland hadde altså eskalert fordi man i Norge ikke kunne akseptere utvidelse av dansk suverenitet på bekostning av norske økonomiske, nasjonale og historiske interesser. Det norske synet var at Øst- og Nord-Grønland fortsatt måtte være åpen

²¹⁷ Møte for lukkede dører, Indst. S. LXVI 1923: 15.

²¹⁸ Møte for lukkede dører, Tillegg til Indst. S. LXVI 1923: 1.

²¹⁹ Møte for lukkede dører, Tillegg til Indst. S. LXVI 1923: 3.

²²⁰ Møte for lukkede dører, Tillegg til Indst. S. LXVI 1923: 4.

²²¹ Møte for lukkede dører, Tillegg til Indst. S. LXVI 1923: 4.

for utnyttelse av norske interesser, altså *terra nullius*. Men i konstitusjonskomiteens redegjørelse av det siste av alternativene for den videre utviklingen i Grønlandssaken, skinte komiteens egentlige holdning gjennom. Ved å ikke foreta videre skritt i forsøket på å finne en løsning, og fortsette å oppfatte Øst- og Nord-Grønland som ingenmannsland, ville det «gi den norske stat en videre anledning til at optræde aktivt til hævde av Norges nationale, økonomiske og videnskapelige interesser særlig på Østgrønland».²²² Denne linjen ble likevel oppfattet som høyst usikker, og det var vanskelig å vite «hvem der i faktisk hensende skal vinde herredømmet i Nord- og Østgrønland.»²²³ Uansett hvilke fremgangsmåte man til slutt valgte, måtte forutsetningen ifølge komiteen «i alle tilfælde være at der fra norsk side i ventetiden træffes foranstaltninger til at befæste Norges faktiske og retslige stilling til Østgrønland. Ellers risikerer Norge ved sin passivitet at forspilde sin ret.»²²⁴ Komiteen la altså ikke bare opp til en protest mot dansk suverenitetsutvidelse, men så langt på vei konflikten som en «kappestrid» mellom Danmark og Norge om herredømmet over Øst-Grønland.

Ikke bare var innstillingen vedtatt enstemmig i Konstitusjonskomiteen, men komiteens ordfører Gjermund Nilsen Grivi fra Venstre oppfordret også Stortinget til å sette partigrensene til side «so at dei, som samlar seg um dette, det er ikkje høgre, vinstre eller kommunistar, men at det er nordmenn, som samlar seg um denne tilraadingi i samla flokk».²²⁵ Det ville, ifølge Grivi, «gjera inntrykk ikkje berre i Danmark, men i verdi elles, i Europa.» Oppfordringen ble for det meste fulgt opp, og representanter fra alle partier stilte seg bak innstillingen, og dens historiske fremstilling.

DNA's representant fra Stavanger, Adam Hjalmar Egede-Nissen, var den første til å ta ordet i Stortinget 6. juli 1923. I likhet med Stortingsmøtet året før vektla han hensynet til Grønlanderne, norske historiske rettigheter og næringsvirksomheten på og ved Grønland. Samtidig viste Egede-Nissen til at det i den danske riksdagen fantes betydelig støtte for ett syn likt det norske.²²⁶ Sekretær i konstitusjonskomiteen Arne Magnussen, representant for Norges Socialdemokratiske Arbeiderparti (NSA) i bykretsene i Østfold, presiserte at «ikke bare høre

²²² Møte for lukkede dører, Tillegg til Indst. LXVI 1923: 5.

²²³ Møte for lukkede dører, Tillegg til Indst. LXVI 1923: 5.

²²⁴ Møte for lukkede dører, Tillegg til Indst. LXVI 1923: 5.

²²⁵ Møte for lukkede dører, Stortinget 6. juli 1923: 4.

²²⁶ Møte for lukkede dører, Stortinget 6. juli 1923: 4.

og venstre og kommunisterne, [...] men ogsaa socialisterne» samlet seg bak innstillingen.²²⁷ Han vektla de samme argumenter som Egede-Nissen, og fremhevet at «[d]et gjælder jo her en sak, som er egnet til at vække tillive nationale instinkter, som ligger hos det norske folk; de ligger kanske latent, men de er der dog.»²²⁸ Magnussens stemmegivningen ved sakens behandling i komiteen, og hans begrunnelsen for denne i Stortinget 6. juli, ble gitt «med fuld tilslutning av det socialdemokratiske arbeiderparti.»²²⁹

Olav Andreas Scheflo, DNA-representant fra Kristiania understreket at «vi kommunister har lagt baand paa os og agter videre at lægge baand paa os», og stilte seg stilltiende bak konstitusjonskomiteens innstilling. Ingen skulle, ifølge Scheflo, kunne beskyelde kommunistene for å ha «faldt regjeringen i ryggen og melet vor egen partipolitiske kake ved offentlig agitation mot landets interesser.»²³⁰ Kommunistene skulle altså på ingen måte, ifølge Scheflo, slå politisk mynt på det norske utenriksvesenets udugelighet i særlig Grønlandssaken. Likevel sto han ikke tilbake for å nærmest gå til frontalangrep på sine politiske motstandere på høyresiden, bak Stortingets lukkede dører 6. juli 1923. Utviklingen siden Danmark først tok saken opp med Ihlen i 1919, hadde vist «hvor litet der i grunden er av virkelig patriotisme, av virkelig nationalfølelse, av virkelig historisk sans hos det store borgerskap i Norge» mente Scheflo.²³¹ Ikke bare i Grønlandssaken hadde denne udugeligheten vist seg, men Scheflo trakk også fram «et meget større tap» man hadde lidt i «Petsjengaspørsmålet.»²³²

Ifølge historiker Roald Berg hadde «Petsjengaspørsmålet» etter 1919 en defensiv side, mot det «finske fare», og samtidig en offensiv side som tok sikte på territorial ekspansjon for å få kontroll over naturressurser.²³³ Begge deler lå nok også til grunn for Scheflos uttalelser. Han fremholdt at Finland ikke fullt ut kunne utnytte Petsjenga, uten at også deler av Norge ble finsk: «og den som kjender finnerne vet at de en vakker dag vil forsøke at ta et stykke av Norge.»²³⁴ Scheflo mente det daværende norske utenriksstyret like godt burde vært stilt for riksrett, når de «av hensyn til Danmark – fordi det danske kongehus ønsket det – brøt Michelet forhandlingene

²²⁷ Møte for lukkede dører, Stortinget 6. juli 1923: 6.

²²⁸ Møte for lukkede dører, Stortinget 6. juli 1923: 6.

²²⁹ Møte for lukkede dører, Stortinget 6. juli 1923: 6.

²³⁰ Møte for lukkede dører, Stortinget 6. juli 1923: 29.

²³¹ Møte for lukkede dører, Stortinget 6. juli 1923: 11.

²³² Møte for lukkede dører, Stortinget 6. juli 1923: 12.

²³³ Berg, 1995: 260ff.

²³⁴ Møte for lukkede dører, Stortinget 6. juli 1923: 28.

med Litvinow i 1920. Det stred mot Norge aabenbare interesser. Og mens vi gjorde Danmark slike vennetjenester, passet Danmark paa at ta Grønland.»²³⁵ Den nasjonale og historiske retorikken, med innslag av *urets-fortellinger* og det norske utenriksvesenets udugelighet, preget altså i stor grad også sosialistenes og kommunistenes retorikk. Scheflos nasjonale retorikk var nå betydelig kraftigere enn hva tilfellet var da han 18. januar samme år tok ordet i Stortinget.

Det var i alt fire representanter fra DNA og NSA som uttalte seg i Stortinget 6. juli 1923. Scheflo var den som formulerte seg skarpest, og da særlig i form av kritikk mot tidligere norsk utenriksstyre. Egede-Nissen og Magnussen la stor vekt på sakens nasjonale og historiske side, men trakk også fram næringsinteressene og hensynet til grønlenderne. I tillegg tok Anton Ludvik Alvestad ordet mot slutten av møtet. Representanten for NSA fra byene i Møre og Romsdal, etterlyste større omtale av de økonomiske interessene på og ved Grønland i innstillingen. Han hadde forståelse for at disse var blitt vist mindre interesse i utredningen i forhold til sakens historiske side, men håpet «at vore forhandlere vil gi alle de faktiske opplysninger om omfanget og rammen av vore økonomiske interesser paa Grønland».²³⁶

Debatten i Stortinget 6. juli 1923 ble for øvrig fulgt etter lignende linjer som den 18. januar samme år, og 2. august 1922. Carl Joachim Hambro var igjen i spissen for bebreidelsene av det norske utenriksstyret, og som beskytter av de nasjonale og historiske linjer i den norske politikken. Det virket også som at tidligere utenriksminister Johan Ludwig Mowinckel var kommet mer på linje med de generelle holdninger i Stortinget, enn hva tilfellet var i de ovenfor behandlede Stortingsmøtene.

Samtidig var Mowinckel den som gikk lengst i å ta tidligere utenriksminister Ihlen i forsvar mot de angrep han var blitt utsatt for, både i Stortinget og offentligheten for øvrig. Mowinckel mente:

det er gjort utenriksminister Ihlen uhyre uret i denne sak. Og jeg synes det er vemodig og trist at den nu syke og lidende mand sitter og er gjenstand for forfølgelse fra landsmænd, [...] naar man vet at i grunden er han, jeg vil ikke si uskyldig, men ikke mer skyldig end nogen anden av dem som hadde ansvarlige ord at si i denne sak, den gang han avgav det svar [Ihlens erklæring].²³⁷

²³⁵ Møte for lukkede dører, Stortinget 6. juli 1923: 28.

²³⁶ Møte for lukkede dører, Stortinget 6. juli 1923: 42.

²³⁷ Møte for lukkede dører, Stortinget 6. juli 1923: 8.

Da St.med. nr. 12 1923²³⁸ ble trukket tilbake fra Stortinget 14. mars 1923, var det nettopp for å ta ut av meddelelsen referatet fra Utenrikskomiteen i 1919: der Ihlen hadde tatt opp den danske henvendelse angående Grønland og fått bemyndigelse til å svare den danske regjering. Inndragelsen av St.med nr. 12 ble som nevnt gjort etter enstemmig beslutning i Konstitusjonskomiteen, en gang mellom 9. februar 1923 og 14. mars 1923. Det aktuelle møtet i komiteen ble ikke protokollført, dermed er det vanskelig å fastslå den eksakte datoen. Referatet fra møtet i Utenrikskomiteen i 1919 har gått tapt,²³⁹ men Roald Berg hevder det over enhver tvil at Ihlen ikke ga erklæringen uten å på forhånd ha drøftet dette men regjeringen og Utenrikskomiteen.²⁴⁰ Ifølge Berg var det «1920-årenes norske grønlandsaktivister [som] stemplet Ihlen's erklæring som en forsnakkelse», men også i Stortinget i 1923 ble Ihlen skyteskive og syndebukk for den stilling Norge var havnet i med tanke på Grønland. Hambro framholdt for lukkede møter i Stortinget 15. mars 1923, om det aktuelle møtet i Utenrikskomiteen i 1919, at:

jeg [vet] baade av forhandlingsprotokollen, hvor der overhodet ikke er nevnt fra det møte at der har vært forelagt noget om Grønland, og jeg vet det fra de medlemmer som var tilstede og drøftet Spitsbergensaken, at ingen av dem hadde den opfatning at der blev forelagt dem spørsmålet om hvorvidt utenriksministeren skulde avgi slik erklæring eller ei.²⁴¹

Høyre-representant Henrik Ameln fra Bergen avsluttet debatten denne dagen med at:

naar hr. Mjelde sa at hr. Ihlen ikke er syndebukken, fordi saken har været behandlet i komiteen, saa skjønner jeg ikke at det fritar hr. Ihlen. Det viser bare at syndebukken den gang har hat en hel del faar med sig, men han er en like stor syndebuk for det.²⁴²

At alle disse «faar» hadde gått god for Ihlen's erklæring overfor den danske minister i Oslo, var et faktum som av Stortinget i aller største grad ble oppfattet som skadelig for den norske stilling i Grønlandssaken. Til tross for sitt forsvar av den tidligere utenriksministeren, og ellers nøkterne holdning til saken, understreket Johan Ludwig Mowinckel for Stortinget 6. juli 1923:

Saadan som stillingen har været og saadan som stillingen er, er der desværre ingen som vel kan staa op og offentlig holde sit skjold foran Ihlen. Han maa ta den skyld som i saa sterk grad fæstes paa ham, fordi

²³⁸ Stortingsarkivet kunne ikke finne St.med. nr. 12 1923 i sine arkiver, på forfatterens forespørsel.

²³⁹ Finn H. Eriksen har i sin masteroppgave i historie fremholdt at referatet sansynligvis ble beslaglagt av tyskerne under krigen. ref. note 74. Eriksen, 2010: 29.

²⁴⁰ Berg, 1995: 282.

²⁴¹ Møte for lukkede dører, Stortinget 15. mars 1923: 37.

²⁴² Møte for lukkede dører, Stortinget 15. mars 1923: 44.

det at diskutere det som da foregik, det vilde i grunden være hat svække Norge i den almindelige diskussion.²⁴³

For et lukket Storting ga altså tidligere utenriksminister Mowinckel Ihlen martyrdommen i Grønlandssaken, mens andre i det hele tatt nektet for at Ihlen overhodet hadde hatt søtte og bemyndigelse fra regjering og konstitusjonskomiteen for sin erklæring. Tilbakekallingen av St.med. nr. 12 1923, og at konstitusjonskomiteens møte som bemyndiget dette ikke er protokollført, Mowinckels uttalelse og den stemning i Stortinget mot utenriksvesenet og Ihlen i Grønlandssaken, peker alle i retning at det var mer enn bare «grønlandsaktivistene» som gikk inn for å legge all skyld på Ihlen.

Bebreidelsene av tidligere norsk utenriksstyre, og den nasjonale og historiske retorikken var i juli 1923 blitt enda kraftigere enn tidligere. Representantene fra ytterste venstra var også i større grad delaktig, og helt på linje med Stortingets største historiske og nasjonale agitator – Carl Joachim Hambro. Samtidig kan det synes som at både komiteen i sin innstilling, og representantenes fremstilling av tidligere utenriksminister Nils Claus Ihlens erklæring, tyder på at man begynte å posisjonere seg inn mot forhandlingene med Danmark. Som konstitusjonskomiteens innstilling viste, lå det tilsynelatende et ønske om norsk suverenitet til grunn for vurderingene av det videre hendelsesforløpet i saken. Den norske stilling skulle bygges på moralske og historiske argumenter, men også tilstedeværelse på Grønland og internasjonal prestisje, der det var nødvendig å fremstå som en rimelig partner i møte med danskene.

Stortingets behandling av Øst-Grønlandsoverenskomsten 27. mars 1924

Den 8. februar 1924 ble det endelige resultatet av forhandlingene med Danmark – Øst-Grønlandsoverenskomsten – forelagt Stortinget ved kongelig resolusjon av samme dag. Den forsterkede og utvidede konstitusjons- og utenrikskomité leverte sin innstilling XXXIX den 24. mars, og tre dager senere ble saken tatt opp for lukkede dører i Stortinget.

Etter at Stortinget sommeren 1923 besluttet å innby Danmark til forhandlinger på fritt grunnlag om Grønland, ble Carl Joachim Hambro oppnevnt av regjeringen som en av de fire medlemmene i den norske forhandlingsdelegasjonen. Konstitusjonskomiteens ordfører, venstrerepresentant Gjermund Nilsen Grivi, hadde under Stortingsmøtet 6. juli 1923 foreslått Hambro som kandidat til delegasjonen. Ifølge Grivi hadde høyremannen «mange gode

²⁴³ Møte for lukkede dører, Stortinget 6. juli 1923: 9.

kunnskapar. Eg vilde svært gjerne, han skulde koma nedover og segja danskane sanningi – det hev dei godt av aa høyra.»²⁴⁴ Under Stortingets behandlingar av saker tilknyttet Grønland i 1922 og 1923, hadde Hambro vist seg som den som klarest talte for Norges nasjonale og historiske interesser på isøya. I motsetning til Grivis forhåpningar ser det likevel ut til at det var Hambro som, i møtet med de danske forhandlerne, fikk seg ”sanningi” fortalt. For lukkede dører i Stortinget 27. mars 1924 var det en ganske annen Carl Joachim Hambro som entret talerstolen.

Øst-Grønlandsoverenskomsten var satt opp for behandling av Stortinget 28. mars 1924, og på det lukkede Stortingsmøtet dagen før ble det i hovedsak debattert hvorvidt saken burde utsettes eller ikke. Seks representanter tok ordet for å begrunne en utsettelse: Henrik Ameln, Høire fra Bergen; Olaf Josefson Bjørgum, Bondepartiet fra Hordaland; Johan Fredrik Maseng, Venstre fra Østfold; Sara Stockfleth Christie, Høire fra Trondhjem, Levanger; Sven Svensen, Venstre fra Kristiansand; og Alf Mjøen, Arbeiderdemokratene fra Opland. Det var sakens hastige behandling, og mangel på tid til å sette seg inn i en slik stor og viktig sak, som disse representantene la til grunn for en utsettelse av saken. Alf Mjøen fremholdt at det var «et ganske eiendommelig hastverk, naar det gjælder en saa stor sak som denne.»²⁴⁵

Også Maseng mente at saken burde «utsettes indtil videre, slik at man kan faa bedre indblikk i den.»²⁴⁶ En viktigere sak hadde ikke vært forelagt Stortinget siden 1905, mente Maseng, og han var derfor redd for at den hastige behandlingen kunne føre til «at nordmændene paa Grønland faar ringere kaar, end de har fortjent.» Forhandlingene med Danmark, og den overenskomsten som forelå, bygde ifølge Maseng på det «subsidiære [standpunkt]: Østgrønland som ingenmandsland og suverænitetsspørsmålet uavgjort indtil videre». Det som derimot «av historiske og nationale grunde burde være enhver nordmands principale standpunkt i denne sak: Norsk suverænitet over Grønland», mente Maseng.²⁴⁷

Det var gjennomgående for uttalelsene til de representantene som ønsket en utsettelse av saken at de fryktet overenskomsten ville styrke det danske suverenitetskravet, og gi det norske «en knekk», som Sven Svensen uttalte.²⁴⁸ Venstre-representant og medlem av

²⁴⁴ Møte for lukkede dører, Stortinget 6. juli 1923: 26.

²⁴⁵ Møte for lukkede dører, Stortinget 27. mars 1924: 8.

²⁴⁶ Møte for lukkede dører, Stortinget 27. mars 1924: 8.

²⁴⁷ Møte for lukkede dører, Stortinget 27. mars 1924: 9.

²⁴⁸ Møte for lukkede dører, Stortinget 27. mars 1924: 21.

forhandlingsdelegasjonen, Johan Ludwig Mowinckel observerte også sammenhengen mellom utsettelsesønsket og motstanden mot avtalen. Mowinckel hadde en følelse av «at det som ligger bak deres ønske om utsættelse, det er ikke saa meget at faa se paa saken, men det er et haab om at faa væltet overenskomsten, fordi de mener, at overenskomsten er helt uakceptabel og ufordelagtig for Norge».²⁴⁹ Dette var ifølge han «et ærlig og redelig standpunkt», men burde ikke skjules bak et utsettelsesforslag.

Sara Christie stemte for en utsettelse av saken, men i sitt innlegg for Stortinget var det i all hovedsak overenskomstens negative virkning på det norske suverenitetskrav hun vektla, og at den derfor ikke måtte godtas. Klarest i et slikt standpunkt var Gabriel Endresen Moseid fra Bondepartiet i Vest-Agder. Han mente Stortinget var forelagt tilstrekkelig materiale og tid til å ta stilling til overenskomsten, og denne «avgjørelsen maa ske paa grundlag av, hvorvidt denne overenskomst vil svække Norges stilling i suverenitetsspørsmålet eller ikke.»²⁵⁰ Derfor ønsket ikke Moseid å utsette Stortingets behandling, og fremholdt at han ville stemme imot avtalen den påfølgende dag. I alt var åtte representanter som stemte for en utsettelse av saken, og like mange som stemte mot overenskomsten dagen etter. Det var likevel ikke de samme åtte representantene ved begge avstemningene.

De representantene som grunnga sin stemmegiving for utsettelse, eller mot Øst-Grønlandsoverenskomsten, vektla alle nasjonale og historiske elementer: overenskomsten sikret ikke disse interessene tilstrekkelig. Representantene som på den andre siden støttet overenskomsten la ikke mindre vekt på det historiske og nasjonale, men følte seg derimot trygg på at disse ikke ville bli berørt av avtalen. Øst-Grønlandsoverenskomsten var utelukkende en avtale som sikret de rent praktiske næringsinteressene nordmenn hadde på Øst-Grønland, understreket NSA-representanten fra kjøpstedene i Østfold og Akershus Arne Magnussen, «saaledes at hele suverenitetsspørsmålet – dette som har baaret frem de historiske følelser i denne sak, de historiske følelser, man godt kan forstaa og som man maa respektere – maa holdes utenfor.»²⁵¹ Magnussen følte seg derfor trygg på at de norske historiske krav og rettigheter på Grønland, var uberørt av avtalen. Det var norske fangstmenns «økonomiske interesser» på Øst-

²⁴⁹ Møte for lukkede dører, Stortinget 27. mars 1924: 35.

²⁵⁰ Møte for lukkede dører, Stortinget 27. mars 1924: 45.

²⁵¹ Møte for lukkede dører, Stortinget 27. mars 1924: 18.

Grønland, Magnussen sterkest vektla at var «tilgodeset gjennom det forslag til overenskomst» Stortinget fikk presentert.

Ordføreren i den utvidede og forsterkede Utenriks- og konstitusjonskomiteen, Venstre-representant fra Telemark Gjermund Nilsen Grivi, poengterte overfor Stortinget den 27. mars at den overenskomsten som var nådd «er ingi løysing paa hovudspursmaalet», men kun en «liten part av den store oppgaava som her ligg fyre».²⁵² På grunn av de uforenelige norske og danske syn på suverenitetsspørsmålet, hadde forhandlingene vist at en løsning av «hovudspursmaalet» ikke var mulig, ifølge Grivi. Han mente derfor at avtalen måtte anees som en fordelaktig trenering av suverenitetskonfliktet, og «er byrjingi til aa løysa spursmaalet, og me vonar at det skal utvikla seg dit at me kann koma til aa løysa Grønlands-spursmaalet paa ein maate som er fullnøgjande for Norig.»²⁵³ Ved å holde suverenitetsspørsmålet utenfor avtalen, og samtidig sikre norsk virksomhet og praktiske interessers frie adgang til Øst-Grønland, kunne de over tid medvirke til å styrke Norges stilling i suverenitetskonflikten.

De representantene som talte for å godkjenne overenskomsten, var i overveiende grad de som hadde vært med i forhandlingene med Danmark, eller var medlemmer av den utvidende og forsterkede Utenriks- og konstitusjonskomité. I tillegg forsvarte også utenriksminister Michelet overenskomsten overfor Stortinget. Av de representantene som talte for overenskomsten var det bare ovenfornevnte Magnussen, og Johan E. Mellbye fra Bondepartiet i Hedmark, som ikke hadde vært delaktig i overenskomstens utarbeidelse og behandling før Stortingsmøtet 27. mars 1924. Mellbye, som «en av dem som meget sterkt har hevdet at vi må forsvare våre gamle rettigheter til Grønland», mente at resultatet etter forhandlingene med Danmark var «overraskende godt».²⁵⁴ Det viktigste spørsmål for Mellbye var, i likhet med de som stilte seg negativ til overenskomsten, hvorvidt avtalen svekket de gamle norske rettigheter eller krav på Grønland. Når han, på bakgrunn av folkerettslærdes uttalelser, ikke fant at overenskomsten ville svekke Norges stilling, mente han derfor at den måtte godkjennes. Det talte også imot å forkaste avtalen, at det ifølge Mellbye «saavidt jeg kan forstaa ubetinget forværre vor internationale stilling.»²⁵⁵ Han mente at om saken skulle komme for en internasjonal domstol, ville det å ha avslått en slik mulighet til overenskomst spille inn på bedømmelsen av «de moralske hensyn»

²⁵² Møte for lukkede dører, Stortinget 27. mars 1924: 4.

²⁵³ Møte for lukkede dører, Stortinget 27. mars 1924: 7.

²⁵⁴ Møte for lukkede dører, Stortinget 27. mars 1924: 11.

²⁵⁵ Møte for lukkede dører, Stortinget 27. mars 1924: 13.

med tanke på det norske krav. Mellbye hevdet, i likhet med Grivi, at det med avtalen «kommer an paa det norske folk selv om overenskomsten skal bli til gagn for vort land eller ikke.»²⁵⁶ Blant flere av de som hadde forhandlet eller behandlet overenskomsten, ser norsk utnyttelse og besittelse av områdene på Øst-Grønland ut til å ha vært det grunnleggende premiss for å styrke Norges stilling i en forventet suverenitetsavgjørelse i fremtiden.

Utenriksminister Michelet mente «det heldigste for Stortinget er at fastholde den engang opstukne linje», og fortsette uten «vakling i geledderne» den politikk som ble vedtatt sommeren 1923.²⁵⁷ Ifølge utenriksministeren var det viktigste at norske «praktiske interesser» var sikret rettigheter på Øst-Grønland, uten at noe «præjudicerer noget av vort principielle syn». Michelets omsyn for norske praktiske interesser var ikke først og fremst næringspolitisk, men i større grad sett på som et middel til norsk posisjonering på Grønland:

Det er saa rart med tiden, den modner og den utvikler, og den gir vekst til det, som har livskraft i sig; men det som er opkonstruert og unaturlig, det vil falde bort. Derfor har Norge saavisst intet at tape ved overenskomstens vedtagelse.²⁵⁸

Den norske næringsdrift på Grønland, og nordmenns besegling av disse arktiske farvann, fremstilles av Michelet som det naturlige og normale. Den danske tilstedeværelse derimot, var kunstig og «opkonstruert». I dette lå det tilsynelatende en forståelse av nordmenn som særlig egnet til å beherske arktiske strøk: en naturgitt egenskap for utferd og mestring av disse områder som ingen andre folk var i stand til. Dermed må vi kunne tolke Michelet slik, at overenskomsten skulle legge grunnlaget for at disse «praktiske interesser» aktivt kunne styrkes, og «med tiden» modnes og utvikles for således å bedre det norske kravet på Øst-Grønland.

Johan Ludwig Mowinckel, Venstre-representant fra Bergen, som hadde deltatt i forhandlingene med Danmark og ble i tillegg valgt inn i Utenriks- og konstitusjonskomiteen ved utvidelsen av denne i 1923, understreket at overenskomsten ikke måtte brukes «som en sovepute.»²⁵⁹ Han fremholdt at «[m]an har søkt med lys og lykte for å finne noget som vi ikke kan gjøre efter overenskomsten, men man har ikke fundet noget.»²⁶⁰ Derfor sikret avtalen nordmenns «frie,

²⁵⁶ Møte for lukkede dører, Stortinget 27. mars 1924: 13.

²⁵⁷ Møte for lukkede dører, Stortinget 27. mars 1924: 22.

²⁵⁸ Møte for lukkede dører, Stortinget 27. mars 1924: 22.

²⁵⁹ Møte for lukkede dører, Stortinget 27. mars 1924: 37.

²⁶⁰ Møte for lukkede dører, Stortinget 27. mars 1924: 37.

åpne og uhindrede utvikling av en hvilken som helst art av næringsliv på Øst-Grønland.» Derfor var det ifølge Mowinckel avgjørende at:

Næringsdriften og tilstedeværelsen på Øst-Grønland måtte utvikles og økes i forhold til det som til da hadde vært gjort. Avtalen var til Norges beste bare: hvis vi viser og beviser i virke og gjerning at vi har virkelige interesser der oppe, hvis vi driver fangst og anden virksomhet, hvis vi slår oss ned der slik at vi i gjerning kan bevise at vi har noget å gjøre, og blir sterkere og sterkere interessert, da vil vi, når 20 år er gått, stå sterkere med overenskomsten enn uten den.²⁶¹

De norske interessene måtte slik gjøres større enn hva de hadde vært frem til 1924, først og fremst for å underbygge et norsk suverenitetskrav gjennom aktiv besittelse av omrdået. Disse praktiske interessene ble av Stortingets fremste menn i Grønlandssaken sett på som et middel for å sikre og utbedre den norske stilling i suverenitetskonflikten med Danmark. Mowinckel forsterket selv en slik tolkning, da han senere i sitt innlegg for Stortinget 27. mars 1924 fremholdt at:

Det er mulig, ja det er sandsynlig, at vaare fangstfolk vil kunne drive som før, for efter all sandsynlighet vil Danmark, hvis vi eller især hvis de forkaster overenskomsten straks opheve bestemmelsene av mai 1921 forsaavidt angaar strøket nordenfor Scoresbysund og si: Vær saa god, normennen kan fange fritt nordenfor Scoresbysund!²⁶²

Ifølge Mowinckel, og der han støttet seg på Carl Joachim Hambros uttalelser, var realiteten at norske økonomiske- og næringsinteresser på Øst-Grønland fram til 1924 hadde vært marginale. De måtte derfor nå utvikles og styrkes for å kunne bygge opp under et norsk suverenitetskrav.

Carl Joachim Hambro var kanskje den representanten som i Stortinget hadde vist størst interesse og engasjement for Grønland, helt tilbake til da Stortinget i 1920 for første gang på lang tid behandlet en sak omhandlende is-øya. Hans engasjement for saken ga han i 1923 en plass i delegasjonen som skulle forhandle med Danmark, samtidig som han var medlem av Utenriks- og konstitusjonskomiteen. Hambro satt på alle måter i posisjon hva Grønlandssaken angikk i 1924.

Under møtet for lukkede dører i Stortinget 27. mars 1924 tok Høyre-representanten fra Kristiania ordet først og fremst for å gi tilsvar til spesielt Masengs, men også generelt pressens, «fremstilling av den arbeidsmetode som statsmagter og delegation har anvedt, som kunde gi enkelte det indtryk at her ikke alt var forsøkt for at skaffe oversigt over praktiske interesser» på

²⁶¹ Møte for lukkede dører, Stortinget 27. mars 1924: 37.

²⁶² Møte for lukkede dører, Stortinget 27. mars 1924: 39.

Grønland.²⁶³ Ifølge Hambro hadde det «gang paa gang været holdt konferanser med de sakkynndige.» Og «hver eneste liten detalj som er kommet op, har været forelagt» skipperforeninger rundt om i landet til konsultasjon.²⁶⁴ Det skulle altså ikke mangle på velbegrunnet oversikt over sakens realiteter, slo Hambro fast.

I likhet med sine innlegg i Stortinget i de foregående år, bygde Hambro sine argumenter basert på faglærtes utgivelser og uttalelser. Men der han, som tidligere vist, i årene før hadde støttet seg sterkt på historikere og rettslærde som underbygde Norges historiske og nasjonale rettigheter, var det i 1924 særlig autoriteter innen næringsvirksomhet på Grønland Hambro trakk frem. Etter en lengre utredning over norske vitenskaps- og næringssekspedisjoner til Øst-Grønland, og særlig Scoresbysund-området, konkluderte Hambro med at den norske tilstedeværelse og interesser der, hadde vært og var svært små. Det hadde også, ifølge Hambro, «været nævnt i enkelte aviser, at der i Scoresby sund var fundet norske bopladser. Ja, det er jo vanskelig at karakterisere i fornuftsmæssige uttrykk en slik paastand.»²⁶⁵ Hambro mente om de betydelige norske vitenskaplige, næringsmessige og historiske interesser som ble forsøkt fremstilt, at:

det er fabel. Det kan tildels være en lokkende og romantisk fabel, men det er ikke lykkedes at fremdra nogensomhelst kjendsgjerning der taler om den betydning dette distrikt skulde ha for os. Og jeg vil minde om at selve de norske økonomiske interesser paa Østgrønland er minimale.²⁶⁶

At den norske ferdselen på Øst-Grønland hadde vært av avgjørende betydning, tilbakeviste Hambro. Han trakk frem at det var blitt «advart fra representativt norskvenlig hold i utlandet, idet den franske geograf professor Rabot» i 1921 hadde advart utenriksminister Ræstad «mot at Norge turet frem i den Grønlandsagitation som var ført, da den ikke var vitenskapelig holdbar».²⁶⁷ Ifølge Hambro «sa [Rabot], at geograferne ute i verden vet at de siste 15 aar har det maksimalt været 10 tilfælder hvor norske fartøier bevislig har været indenfor territorialgrænsen paa Østgrønland». På grunn av de vanskelige is- og terrengforhold langs den langstrakte Østgrønlandske kyst, hevdet Hambro at «[d]e norske interesser koncentrerer sig i virkeligheten fra Franz Josefs fjord og op til Shannon-øen» - altså «mellem 73de og 75de

²⁶³ Møte for lukkede dører, Stortinget 27. mars 1924: 24.

²⁶⁴ Møte for lukkede dører, Stortinget 27. mars 1924: 25.

²⁶⁵ Møte for lukkede dører, Stortinget 27. mars 1924: 26.

²⁶⁶ Møte for lukkede dører, Stortinget 27. mars 1924: 27.

²⁶⁷ Møte for lukkede dører, Stortinget 27. mars 1924: 28.

breddegrad.»²⁶⁸ Likevel var det «en selvfølge, at vi under drøftelsen av disse ting maatte hævde, som norsk interesseomraade overhodet de strøk, hvor et norsk fartøi hadde git vidnesbyrd om, at norsk initiativ hadde været utbredt, og hvor det norske flag hadde været at se.»²⁶⁹

På bakgrunn av dette kunne Hambro innrømme for Stortinget at delegasjonen under forhandlingene med Danmark hadde vært «nødt til at føre procedyre og vi var nødt til at føre procedyre – meget ofte paa et svakt grundlag. Det var skjør is vi der var ute paa, ogsaa hvor det gjaldt de norske næringsinteresser.»²⁷⁰ Ifølge Hambro hadde de under forhandlingene operert med den absolutt mest mulig optimistiske kalkyle over det norske fangstutbytte, et regnestykke som «lar sig forsvare», men likevel «at intet aar har man naadd saa høit».

Det var ikke bare norske næringsinteresser på Øst-Grønland som hadde vært mindre enn ønskelig, ifølge Hambro. Realiteten var den, understreket han, at «[v]i har aldrig vist nogen interesse for Grønland fra 1814 til 1921 – aldrig. Den norske stat har ikke ofret noget. Det er danskerne, som med stor indsats av menneskeliv og kapital har gjort det store forskningsarbeide paa Grønland.»²⁷¹ Det hadde bare vært en eneste norsk forskningsekspedisjon på Grønland, påpekte Hambro, og den måtte Fridtjof Nansen til Danmark for å få finansiert. I tillegg kom det, at «Norge har anerkjendt utvidelsen [av dansk suverenitet på Grønland] i 1894 og i 1905» og Hambro mente derfor at man ikke kunne «sitte og forhandle paa det grundlag, at man ikke respekterer tidligere indgaaatte forpligtelser.»²⁷² Med dette i tankene sa Hambro seg enig i at overenskomsten ut fra «absolutte maale og med idealet for øie ikke i nogen henseende er tilfredsstillende.» Likevel kunne man ikke forvente av forhandlingene at «hundrede aars forsømmelse» kunne bli gjenopprettet.²⁷³ For Hambro, og den norske forhandlingsdelegasjonen, hadde det ikke i møte med danskene vært «let at godtgjøre den varme følelse, som nu gav sig et naturlig utslag i Norge, efterat vi i hundrede aar hadde sovet.»²⁷⁴ Selv om overenskomsten således ikke var tilfredsstillende, så Carl Joachim Hambro den «som den eneste mulighet for at holde aapne vore gamle uoverensstemmelser om oppgjøret med Danmark

²⁶⁸ Møte for lukkede dører, Stortinget 27. mars 1924: 30.

²⁶⁹ Møte for lukkede dører, Stortinget 27. mars 1924: 30.

²⁷⁰ Møte for lukkede dører, Stortinget 27. mars 1924: 27.

²⁷¹ Møte for lukkede dører, Stortinget 27. mars 1924: 31.

²⁷² Møte for lukkede dører, Stortinget 27. mars 1924: 30.

²⁷³ Møte for lukkede dører, Stortinget 27. mars 1924: 30.

²⁷⁴ Møte for lukkede dører, Stortinget 27. mars 1924: 31.

og etterhvert faa tat dem op til ny og retfærdigere avgjørelse.»²⁷⁵ Det var Hambros oppfattelse senvinteren 1924 at «[v]i staar saa svagt internasjonalt» – norske fangst- og vitenskapelige ekspedisjoner til Øst-Grønland hadde vært av ubetydelig omfang, den norske stat hadde ikke interessert seg før 1921 og tidligere anerkjennelser av de danske kolonier på Grønland svekket Norges stilling – men overenskomsten hadde «skaffet os en skyttergravposition».²⁷⁶ En «skyttergravslinje» det gjennom avtaleperioden var opp til nordmennene selv å føre videre frem.

Nasjonal selvhevdelse på Grønland

Historiker Ida Blom, som til nå har levert det mest utfyllende bidraget til forskningen på Grønlandssaken, har vist hvordan den offisielle norske stillingen til suverenitetsforholdene på Grønland skjerpet seg to ganger etter Ih lens uforbeholdne erklæring i 1919.²⁷⁷ Først i 1921, da norske rettigheter til fangst og fiske måtte bli tilgodesett, og så i 1923 ville altså ikke den norske regjeringen på noen vilkår gå med på dansk suverenitetsutvidelse. Bloms hovedfokus har vært på ulike interessegruppers innvirkning på Grønlandssaken, og derfor mindre Stortingets holdning. I tillegg har hun ikke hatt tilgang til referatene fra Stortingets møter bak lukkede dører.²⁷⁸ Gjennomgangen av disse møtene har vist hvordan det i Stortinget da suverenitetsspørsmålet på Grønland først ble tatt opp i 1922, hersket en sterk nasjonal og anti-dansk stemning som overrasket selv utenriksminister Mowinckel. Allerede fra første møte dominerte en historisk og nasjonal retorikk, der også norsk suverenitet over Grønland ble fremmet som et nødvendig krav. Ifølge historiker Odd-Bjørn Fure kom den avgjørende endringen i den norske holdning til Danmarks suverenitetskrav med Johan Ludwig Mowinckels «følelsesutbrudd» 30. desember 1922, som en reaksjon på det danske Folketingets administrative inndeling av Grønland. De «nasjonale beveggrunner var i ferd med å få forrang» i årsskiftet mellom 1922 og 1923.²⁷⁹ På bakgrunn av de uttalelser og holdninger som kom frem allerede under Stortingsmøtet 2. august 1922, må vi kunne hevde at det var utenriksministeren som ved utgangen av 1922 var i ferd med å komme på linje med Stortinget og opinionen.

²⁷⁵ Møte for lukkede dører, Stortinget 27. mars 1924: 31.

²⁷⁶ Møte for lukkede dører, Stortinget 27. mars 1924: 31.

²⁷⁷ Blom, 1973: 26.

²⁷⁸ Blom, 1973: 33.

²⁷⁹ Fure, 1996: 120.

Retorikken til kommunistene og sosialistene som uttalte seg på Stortinget i denne perioden, skilte seg ikke i vesentlig grad fra de øvrige representantene. Ida Blom slår fast at Arbeiderpartiets representanter «stort sett» manglet interesse for Grønlandssaken.²⁸⁰ Ifølge Blom opplyste Halvdan Koht – som deltok i forhandlingsdelegasjonen som ekspert og ikke Arbeiderpartirepresentant – i samtale med henne, at «Arbeiderpartiet ønsket ikke å delta i forhandlingene på grunn av sakens nasjonale karakter.»²⁸¹ Denne oppfatningen av Arbeiderpartiets engasjement i Grønlandssaken har befestet seg i litteraturen. Odd-Bjørn Fure hevder DNA «distanserte seg fra [Grønlands-]forhandlingene fordi den nasjonale dimensjonen ved saken var kommet i forgrunnen.»²⁸² Også Ivar Lohne trekker fram i sin hovedfagsoppgave i historie, at partiet «hadde et svært negativt syn på Grønlandssaken».²⁸³ Lohne legger til grunn at Arbeiderbladet hadde uttrykt ett håp om at Norge måtte tape rettsaken i Haag. Ifølge historiker Hans Fredrik Dahl uttrykte også DNAs gruppefører på Stortinget, Johan Nygaardsvold, i 1932 et slikt ønske.²⁸⁴ Dette var altså på ett mye senere tidspunkt, og etter at Grønlandssaken hadde tatt en ny vending med okkupasjonen i 1931. I den innledende fasen fram til 1924 ser det derimot ut til at representantene fra ytterste venstre fløy på Stortinget ikke bare stilte seg bak den politikken som ble vedtatt, men også enkelte av representantene var blant de fremste målbærerne av en historisk og nasjonal retorikk. DNA-representanten Olav Andreas Scheflo beskylte høyresiden, men også Venstre for manglende «patriotisme» og «virkelig nationalfølelse» i behandlingen av Grønlandssaken mellom 1919 og 1923. Det var i det hele ingen tegn på at Stortingsrepresentantene fra ytterste venstre fløy i mindre grad ønsket forhandlinger enn andre partier.

Selv om tonen i Stortinget høsten 1922 og ut over vinteren 1923 tidvis var særs krass overfor Danmark, var det likevel sterkt flertall for å gå til forhandlinger over suvereniteten på Grønland. Da det høsten 1923 viste seg umulig å komme til enighet om dette, endte forhandlingene med en avtale om de praktiske forhold på Øst-Grønland, der suverenitetsspørsmålet ble holdt utenfor. Ida Blom omtaler denne avtalen som nærmest et «biprodukt» av de opprinnelige

²⁸⁰ Blom, 1973: 194.

²⁸¹ Blom, 1973: 27.

²⁸² Fure, 1996: 121.

²⁸³ Lohne, 2000: 27.

²⁸⁴ Dahl, 1973: 29.

suverenitetsforhandlingene. Selv om Blom ikke hadde tilgang på referatene fra Stortingets lukkede møter, konkluderer hun med at:

Det må vel derfor være riktig å resymere stortingsflertallets holdning slik at det mente med Øst-Grønlandsoverenskomsten å ha sikret norske økonomiske interesser fri utøvelse på de østgrønlandske kyster i 20 år, uten derved å oppgi det norske standpunkt til suverenitetsforholdene. Dette siste og viktigste spørsmål kunne på daværende tidspunkt ikke løses ved forhandlinger med Danmark, men ble skjøvet ut i fremtiden.²⁸⁵

«Å ha sikret norske økonomiske interesser» var likevel mer enn bare et biprodukt av overenskomsten. Konstitusjonskomiteens innstilling LXVI 1923, med tillegg, viste hvordan komiteen allerede før forhandlingen kom i gang pekte på viktigheten av å i større grad ta Øst-Grønland i aktiv besittelse. Etter at avtalen var kommet på plass ble dette ytterligere forsterket av de innleggene medlemmene av forhandlingsdelegasjonene med Danmark holdt for Stortinget 27. mars 1924. De norske argumentene, og den retorikken som hadde preget Stortinget før forhandlingene, med stor vekt på det nasjonale, historiske og moralske rett på Grønland, hadde ikke vunnet frem i møte med danskene. Norske nærings- og vitenskapsinteresser på Øst-Grønland sto derfor igjen som det eneste grunnlaget for å kunne hevde norske rettigheter der. Målet ser altså hele veien ut til å ha vært norsk suverenitet over Øst-Grønland, og ikke bare motsette seg dansk suverenitetsutvidelse på bekostning av norske interesser. For Norge var taktikken å legge best mulig til rette for en fremtidig endelig suverenitetsavgjørelse, gjennom aktiv besittelse av landområdene og ikke minst føre en politikk utad som vakte sympatier og aktelse internasjonalt.

Forhandlingsdelegasjonens leder Johan Ludwig Mowinckel underbygger dette da han fremholdt for lukkede dører i Stortinget 24. oktober 1923 at det for Norges stilling var helt avgjørende at forhandlingene ikke måtte «strande paa noget som tilsyneladende var norsk motstand» etter et dansk forslag «som internasjonalt bedømt kanskje vilde kunne betegnes som et fair og rimelig tilbud.»²⁸⁶ Den norske forhandlingsdelegasjonen hadde altså foreslått videre forhandlinger av de praktiske forhold uten at suverenitetsspørsmålet skulle berøres, for slik Mowinckel sa det var det «bedre at forhandlingerne fortsattes efter vort initiativ end efter deres.»²⁸⁷ Dette mente Mowinckel «vil nemlig for os være av uvurderlig værdi i en eventuel kommende retssak, og det vil være dobbelt værdifuldt for os, fordi vor sak ved en slik

²⁸⁵ Blom, 1973: 34.

²⁸⁶ Møte for lukkede dører, Stortinget 24. oktober 1923: 2.

²⁸⁷ Møte for lukkede dører, Stortinget 24. oktober 1923: 3.

internasjonal rettsavgjørelse neppe staar særlig godt.»²⁸⁸ Norge kunne altså ikke gå med på det danske tilbud – om å sikre norske økonomiske interessers tilgang til Øst-Grønland hvis Norge anerkjente dansk suverenitet – på bakgrunn av historiske og nasjonale følelser knyttet til det gamle skattland Grønland. Dette tilbudet kunne heller ikke den norske forhandlingsdelegasjonen takke nei til, ut fra hensynet til nasjonal prestisje og internasjonal anseelse, med særlig hensyn til en fremtidig rettsprosess. Mowinckel og hans forhandlingspartnere måtte derfor svare med et mottilbud, som tvang danskene til å svare positivt eller negativt for dermed å legge et lignende press på Danmark. Det ser med andre ord ut til at Øst-Grønlandsoverenskomsten kom i stand ikke på grunn av nødvendigheten av å sikre norske økonomiske interessers tilgang til Øst-Grønland, men at det var en taktisk forhandlingsstrategi for å sikre et bedre utgangspunkt når saken i fremtiden måtte bli avgjort. Den norske næringsdriften på Øst-Grønland inngikk i denne strategien som et middel for å øke den norske tilstedeværelse, og dermed sementere den norske posisjon i suverenitetskonflikten gjennom aktiv besittelse av området.

På bakgrunn av denne utviklingen mistet derfor historisk, moralsk og nasjonal retorikk betydelig relevans i løpet av høsten 1923 blant ansvarlige politikere. Det som gjensto var hensynet til norsk økonomisk virksomhet på Øst-Grønland – ikke av hensyn til lønnsomheten og driften i seg selv, men som et vikarierende motiv og sikreste vei til å befeste den norske posisjon på Grønland og i suverenitetskonflikten for fremtiden.

Omleggingen av den norske argumentasjonen i 1924 var tydeligst å se hos høyrerepresentant Carl Joachim Hambro. Ifølge Odd-Bjørn Fure førte forhandlingene med Danmark til en politisk reorientering for Hambro, og han sto i de følgende årene sammen med Mowinckel i å føre en nøktern og moderat linje i Grønlandsspørsmålet. Fure henviser til at Hambro tok «en rekke oppgjør med grønlandsaktivistene» i årene 1929-33.²⁸⁹ Gjennomgangen av Stortingsforhandlinger for lukkede dører omhandlende Grønlandssaken, underbygger på mange måter Fure om Hambros politiske reorientering. Vi kan likevel hevde at for Hambro sin del var det mer snakk om en *retorisk* reorientering. Helt fra saken først ble tatt opp i Stortinget, la Hambro stor vekt på at Grønland egentlig var, og derfor igjen burde bli, norsk. Selv om han stadig advarte mot et nordisk samrøre, var Hambro fra tidlig av klar på at forhandlinger var den beste måten å få konflikten løst på. Han støttet altså en politikk som tok sikte på at Grønland

²⁸⁸ Møte for lukkede dører, Stortinget 24. oktober 1923: 2.

²⁸⁹ Fure, 1996: 124. Note 44.

måtte bli norsk, men bare gjennom forhandlinger med særlig Danmark. Noe som ikke ser ut til å ha endret seg nevneverdig med sammenbruddet av forhandlingene med danskene i 1923.

Retorikken Hambro la bak denne politikken ser derimot ut til å ha tatt en radikal dreining i møtet med Danmarks forhandlingsdelegasjon. Den historiske og nasjonale retorikken Hambro hadde stått i spissen for, der den unionshistoriske urettsfortellingen, dansk antagonisme og Norges historiske og moralske rett på Grønland var sentrale elementer, var ikke å finne igjen da han talte for Stortinget 27. mars 1924. I stedet la han ettertrykkelig vekt på at en slik «Grønlandsagitation [...] vilde vække levende uvilje mot Norge.»²⁹⁰ Det lå tilsynelatende en erkjennelse til grunn, av at den nasjonale og historiske retorikken med sine tilhørende argumenter ikke hadde ført fram i forhandlingene, eller satt Norge i et særlig godt lys internasjonalt. I 1924 så Hambro det som den beste muligheten for å nå det norske målet om suverenitet på Øst-Grønland, en økende aktiv tilstedeværelse av norske vitenskaps- og fangstmenn i området. Og at disse med tiden til hjelp ville befeste det norske suverenitetskrav på Øst-Grønland.

²⁹⁰ Møte for lukkede dører, Stortinget 27. mars 1924: 28.

Kapittel 4 – Svalbard for Norge 1924 – 1925

Nærmere fire år etter at Spitsbergentraktaten ble underskrevet i 1920, så det endelig ut til at avtalen kunne tre i kraft, og Spitsbergen offisielt legges til Norge. I 1924 var både de nødvendige og ønskelige vilkår for norsk overtakelse i ferd med å komme i orden. Og da den norske regjering 15. februar 1924 *de jure* anerkjente den sovjetiske regjering, forelå St.prp. nr. 36 om godkjenning av Spitsbergentraktaten og Ot.prp. nr. 46 med lovforslag for Spitsbergen like etter. Traktaten ble ratifisert av Stortinget 21. juli, men det skulle gå enda ett år før Svalbardloven ble vedtatt. Lovforslaget ble vedtatt ikke tatt opp til behandling av Stortinget 2. august. 1924, med den offisielle begrunnelsen at den ikke ikke kunne vedtas før alle signatarmaktene hadde ratifisert traktaten. I juli 1924 gjenstod bare tre stater. Leif Johnny Johannesen har derimot argumentert for at den mest sannsynlige årsaken til utsettelsen var hensynet til Sovjetunionen, og at det enda i 1924 var stor usikkerhet omkring eiendomsforholdene på Spitsbergen.²⁹¹ Så lenge den norske regjering ikke hadde kontroll over at motstridende eiendomskrav ville gå i norsk favør, var det ikke ønskelig å vedta svalbardloven som ville ikraftsette Spitsbergentraktaten og med det risikere å overta øygruppa med store utenlandske eiendomsinteresser på kjøpet.

Ratifikasjon av Spitsbergentraktaten 1924

22. februar 1924 la utenriksminister Christian Fredrik Michelet fram departementets innstilling «Om godkjenning av traktaten om Spitsbergen (Svalbard)» for Stortinget. Proposisjonen åpnet med en nesten 20 siders lang historisk redegjørelse, i fra da «Spitsbergen blev opdaget (eller – om man vil – Svalbard gjenopdaget) i juni 1596» og frem til traktaten ble undertegnet 9. februar 1920.²⁹² Utenriksdepartementet anbefalte Spitsbergentraktaten ratifisert på bakgrunn av at:

Norges overtagelse av høihetsretten over Spitsbergenøgruppen fremtrer som en naturlig konsekvens av geografiske, historiske og praktisk-økonomiske forutsetninger og vil allerede ut derfra utløse visse nasjonale følelser, som efterhvert har gjort sig stadig sterkere gjeldende.²⁹³

Overtakelsen av høihetsretten ville «medføre adskillige byrder for Norge så vel av økonomisk som av administrativ art», understreket departementet. Likevel anså UD at disse byrder:

²⁹¹ Johannessen, 1996: 124.

²⁹² St.prp. nr. 36 1924: 1 og 20.

²⁹³ St.prp. nr. 36 1924: 22.

i det lange løp vil opveies av de fordele det vil ha for norske interesser, at Spitsbergenøgruppen er norsk, og at norsk befolkning og norsk foretagsomhet deroppe kan virke under norsk istedenfor kanskje et fremmed lands administrasjon og lovgivning.²⁹⁴

Utenriksdepartementets innstilling var altså preget av den samme retorikken som hadde dominert i Stortinget under forhandlingene i 1919, og da særlig vektleggingen av historiske rettigheter og tradisjon, samt å få norske arbeidere og fangstmenn under norsk administrasjon.

Konstitusjons- og utenrikskomiteen, i innstilling LXIV til Stortinget, stilte seg bak den historiske fremstillingen gitt av utenriksdepartementet. Ankepunktet for komiteen var derimot det konstitusjonelle forhold mellom Stortinget og regjering. Komiteen kunne ikke holde tilbake at det:

vilde været heldig og tjenlig om regjeringen paa et tidligere tidspunkt hadde søkt et virkelig samarbeide med Stortinget i denne sak; erfaring tør ha vist at det er mer betryggende at de nationale interesser varetages i samraad med Stortinget end at de overlates til diplomatiske forhandlinger.²⁹⁵

Det var særlig mangelen på historisk oversikt i det norske utenriksvesenet etter unionsoppløsningen som konstitusjons- og utenrikskomiteen la til grunn. Komiteen mente at den måten hvorpå regjeringen i 1907 henvendte seg til andre interesserte, hadde bundet Norge til terra nullius-prinsippet og gitt «avkald paa en høihetsret som der gjennom flere aarhundreder var gjort en til dels betydelig indsats for at hævde».²⁹⁶ Den norske regjering «utleverte Spitsbergen uten at ha gjort tilstrækkelige historiske undersøkelser»,²⁹⁷ fastslo konstitusjons- og utenrikskomiteen.

Utenriksdepartementet på den andre siden forsvarte traktatens likebehandlingsprinsipp «som en naturlig konsekvens av at Spitsbergenøgruppens økonomiske muligheter gjennom århundreder faktisk i det store og hele har vært gjenstand for en fri utnyttelse fra de forskjellige nasjoners side.»²⁹⁸ Til tross for at konstitusjons- og utenrikskomiteen så på traktatens begrensende klausuler som lite ønskelig, var den en «væsentlig forbedring» fra den rådende tilstand på Spitsbergen.²⁹⁹ En inngående drøfting av traktatens enkeltbestemmelser fant komiteen formålsløst, og innstilte derfor til ratifikasjon av Spitsbergentraktaten.

²⁹⁴ St.prp. nr 36 1924: 23.

²⁹⁵ Innst. S. LXIV 1924: 3.

²⁹⁶ Innst. S. LXIV 1924: 1.

²⁹⁷ Innst. S. LXIV 1924: 1.

²⁹⁸ St.prp. nr. 36 1924: 20.

²⁹⁹ Innst. S. LXIV 1924: 3.

I Stortinget 21. juli 1924 ble konstitusjons- og utenrikskomiteens innstilling enstemmig bifalt, uten særlig debatt. Komiteens ordfører, høyrerepresentant Carl Joachim Hambro fra Kristiania, understreket innstillingens bebreidelse av det tidligere norske utenriksvesenet. Likevel mente Hambro at den, om enn begrensede, høyhetsrett Norge hadde fått, la grunnen for «at det maa lykkes det praktiske livs mænd at utnytte de fordele som Spitsbergen kunne gi os, paa en slik maate at de røster som paa mange hold har gjort sig gjældende mot denne overenskomst, maa bli gjort til skamme».³⁰⁰ Utenriksminister Michelet nøyde seg med å hylle Wedel-Jarlsbergs innsats under forhandlingene i Paris, samt bemerke at Hambros uttalelse «paa en overmaade heldig maate» ledsaget innstillingen.³⁰¹ De to øvrige representantene som entret talerstolen på Stortinget 21. juli, var FVs representant fra Finnmark Waldemar H. Larssen, og Nils N. Skaar, Venstrerepresentant fra Hordaland. I likhet med Hambro var heller ikke disse udelt positiv til den form Spitsbergentraktaten hadde fått. Likevel var det, som Skaar uttalte, en anledning for «baade norske statsmyndigheter og det norske bedriftsliv at oprette hvad tidligere tiders nordmænd kan ha forsømt.»³⁰²

Utenriksdepartementets proposisjon, konstitusjons- og utenrikskomiteens innstilling og de få uttalelsene fra Stortingsrepresentantene gir et inntrykk av at nasjonal-historisk retorikk hadde fått en større gjennomslagskraft i 1924, enn hva tilfellet var i 1919. Fortellingen som kom fram gjennom komiteens innstilling og de få uttalelsene for Stortinget, ligner den som tidligere samme år hadde preget behandlingen av Øst-Grønlandsoverenskomsten. Norske historiske interesser og rettigheter var også på Spitsbergen forsømt, og det gjaldt – på bakgrunn av internasjonale avtaler og gjennom en særlig egnet norsk foretagsomhet – i framtiden å sikre tilknytningen til disse gamle norske land.

Svalbardloven 1925

Svalbardlovens behandling i departementene, justiskomiteen og Odels- og Lagting er forholdsvis utførlig redegjort av historiker Leif Johnny Johannessen. Utenriksdepartementet endret i løpet av høsten 1924 sitt syn på hvor sterkt Spitsbergen skulle knyttes til Norge. Overfor Justisdepartementet hevdet UD «det ut fra historiske forutsetninger [...] og for de nasjonale

³⁰⁰ St. forh. 1924, 7d. Tidene S.: 2741.

³⁰¹ St. forh. 1924, 7d. Tidene S.: 2743.

³⁰² St. forh. 1924, 7d. Tidene S.: 2743.

følelser [...] mest tilfredsstillende, at øygruppen knyttes fastes mulig til riket.»³⁰³ Ifølge Johannessen var Norges dominerende stilling på øygruppa ved inngangen til 1925 sikret, og med det frykten i UD for at norsk suverenitet ikke skulle bli reel, falt bort. Justisdepartementet fulgte Utenriksdepartementet, og la fram sin proposisjon for Stortinget der Svalbard skulle innlemmes som del av kongeriket Norge. Stortingets justiskomité fant en slik tilknytningsform uønsket, og endret Svalbardlovens første paragraf slik at øygruppa bare skulle bli *underlagt norsk suverenitet*.

Forslaget om å legge Svalbard under norsk suverenitet bare som et biland, var ifølge historiker Roald Berg egentlig motivert ut fra et ønske om å holde øygruppa utenfor grunnlovens virkeområde. Og med det opprettholde muligheten for hurtigst mulig å kunne frasi seg med Svalbard, skulle den vise seg som en brysom besittelse.³⁰⁴ Det samme hadde også vært grunnlaget for regjeringens lovforslag året før. Mot et stort mindretall ble tilslutt Svalbard lagt til som del av kongeriket Norge, og som Berg skriver «vant følelsene» over «[b]ehovet for nasjonal handlefrihet».³⁰⁵ Det var ikke bare tilknytningsformen som skapte debatt da lovforslaget ble tatt opp til behandling i Odelstinget og Lagtinget sommeren 1925. Lovtekstens målform ble om mulig behandlet vel så inngående som lovens innhold.

«Jeg skjønnte, at der vilde bli måldebatt, og nu skal vi kanskje få en, som varer i flere timer» sukket skolebestyrer Knut Monssen Nordanger fra Arbeiderpartiet, da «Lov um Svalbrad» ble tatt til behandling i Odelstinget 30. juni 1925.³⁰⁶ Lovtekstens målform engasjerte i en tid da målstriden generelt var tilspisset, og førte til at saken måtte gjennom to behandlingsrunder i Odelsting og Lagting.³⁰⁷ Leif Johnny Johannessen konkluderer på bakgrunn av hvordan representantene fordelte seg ved avstemmingene over språkform og tilknytningsform, med at måldebatten i Stortinget hovedsakelig var et utslag av den overordnede målstriden, og må sees adskilt fra debatten rundt tilknytningsform.³⁰⁸ Min gjennomgang av referatene fra de til sammen fire møtene i Odelsting og Lagting, støtter opp om Johannessen. Argumentasjonen i denne del av debatten omhandlet nærmest utelukkende konstitusjonelle og prinsipielle spørsmål

³⁰³ RA. P7A, 5/20, boks 6173B. Fra UD til JD den 14.2.1925. J.nr. 1414/1925UD. Her sitert Johannessen, 1996: 125.

³⁰⁴ Berg, 1995: 291.

³⁰⁵ Berg, 1995: 292.

³⁰⁶ St.forh. 1925, O.tid.: 508.

³⁰⁷ Johannessen, 1996: 132.

³⁰⁸ Johannessen, 1996: 135.

vedrørende måten Stortinget skulle forholde seg til likestillingsprinsippet mellom målformene. Det er derfor mindre relevant å se på Stortingsdebatten rundt lovtekstens målform, og i større grad fokusere på Stortingets behandling av lovtekstens innhold.

Ønsket om biland

Odelstingets og Lagtingets gjennomgang av Svalbardlovens innhold sommeren 1925, dreide seg utelukkende om ordlyden i lovens første paragraf, som skulle fastsette øygruppas forhold til Norge. Justisdepartementet foreslo at «Svalbard er ein del av Kongeriket Noreg»,³⁰⁹ mens en splittet justiskomiteé, kun avgjort av formannens dobbeltstemme, innstilte at «Svalbard er underlagt kongeriket Norges suverenitet.»³¹⁰ Flertallet i justiskomiteen fant «det krenkende for den nasjonale følelse å innlemme som fullt sideordnet i riket en landsdel, over hvilken norske myndigheter ikke har full og uinnskrenket lovgivningsrett og annen myndighet.» Og siden komiteen mente de to forslagene til paragrafens innledning forandret «[h]verken faktiske eller juridiske forhold med hensyn til norske undersåtters rettigheter på Svalbard», var det «mest overensstemmende med det faktiske forhold» å vedta en «med traktaten mer overensstemmende ordlyd».³¹¹

Justiskomiteens formann, høyrerepresentant fra Bergen Henrik Ameln, appellerte ikke i like direkte som komiteens innstilling til nasjonalfølelsen, da lovforslaget lagt fram for Odelstinget 30. juni 1925. Ifølge Ameln ble hele Svalbards forhold til Norge bestemt ved Spitsbergentraktaten og de øvrige paragrafer i Svalbardloven. Og «på grunn av dets [Svalbards] egenart, økonomisk, socialt og med hensyn til naturforhold og befolkningsforhold har man ikke funnet å kunne organisere det sideordnet med de øvrige gamle landsdele.»³¹² Derfor mente Ameln en formulering der Svalbard ble underlagt Norges suverenitet var mest «i flukt med traktaten, så smidig, at man intet har foregrepet», i motsetning til å «rent mekanisk skyver øygruppen inn som et såkalt sideordnet ledd med det øvrige Norge, når traktaten og livets forhold og lovens egne bestemmelser i hver artikkel, i hver paragraf, i virkeligheten forneker dette.»³¹³

³⁰⁹ Ot.prp nr. 48 1925: 5.

³¹⁰ Innst. O. VIII 1925: 3.

³¹¹ Innst. O. VIII 1925: 1f.

³¹² St.forh. 1925, O.tid.: 521.

³¹³ St.forh. 1925, O.tid.: 522.

Henrik Amelns retorikk bygde således på de mange begrensninger Spitsbergentraktaten la på den norske suverenitetsutøvelsen, og at det derfor ikke var riktig å innlemme øygruppa som del av Norge. Dette ble ikke av Ameln begrunnet direkte med henvisning til en såret nasjonalfølelsen, men mer ut fra praktiske og folke- og statsrettslige argumenter. Samtidig bestred Ameln ettertrykkelig at hans, og flertallet i komiteens standpunkt kunne «underlegges den mening, at man står i et mere fremmedartet, et mere kjølig og mere likegyldig forhold til Spitsbergen.»³¹⁴ Nasjonale følelser var med andre ord av betydning, også for Ameln. Dette inntrykket forsterkes ytterligere ved at Ameln avsluttet sitt innlegg for Stortinget med å peke på at til og med den norske stat «må virke sideordnet med andre», skulle den starte bergverksdrift på Spitsbergen.³¹⁵

I likhet med Ameln, var også hans partikollega fra Oslo Carl Joachim Hambro lite fornøyd med det grunnlag for suverenitetsutøvelse Spitsbergentraktaten ga Norge. Ifølge Hambro var traktaten lite tilfredsstillende «netop fordi den er avfattet slik på grunn av vår egen tidligere uheldige politikk, at vi ikke kan si uten reservasjoner, at vi har den fulle og uinnskrenkede høihetsrett over øgruppen.»³¹⁶ Traktaten tilgodeså derfor ikke tilstrekkelig det som etter Hambros skjønn var det:

hovedsaklige ved Spitsbergen [...] at Norges nasjonale livs interesser ikke er tjent med at nogen annen makt kan sette sig fast på Spitsbergen eller på Bjørnøya eller i det hele den del av det gamle norske Nordhav som direkte omgir våre egne kyster.³¹⁷

Likefult fremhold Hambro at det var Spitsbergentraktaten som var bestemmende for øygruppas forhold til Norge, og at han trodde «formelt og likeoverfor utlandet er det ganske likegyldig hvad enten der står det ene eller det annet» i lovens første paragraf.³¹⁸ Forskjellen var altså utelukkende et innenrikspolitisk anliggende, mente han, der målet var å sikre den norske posisjonen på best mulig måte.

Carl Joachim Hambro la særlig vekt på den særegne lovgivningen som måtte gis for Svalbard, og at stemmerettsreglene ble utformet på samme måte som for nordmenn som var utenlands. Ifølge Hambro gjorde disse forhold «det betenkelig og gjør det ulogisk å vedta det i den form,

³¹⁴ St.forh. 1925, O.tid.: 521.

³¹⁵ St.forh. 1925, O.tid.: 522.

³¹⁶ St.forh. 1925, O.tid.: 524.

³¹⁷ St.forh. 1925, O.tid.: 524.

³¹⁸ St.forh. 1925, O.tid.: 524.

at Svalbard er en del av kongeriket Norge.»³¹⁹ Særlig var det for Hambro «meget lite smakelig å si at Svalbard skal være en del av Norges rike», når den oppnevnte Svalbardkommissæren var dansk.³²⁰ Selv om Hambro aktet å stemme for innstillingen, der Svalbard ble underlagt norsk suverenitet, ba han Odelstinget være oppmerksom på «at denne lov [...] uttømmer ikke materien.»³²¹ Han ønsket således at det i Svalbardloven ble tatt med en slutningsparagraf om at Svalbardloven skulle revideres hvert femte eller tiende år. De klausuler Svalbardtraktaten påla norsk suverenitet, mente Hambro etter en tid kunne bli lempet ved. Derfor var det helt avgjørende ifølge han at «[v]i skal holde oss selv våkne i forholdet til Spitsbergen» og:

[v]i skal ha våre øine åpne likeoverfor denne kjensgjerning, og vi skal huske på, at vi her får noget å vareta, som det står til oss selv, hvorledes vi vil utnytte, og det er en utnyttelse av Spitsbergen politisk, nasjonalt og økonomisk, som vil bli helt avgjørende for ørgruppens betydning.³²²

Hambro ville altså på ingen måte knytte Svalbard «så løst til oss at vi nårsomhelst kunde abandonnere det, det var i virkeligheten den betraktning som lå til grunn for loven ifjor – og den er ikke fyldestgjørende.»³²³ Det var i mye større grad de «usmakelige» klausuler og begrensninger som Spitsbergentraktaten og svalbardloven la på norsk suverenitet, Hambro brukte retorisk for å tale mot det han så som en forhastet og uforsiktig politikk. Samtidig som han vektla at spørsmålet var av «de viktige ting som man mener skal holdes åpne i nasjonens bevissthet.»³²⁴ På bakgrunn av dette fremsatte Hambro benkeforslag til paragraf én, som ikke skulle være mer enn et referat av Spitsbergentraktatens ordlyd. I Hambros forslag skulle paragrafen innledes med «Svalbard som ved Spitsbergen-traktaten av 1920 er underlagt Norges fulle og uinnskrenkede høihetsrett, består av.»³²⁵ Dette for at svalbardloven ikke skulle ta stilling til tilknytningsforholdet, og spørsmålet skulle holdes åpent for senere, når forholdene lå bedre til rette, å kunne knytte Svalbard sterkere til Norge.

Høyesterettsadvokat Eyvind Getz, som representerte Høyre i Oslo, kunne i likhet med de to ovenfor nevnte ikke «tilegne mig den opfatning at det er overensstemmende med nasjonal

³¹⁹ St.forh. 1925, O.tid.: 524.

³²⁰ St.forh. 1925, O.tid.: 532. Svalbardkommissæren skulle etter innmeldelse av eiendomskrav inngått før Svalbardtraktaten, angi hvilke krav som burde godkjennes og hvilke som ved uenighet eller andre årsaker måtte avgjøres ved voldgiftsdomstol. Johannessen, 1996: 100.

³²¹ St.forh. 1925, O.tid.: 525.

³²² St.forh. 1925, O.tid.: 525.

³²³ St.forh. 1925, O.tid.: 525.

³²⁴ St.forh. 1925, O.tid.: 525.

³²⁵ St.forh. 1925, O.tid.: 533.

tankegang at man skal tilknytte til landet som likeordnet del av dette land» Svalbard.³²⁶ Som Hambro og Ameln, vektla også Getz alle de begrensninger Spitsbergentraktaten la på norsk «beskatningsrett», «domsmyndighet», avklaringen av eiendomsforholdene, samt at «[d]er finnes intet prerogativ for en nordmann på Svalbard, som ikke kan opnåes av innvånere av negerrepublikken Liberia».³²⁷ Getz så derfor ikke ut til å ha kommet fram til noe positivt svar på det retoriske spørsmål som hadde:

reist sig for mig: Er det nasjonalt sett riktig og overensstemmende med, at vårt land er et helt uavhengig og selvstendig rike, at vi skal tilknytte som en helt likeordnet del av vårt land et distrikt som er til den grad traktatbundet, og hvor vi ikke har nogen som helst anledning til å løse på traktabåndene.³²⁸

For Getz ville altså innlemmelsen av Svalbard i det norske kongeriket, med alle dets klausuler, svekke Grunnlovens første paragraf. I alle fall hans nasjonale følelser for denne.

Bondepartirepresentant Richard Nilsen Tvedten fra Vestfold mente også, på bakgrunn av de «store innskrenkninger som traktaten inneholder angående Norges suverenitet så er det det mest verdige for landet å vedta» en ordlyd som la Svalbard under norsk suverenitet.³²⁹ Tvedten presiserte at dette ikke var – som statsministeren tidligere i møtet for Odelstinget hadde antydnet – for «å holde Svalbard sådan passe på avstand fra Norge», det mente han traktatmaktene «med stor dyktighet har sørget for».³³⁰ Det var også for Tvedten følelsene som talte mot å gjøre Svalbard til en del av Norge.

Da Lagtinget fikk Svalbardloven til behandling, en uke etter at Odelstinget hadde vedtatt lovforslaget der Svalbard skulle være del av kongeriket Norge, var det de samme tonene som ble slått an mot en slik tilknytningsform. Det var særlig Tromsømannen, og representant for det Frisinnede Venstre, Johan Henrik Rye Holmboe som målbar betenkelighetene ved Odelstingets vedtak til første paragraf i loven. Igjen var det de mange begrensninger Spitsbergentraktaten la på norsk myndighet og suverenitet, som også for Rye Holmboe talte imot å gjøre Svalbard til del av Norge. Det var hans «nasjonale følelse, min tilfredshet og stolthet over vår grunnlovs § 1 om at Norge er et fritt og selvstendig rike» som lå til grunn hans synspunkt, og Rye Holmboe hadde «ondt for å forstå, hvordan man kan lese traktatens bestemmelser uten å føle sin norske

³²⁶ St.forh. 1925, O.tid.: 530.

³²⁷ St.forh. 1925, O.tid.: 529.

³²⁸ St.forh. 1925, O.tid.: 530.

³²⁹ St.forh. 1925, O.tid.: 534.

³³⁰ St.forh. 1925, O.tid.: 534.

nasjonalfølelse og stolthet krenket.»³³¹ Likevel trodde og håpet Rye Holmboe at forholdene ville utvikle seg dithen «at Svalbard både med hensyn til befolkningsforhold og næringsliv engang kanskje vil bli helt ut et norsk land; det er det naturlige.»³³² Først da, og etter å ha fått reforhandlet traktaten, kunne man gå inn for å innlemme Svalbard som en del av Norge, mente han. Også Rye Holmboe dementerte at hans syns på saken var bygget på et ønske om enklest mulig å kunne kvitte seg med Svalbard, det spørsmålet vil «[f]orhåpentlig [...] aldri reises.»³³³ Det mente han ville si det samme som å «la fremmede makter få herredømme og innflydelse og sette sig fast på Svalbard» og det var «selvfølgelig frykten for det som har gjort at vi har slukt traktaten sådan som den er.»³³⁴

På samme måte kunne ikke høyrerepresentant fra Hamar, Nils Erik Flakstad, forstå «hvorfors vi skal være så ivrige efter å kalle Svalbard for en del av Norge, for i alle deler av Norge bør efter min mening norsk lovgivning og norsk myndighet være enerådende.»³³⁵ Også han håpet i likhet med Hambro og Rye Holmboe at forholdene en gang ville bli slik at Svalbard kunne bli en del av Norge. Heller ikke Bondepartiets Helge Nilsen Thune fra Opland kunne «forstå at man, hvis man vedtar § 1 i loven som den her er formet, kan fortolke § 1 i grunnloven herefter på den samme måte som man har gjort før, nemlig at dette land er et fritt, selvstendig, udelelig og uavhendelig rike.»³³⁶ Til det, mente han, var det lagt alt for sterke innskrenkninger på norsk myndighet og suverenitet på Svalbard. Thune ytret også en bekymring for å «få et nederlag» om man i loven gikk lengre enn Spitsbergenstraktatens ordlyd. Han trodde derfor «at forsiktighet tilsier oss at vi nettop benytter traktatens ord angående tilknytningen.»³³⁷

De representantene som uttalte seg negativt til at Svalbard skulle bli en del av Norge, befant seg alle på den politiske høyresiden. På bakgrunn av alle begrensningene Spitsbergentraktaten hadde lagt på øygruppa, fant disse representantene det sårende overfor de nasjonale følelser å skulle vedta loven etter det forslaget regjeringen hadde lagt frem. Likevel utalte ingen seg negativt over at Svalbard på en eller annen måte ble norsk. Som Hambro sa var det derimot

³³¹ St.forh. 1925, L.tid.: 216.

³³² St.forh. 1925, L.tid.: 217.

³³³ St.forh. 1925, L.tid.: 225.

³³⁴ St.forh. 1925, L.tid.: 215.

³³⁵ St.forh. 1925, L.tid.: 220.

³³⁶ St.forh. 1925, L.tid.: 220.

³³⁷ St.forh. 1925, L.tid.: 228.

blant de viktigste oppgaver for fremtiden at øygruppa nettopp ble gjort så norsk som overhodet mulig. Han var også blant flere som understreket at høyresiden ikke var motivert ut fra ønsket om å kunne «abandonnere» Svalbard, skulle det by på vanskeligheter. Som nevnt konkluderer altså Roald Berg med at dette var den egentlige motivasjonen bak høyresidens stilling, og som vi skal se ble de også beskylt for dette, særlig fra Venstrerepresentantene i Stortinget.

«Det psykologiske moment»

Med stats- og utenriksminister Johan Ludwig Mowinckel og justisminister Paal Berg i spissen, var representantene fra Venstre blant de ivrigste debattantene i både Odelstinget og Lagtinget. Hele Venstres stortingsgruppe, så vel som de øvrige stortingsgruppene på venstresiden, stemte samlet for Svalbard som del av kongeriket Norge.³³⁸ Justisministeren var kanskje den mest nøkterne i sine uttalelser, både i Odelstinget og Lagtinget. Berg støttet seg i all hovedsak på folkerettslige autoriteter, som professor Lie og dr. Ræstad, og begrunnet i Odelstinget sin skepsis mot justiskomiteens instilling «[f]ørst og fremst fordi den fører til uklarheter over hele linjen, og [...] uklarheter i internasjonale ting, går uvegerlig ut over den svakere part [Norge].»³³⁹ Forslaget avklarte, mente han, ikke forholdet Svalbard hadde til Norge, og kunne dermed ikke sees som en forbedring av regjeringens proposisjon. I Lagtinget gikk Berg noe lengre, og innrømmet at han godt kunne «forstå det psykologiske moment, som ligger i dette, at man sier til de nordmenn som knytter sin skjebne til Svalbard: I er på hjemlig grunn; I er ikke et kolonisamfund; I er likeså sterkt knyttet til landet, som alle andre landets borgere.»³⁴⁰ Han lot seg likevel ikke rive med i den nasjonale stemningen som ellers preget debatten.

Ålesundrepresentanten Torgeir Anderssen-Rysst mente justisminister Bergs referat av professor Lies og dr. Ræstads uttalelser var så betydningsfulle, at hadde de vært forelagt justiskomiteen ville dens innstilling vært en helt annen. Anderssen-Rysst fant det som «det beste uttrykk for min nasjonale følelse og for de nasjonale mål» at Svalbard ble en del av Norge.³⁴¹ Det som gjaldt, mente han, var «vår opfatning som nasjon av, hvordan sammenknytningen med det gamle norske land Svalbard bør foregå.»³⁴² «Historien om vårt forhold til Svalbard, forsømmelsene, likegyldigheten i det forhold, opfordrer oss til å» knytte det fastes mulig til

³³⁸ Johannessen, 1996: 131f. Se tabell 5 og 6.

³³⁹ St.forh. 1925, O.tid.: 523.

³⁴⁰ St.forh. 1925, L.tid.: 227.

³⁴¹ St.forh. 1925, O.tid.: 528.

³⁴² St.forh. 1925, O.tid.: 527.

Norge, slo Anderssen-Rysst fast. Nordmenns økende «virksomhet i det gamle Norske Hav», talte sterkt for at Svalbard ble lagt til riket, og han hadde tro på «at vi vil få mer og mer bruk for det land» fordi «nordmennene er den eneste nasjon, som kan nyttiggjøre sig det land.»³⁴³ Derfor advarte Anderssen-Rysst mot at Stortinget igjen skulle la seg styre av «vår spesifikt norske klokskap [som gjennom historien har] ytret sig i, at vi har søkt å finne det svakeste uttrykk for vår nasjonale vilje». Og samtidig den forutsetningen om «uhindret adgang til når som helst å abandonnere» Svalbard, som han mente lå til grunn for justiskomiteens innstilling.³⁴⁴

Også venstrerepresentanten fra Troms, Anton Karl Hagbart Jakobsen, mente «det tilfredsstillende våre nasjonale instinkter» at Svalbard ble en «del av kongeriket Norge. Det er iallfall i overensstemmelse med folkeinstinkt nordpå.»³⁴⁵ I Jakobsen relativt korte innlegg for Odelstinget, var det i hovedsak hensynet til de norske fangstfolk og arbeidere rundt og på Svalbard han vektla. Han mente det hadde stor betydning at de hadde «en følelse av at de seiler i norsk farvann» og hadde «en følelse av, at nu er de hjemme i landet sitt.»³⁴⁶ Ifølge Jakobsen var Troms det fylket som rekrutterte flest arbeidere og fangstfolk til øygruppa, og departementets proposisjon hadde derfor vakt «enstemmig glede der oppe».

I Lagtinget en uke senere uttalte Bastian Tomas Eidem, også han Venstrerepresentant fra Tromsø, på lignende vis som Anderssen-Rysst, «at me bør ogso taka det, me kann få, for me hev ofte vore stuttsynte i slike høve, lite modige hev me vore, og det hev me lide under i lange tider.»³⁴⁷ Eidem siktet her til unionskampen fram mot 1905, og de nordmenn som hadde forsvart unionen. I likhet med å ønske en fortsatt union med Sverige i ettertiden ble sett på som en historisk umulighet og nasjonalt betenkelig, søkte Eidem å retorisk underbygge viktigheten av det valget Stortinget sto overfor i avgjørelsen av Svalbardloven.

Eidem så også Spitsbergentraktaten, på lik linje med representantene på høyresiden, som svært lite tilfredsstillende, men mente derimot at:

Solenge det berre heiter, at me hev styre retten, so trur eg, at alle dei avgrensingar, som er fastsette i traktaten, smått um senn vil koma i fyregrunnen, vil gjera seg meir gjeldande. Folk vil hefta seg ved den

³⁴³ St.forh. 1925, O.tid.: 527.

³⁴⁴ St.forh. 1925, O.tid.: 527.

³⁴⁵ St.forh. 1925, O.tid.: 528.

³⁴⁶ St.forh. 1925, O.tid.: 528.

³⁴⁷ St.forh. 1925, L.tid.: 219.

tanken, det vil siga inn i folkemedvitet, at dette ikkje er vårt land. Dersom me derimot knyter landet til Norig som ein lut av landet vårt, so ligg det i det ikkje anna, enn eg kann sjå, at folk kjenner det som norsk land, og ettersom tidi gjeng, ligg det nær å tru, at desse undantak, desse servitut og avgrensingar kjem til å bleikna som det so ofte hender, når tidi lid. Det vil då siga inn i folkemedvitet, at dette landet høyrer Norig til.³⁴⁸

At Svalbard ble norsk land ville også, mente Eidem, mane «nordmenn til meir arbeid til å leggja det under seg, til å nytta det ut, enn når ein stødt skal gå med den kjennsla, at det er framand eigedom.»³⁴⁹ Det ville ha betydning hevdet han, at «[d]ei som arbeider deruppe, vil [...] ha den trygge kjennsla av, at dei er på norsk grunn.»³⁵⁰ For også Eidem kunne ikke komme fra at det i all hovedsak ville være nordmenn som oppholdt seg på Svalbard: «Me ligg nærast til, folket vårt hev dei beste fyresetningar til å kunna driva der uppe.»³⁵¹ På samme måte som historien hadde vist unionsoppløsningen som ufrakommelig, ville også Svalbards tilknytning til Norge «siga inn i folkemedvitet» og vise seg som det historisk naturlige. Den nasjonale selvhevdelsen, eller prestisjen, som lå i bunn av Eidems retorikk ble ettertrykkelig slått fast med hans avslutning av innlegget for Lagtinget 7. juli 1925:

I desse dagar hev det vore stor fagnad, avdi det er gjort ei stordåd, ei dåd so stor, at ho frettas yver all verdi. Og den mann, som gjorde denne dåd, han hadde sett seg fyre, at han vilde planta flagget vårt lengre nord. Men frå Svalbard gjekk han ut, og til Svalbard kom han attende. Og so skal me sitja her i Norigs storting å segja: Skal me våga å leggja denne landsluten under Norig, skal me våga å kalle det heilt norsk det landet, han gjekk ut ifrå og kom attende til? Eg tykkjer det er svært lite manndom hjå dei norske styresmaktene samanlikna med, kva den mannen gjorde, kva han våga.³⁵²

5. juli 1925 landet sjøflyet N25, med Roald Amundsen om bord, til et folkehav og festmottakelse i Oslo, etter et mislykket og strabasiøst forsøk på å nå Nordpolen.³⁵³

Statsminister Johan Ludwig Mowinckel, som også ledet utenriksdepartementet, så det som ganske naturlig at det var nasjonale følelser som dominerte debatten om Svalbardloven i Odelstinget:

Når vi nu efter så mange hundre år endelig står i den eiendommelige, men meget gledelige stilling at kongeriket Norges grenser utvides, at en del av det som hørte til norrønt rike før i tiden atter blir norsk, er det ikke underlig at følelsesmomentet, det nasjonale instinkt spiller en rolle.³⁵⁴

³⁴⁸ St.forh. 1925, L.tid.: 218.

³⁴⁹ St.forh. 1925, L.tid.: 218.

³⁵⁰ St.forh. 1925, L.tid.: 218.

³⁵¹ St.forh. 1925, L.tid.: 218.

³⁵² St.forh. 1925, L.tid.: 219.

³⁵³ [http://www.frammuseum.no/Polar-Expedition/The-N24-N25-flight-towards-the-North-Pole-\(1925\).aspx](http://www.frammuseum.no/Polar-Expedition/The-N24-N25-flight-towards-the-North-Pole-(1925).aspx)
26.01.2016

³⁵⁴ St.forh. 1925, O.tid.: 531.

Mowinckel trodde årsaken til dissensen over ordlyden til lovforslaget, lå i at sidene «tenker noget forskjellig nasjonalt.»³⁵⁵ Likevel hevdet Mowinckel det også var en «praktisk og hensiktsmessighetsforskjell» mellom det å underlegge Svalbard norsk suverenitet eller gjøre det til en del av riket. Svalbard ble ifølge Mowinckel «ikke gjort norsk bare ved en lovbestemmelse. Der ligger et stort arbeide foran oss for at Svalbard virkelig skal bli norsk.»³⁵⁶ Det hadde derfor stor betydning, mente han, for at arbeidet skulle lykkes at øygruppa «fra første stund» ble knyttet «slik til riket at vi får en sterk følelse av at det er en del av vårt rike, med de forpliktelser, med den kjærlighet kan jeg gjerne si, hvormed vi føler oss knyttet til en del av riket.»³⁵⁷ For også Mowinckel var av den oppfatning at Spitsbergentraktaten ikke var tilfredsstillende sett med norske øyne. På den bakgrunn burde ikke nettopp øygruppa legges til som del av Norge, spurte statsministeren Lagtinget retorisk, for at «vi så å si ganske automatisk, som en selvfølge, vil gjøre alt for i gjerning å opheve eller nøytralisere traktatens ugunstige bestemmelser?»³⁵⁸ Mowinckel la derfor stor vekt på det framtidige arbeid som måtte gjøres på Svalbard, og han mente «det er vår befolkning, vårt initiativ, som er det naturligste og det sterkeste hvor det gjelder arbeidet i disse arktiske områder.»³⁵⁹ Selv om statsminister Mowinckel dette var «praktiske og hensiktsmessige grunner»,³⁶⁰ bar hans retorikk sterkt preg av en bakenforliggende «historisk og nasjonal interesse,» som «er så stor, at alle vet, at vårt hjerte banker hurtigere, når vi taler om og minnes det store Norge hvor Ishavet bare var et norsk hav».³⁶¹

Blant representantene fra Venstre, foruten justisminister Berg, gikk det igjen en retorikk som i stor grad baserte seg på de nasjonale følelser. Det var følelser basert på en historisk tilknytning. Slik Anderssen-Rysst viste ved å tale om «det gamle Norske Hav», «det gamle norske land Svalbard», og Mowinckel da han uttrykte glede over å utvide Norges grenser over det som var «norrønt rike før i tiden». Mest av alt var det følelsene for, og følelsene til nordmenn som utgjorde majoriteten av befolkningen på Svalbard. Samtlige Venstrerepresentanter vektla betydningen av at disse kunne føle seg «hjemme» eller på «norsk grunn». Samtidig ble det

³⁵⁵ St.forh. 1925, O.tid.: 531.

³⁵⁶ St.forh. 1925, O.tid.: 531.

³⁵⁷ St.forh. 1925, O.tid.: 531.

³⁵⁸ St.forh. 1925, L.tid.: 225.

³⁵⁹ St.forh. 1925, O.tid.: 532.

³⁶⁰ St.forh. 1925, O.tid.: 532.

³⁶¹ St.forh. 1925, L.tid.: 226.

forklart med at nordmenn var særlig egnet, mye bedre enn noe annet folk, til å utnytte disse kalde og ugjestmilde områdene. I det lå det også en framtidsoptimisme, som best lot seg opprettholde ved at de som hadde med Svalbard å gjøre hadde den samme «kjærlighet» til øygruppa som resten av landet, slik Mowinckel sa det. I likhet med de representantene fra høyresiden som uttalte seg, uttrykte også Anderssen-Rysst, Eidem og Mowinckel en skuffelse over Spitsbergentraktaten og dens begrensninger. Dette var, slik Anderssen-Rysst ironisk påpekte, et resultat av den «spesifikt norske klokskap», og tidligere forsømmelser av norske interesser. En sterkest mulig tilknytningsform mellom Svalbard og Norge, var derfor den beste mulighet mente representantene fra Venstre til å få rettet på dette forholdet. Å utbygge og sikre norsk tilstedeværelse og suverenitet på Svalbard, og det var altså de nasjonale følelsene som best sikret en slik utvikling. Det var den nasjonale selvhevdelses vei, som ville gjøre Svalbard norsk.

Nasjonalsinnede arbeidere

Som tidligere nevnt gikk også partiene til venstre for Venstre inn for regjeringens proposisjonsforslag, om å gjøre Svalbard til del av kongeriket Norge. Og i alt fire representanter fra henholdsvis Arbeiderdemokratene, Norges Socialdemokratiske Arbeiderparti og Arbeiderpartiet tok ordet under debatten i Odelstinget og Lagtinget. Arbeiderdemokratenes leder, juristen Johan Castberg fra Opland, åpnet Odelstingets behandling av lovens paragraf én, ved å fremsette proposisjonens og mindretallet i justiskomiteens forslag til paragraf tatt til behandling. Castberg så forholdet «for en stor del – som det har vært sagt fra begge sider – [som] en følelsessak.»³⁶² Han påpekte samtidig at de som ønsket at Svalbard skulle bindes løsere til Norge la til grunn «at man kan – om så skal være, og som det også har vært nevnt både underhånden og i komiteen – at man kan løsrive hele forholdet, rive det hele i stykker.»³⁶³ I likhet med dem syntes også Castberg Spitsbergentraktaten «i mange henseender er en skuffelse,» og justiskomiteen «står enstemmig om å se disse skyggesider» av traktaten.³⁶⁴ Likevel måtte ikke dette overdrives, og når Svalbard ble en del av Norge ga det, ifølge Castberg:

³⁶² St.forh. 1925, O.tid.: 519.

³⁶³ St.forh. 1925, O.tid.: 519.

³⁶⁴ St.forh. 1925, O.tid.: 519f.

bedre forutsetninger for den utvikling som vi alle håper på, nemlig at norske interesser skal øke på Svalbard, og at også forutsetninger derved inntreffer for at vi skulde kunne bli kvitt de begrensninger som Norges suverenitet har fått gjennom traktaten.³⁶⁵

Det ville også være et bedre middel for å «forebygge at andre makter slår sig ned på Svalbard», som Castberg sa seg enig med Hambro i at var «av særlig viktighet».³⁶⁶ At traktaten ble så dårlig for Norge som den hadde blitt «kan vi skylde oss selv», mente Castberg.³⁶⁷ Ifølge han hadde «vi [...] som i så mange forhold vært likegyldige og uvitende og lite aktpågivende» i forholdet til Svalbard frem til første verdenskrigs slutt. Mye derfor så han heller ikke mange av de klausuler traktaten ga som veldig urimelige. Særlig trakk han fram begrensningene som var lagt på norsk beskatning på Svalbard, som «en ganske rimelig regel; vi skal ikke ha Svalbard som en koloni».³⁶⁸ Utnevnelsen av en dansk embetsmann til Svalbardkommisær var ifølge Castberg kommet i stand etter norsk forslag, først fremsatt av Wedel Jarlsberg.³⁶⁹ Castberg la i all hovedsak vekt på at traktaten ikke var til hinder for å gjøre Svalbard til del av Norge, og at dette var det beste grunnlag for å ytterligere befeste norsk suvereniteten i framtiden.

Arne Magnussen, som representerte NSA fra Moss, ga i Lagtinget sin tilslutning til de «nasjonale hensyn og praktiske hensyn» som var blitt lagt frem til begrunnelse for Svalbards innlemmelse i kongeriket. Men det var særlig hensynet til den alt overveiende arbeiderbefolkningen på Svalbard, og deres «helse og velferd, deres livsvilkår i det hele,» Magnussen mente «må tillegges megen vekt.»³⁷⁰ Magnussen henviste til at «Norsk arbeidsmannsforbund har henstillet til Stortinget»,³⁷¹ og «at det uttrykkelig er sagt fra arbeiderhold, at det er av vesentlig betydning for arbeiderne og for deres interesser, at § 1 får den ordlyd: «Svalbard er en del av kongeriket Norge.»³⁷² I likhet med Castberg trodde heller ikke Magnussen «det kan være heldig for vårt land å innføre kolonisystem, [...] enten vi kaller det koloni eller som her foreslått, biland.»³⁷³ Selv om det først og fremst var hensynet til «arbeidernes interesser» på Svalbard som Magnussen la mest vekt på, stemte han for at

³⁶⁵ St.forh. 1925, O.tid.: 534.

³⁶⁶ St.forh. 1925, O.tid.: 534.

³⁶⁷ St.forh. 1925, O.tid.: 520.

³⁶⁸ St.forh. 1925, O.tid.: 520.

³⁶⁹ St.forh. 1925, O.tid.: 533.

³⁷⁰ St.forh. 1925, L.tid.: 221.

³⁷¹ St.forh. 1925, L.tid.: 221.

³⁷² St.forh. 1925, L.tid.: 226.

³⁷³ St.forh. 1925, L.tid.: 221.

øygruppa skulle bli en del av landet «også av andre grunner, av nasjonale grunner.»³⁷⁴ Likevel la ikke Magnussen noen videre retorisk vekt på disse nasjonale sidene av saken i sitt innlegg for Lagtinget.

Det samme må kunne sies om DNAs representant fra Akershus, Knut Monssen Nordanger. Han mente den økonomiske utnyttelsen var «av avgjørende betydning» for «derved vil vi kunne knytte Svalbard fast til Norge.»³⁷⁵ Den økonomiske utnyttelsen var for Nordanger ett middel mot målet å knytte Svalbard til Norge. Økonomisk lønnsomhet i seg selv, ble ikke vektlagt. I likhet med Magnussen var en fast tilknytning, slik Nordanger så det, viktig ut fra «hensynet til den store befolkning oppe på øgruppen.»³⁷⁶ Det var ifølge Nordanger en «kjensgjerning» at «for den alt overveiende økonomiske interessens vedkommende» var avhengig av norske arbeidere. Og skulle gruvedriften være lønnsom «må vilkårene for disse arbeidere gjøres så gode, som det under de vanskelige forhold er mulig.»³⁷⁷ Det var også av betydning, mente Nordanger, at «[a]rbeiderne på Svalbard må føle sig som norske arbeidere» og være beskyttet av norsk arbeiderlovgivning også på Svalbard. Både Spitsbergentraktaten og det lovforslag som forelå Odelstinget manglet ifølge Nordanger «en hel del ting som vi ennå ikke har på Svalbard, men som man efter hvert som utviklingen skrider frem, vil få på Svalbard.»³⁷⁸ Hensynet til arbeiderne lå altså langt framme i Nordangers retorikk, selv om han hevdet dette som en nødvendighet for å sikre den økonomiske lønnsomheten som skulle befeste norsk posisjon og suverenitet på Svalbard. Arbeidernes velferd og følelse av tilhørighet fremstiltes av Nordanger altså nærmest bare som et middel for dette målet.

Også sokneprest Kristian Pedersen Tønder, som representerte DNA i Troms, la for det vesentligste vekt på de mange arbeidere fra Troms og Finnmark som oppholdt seg på Svalbard. Det var derimot ikke hensynet til deres interesser og «livsvilkår», slik Magnussen og Nordanger vektla, Tønder fremhevet, men at arbeiderne på Svalbard «vilde føle det som noget sårende om man her vilde si, at øgruppen ikke skal utgjøre en del av kongeriket Norge.»³⁷⁹ På samme måte som han slo fast at:

³⁷⁴ St.forh. 1925, L.tid.: 227.

³⁷⁵ St.forh. 1925, O.tid.: 525

³⁷⁶ St.forh. 1925, O.tid.: 526.

³⁷⁷ St.forh. 1925, O.tid.: 526.

³⁷⁸ St.forh. 1925, O.tid.: 536.

³⁷⁹ St.forh. 1925, O.tid.: 522.

Det tiltaler min nasjonalfølelse, når disse øgrupper der oppe nu legges til Norge, [...] og at det ikke bare stemmer med mine personlige instinkter, mine personlige nasjonale følelser, men jeg tror det også stemmer med deres instinkter og deres nasjonalfølelse, som utgjør flertallet på Svalbard.³⁸⁰

Det var for Tønder de nasjonale følelsene som bestemte hans oppfatning av saken. Han var også den av representantene lengst til venstre som sterkest vektla de nasjonale følelsene. Arne Magnussen sluttet seg til de «nasjonale hensyn», men la tyngden på hensynet til arbeiderne. Nordanger fremstilte det langt på vei som et mål i seg selv å legge til rette for å knytte Svalbard fastest mulig til Norge, i likhet med mye av argumentasjonen til venstrerepresentantene. At norske arbeidere skulle «føle sig som norske arbeidere», slik Nordanger sa, lå nært den retorikken flere fra Venstre søkte å underbygge en følelses-tilknytning mellom Svalbard og Norge med. De som oppholdt seg der skulle føle seg som hjemme, og slik Mowinckel sa «vi får en sterk følelse av at det er en del av vårt rike».³⁸¹ Representantene på ytterste venstre omfavnet altså også en nasjonal retorikk da svalbardloven ble vedtatt i Odelstinget og Lagtinget sommeren 1925.

Tilknytningsform en følelsessak

Da «lov om Svalbard» ble behandlet av Odelstinget og Lagtinget sommeren 1925, ble justiskomiteens alternative forslag til paragraf én, «Svalbard er en del av kongeriket Norge», vedtatt med et forholdsvis lite flertall. I Odelstinget med 55 mot 44 stemmer, og i Lagtinget men 20 mot 17 stemmer. Svalbardlovens øvrige paragrafer ble enstemmig bifalt i begge avdelingene i Stortinget. Uenigheten sto over i hvilken form Svalbard skulle knyttes til Norge, bestemt ut fra ordlyden innledningen av den første paragraf i loven. Likevel ble det fra begge sider trukket frem at forskjellen, slik Castberg sa det, mellom «den ene eller den andre form» ikke hadde «stor realitetsbetydning».³⁸² Det hele var derfor «en følelsessak».

Den begrensede, nærmest fraværende realitetsforskjell mellom de to forslagene, var grunnlaget for høyresidens argumentasjon. Uansett hvilken tilknytningsform som ble valgt, la både Spitsbergentraktaten og svalbardloven begrensninger på i hvor stor utstrekning norsk lov gjaldt på Svalbard. Alle disse traktatbestemmelser gjorde det ikke bare «meget lite smakelig» å gjøre Svalbard til del av Norge, slik blant andre Hambro uttalte, men de var også i realiteten definerende for det faktiske forholdet mellom øygruppa og kongeriket. Argumentet tjente

³⁸⁰ St.forh. 1925, O.tid.: 522.

³⁸¹ Jf. note 357.

³⁸² St.forh. 1925, O.tid.: 519.

således til å svekke et viktig retorisk poeng fra venstresiden, og særlig fra kommunistene og sosialistene: den tallrike norske arbeiderbefolkning og fangstfolk på Svalbard måtte beskyttes av norsk lov og sikres rettigheter lik de på fastlandet. Som vist lå hensynet til særlig arbeiderne på Svalbard under mye av retorikken fra de tre representantene fra DNA og NSA, men det var i stor grad arbeidernes «følelser» de vektla.

Det som hovedsakelig skilte DNA- og NSA-representantenes retorikk fra den ført av representantene fra Venstre, var henvisningene til arbeiderne. Men hos begge disse grupperingene var «følelser» og framtid utvikling det dominerende. Å knytte øygruppa sterkest mulig til Norge tiltale nasjonale følelser både blant Stortingsmenn og de som oppholdt seg på Svalbard. Samtidig ville dette ytterligere forsterke følelsesmessige bånd mellom nordmenn og Svalbard, som var det beste middel for å få lempet uønskede traktatbestemmelser og som motiverte nordmenn til å legge ned størst mulig innsats fremover i å gjøre Svalbard norsk.

Representantene fra Høyre, Bondepartiet og det Frisinnede Venstre la altså hovedtyngden på en såret nasjonalfølelse i sin retorikk. Norges suverenitet og Grunnloven ble krenket ved å innlemme en så traktatbundet og klausulert del av riket. Samtidig var de fleste av disse representantene påpasselig med å avvise de beskyldninger om å holde muligheten til å kvitte seg med øygruppa åpen, som allerede Johan Castberg som første taler i Odelstingets behandling av paragraf én fremsatte. Historiker Roald Berg konkluderte med at nettopp dette var det *egentlige* motivet bak høyresidens syn på tilknytningsspørsmålet.³⁸³ Som Berg skriver var det allerede før behandlingen utarbeidet et PM i Utenriksdepartementet til bruk under drøftingene i Stortinget, som advarte mot dette bakenforliggende motiv.³⁸⁴ At denne advarselen nådde frem bekreftes ikke bare av hvor påpasselig særlig Venstrerepresentantene var med å vektlegge dette under debatten. Også Castberg uttrykte at det «både underhånden og i komiteen» var blitt nevnt at en løser tilknytning var ønsket for å lettere kunne «løsrive hele forholdet».³⁸⁵ Ut fra debatten i Stortinget er det vanskelig å støtte opp om Roald Bergs konklusjon, og Leif Johnny Johannessen har hevdet motivet for å ville kvitte seg med øygruppa «var heller uttrykk for misnøyen med den begrensede suvereniteten.»³⁸⁶

³⁸³ Jf. Note 304.

³⁸⁴ Berg, 1995: 291.

³⁸⁵ Jf. Note 363.

³⁸⁶ Johannessen, 1996: 133.

Argumentet ble helt klart utnyttet for alt det var verdt *mot* de som ønsket å gjøre Svalbard bare til et biland. I en debatt som hadde fått en så total dominans av nasjonale følelser, ville en slik beskyldning svekke motstanderens legitimitet. Å åpent ville kvitte seg med Svalbard, som i 1925 med bred enighet ble oppfattet som fult ut tilhørende Norge – både historisk, økonomisk og geografisk – må nærmest ha vært en umulighet. Samtidig er Roald Bergs konklusjon over høyresidens motiver, basert på forberedelsen og oppbyggingen av venstresidens argumentasjon. En argumentasjon som vi her har sett tok sikte på å svekke høyresidens nasjonale legitimitet, i en debatt der nasjonale følelser hadde vunnet hegemoni.

Kapittel 5 – Utvikling av retorikken mellom 1919 og 1925

Da Stortinget ble informert av utenriksminister Nils Claus Ihlen 8. mars 1919 om Spitsbergensakens utvikling etter fredsslutningen, og det norske standpunkt til øygruppas folkerettslige stilling, bar den følgende debatten preg av en svært sammensatt retorikk. De fem grovt skisserte retoriske linjene som her har blitt argumentert for, bygde som vi har sett i stor grad på tanker om en nasjonal konsolidering ut over det norske fastland. Kullforsyningen til Norge, økonomisk lønnsom drift, historiske rettigheter, mellomstatlige relasjoner og hensynet til norske arbeidere ble i mer eller mindre grad, og for og imot norsk overtakelse av Spitsbergen, benyttet av Stortingsrepresentantene. Det var altså et utvalg retoriske linjer som representantene benyttet.

Da Svalbardloven i 1925 skulle vedtas av Stortinget var den retoriske situasjonen en helt annen. Nasjonale følelser dominerte debatten, og representanter fra hele den politiske skalaen sluttet opp om og vektlagt sakens nasjonale side. Nasjonale følelser hadde i 1925 *hegemoni* i debatten, og andre retoriske linjer var i svært liten grad fremme i ordskiftet. Selv om forskjellen i retorikken mellom 1919 og 1925 er betydelig, må det samtidig kunne hevdes at også nasjonale følelser lå bak mange av de retoriske linjene også i 1919. Som Leif Johnny Johannessen og Roald Berg har vist lå det en vilje til og ønske om nasjonal selvhevdelse bak den norske Spitsbergenpolitikken.³⁸⁷ Debattene i 1919 og 1925 skiller seg i hovedsak på hvor uttalt de nasjonale følelsene var i stortingsrepresentantenes innlegg.

Slik Johan Castberg uttalte det i Stortingets behandling av Spitsbergensaken 8. mars 1919, hadde det for han «været litt vanskelig at mobilisere de nationale følelser likeoverfor denne stengruppe ute i Nordishavet.»³⁸⁸ Med unntak av særlig Carl Joachim Hambro og Wollert Konow (H.) som i stor grad vektla historiske og nasjonale rettigheter på Spitsbergen, var Castbergs uttalelse beskrivende for mye av debatten i 1919. Seks år senere var altså disse nasjonale følelsene fullt ut mobilisert, og overskygget hele stortingsdebatten. I årene mellom Spitsbergentraktaten ble underskrevet i Paris og den norske overtakelsen i 1925, pågikk det kontinuerlige forhandlinger og diplomatisk taktikkeri for å i best mulig grad sikre norsk dominans på øygruppa. Det kan godt tenkes at gjennomslaget for det norske forslag til Spitsbergentrakten – nærmest på bekostning av Sverige og Sovjet-Russland – og de

³⁸⁷ Se side 4.

³⁸⁸ Jf. Note 99.

diplomatiske seierne i de følgende årene var med på å styrke norske følelser og selvtillit i Spitsbergensaken. En småstat som Norge var altså i stand til å få gjennomslag for egen politikk i møte med større stater.

Utviklingen av Grønlandsaken viste imidlertid at handlingsrommet for den norske politikken hadde grenser. Castberg hadde ment at det ville være lettere å vekke nasjonale følelser for de «gamle datterlande» enn «stengruppen» Spitsbergen. Også Konow (H.) ga i 1919 en forsmak på hva som kunne vente når det ble alvor i Grønlandssaken på begynnelsen av 1920-tallet.³⁸⁹ Da Grønlandssaken ble tatt opp i Stortinget i 1922, evnet den å vekke langt sterkere nasjonale følelser enn Spitsbergenssaken hadde gjort tre år tidligere. Som nevnt ovenfor kan dette tenkes å tilskrives en økt utenrikspolitisk selvtillit i Stortinget de første årene av 1920-tallet. Likevel viser sitatene fra særlig Castberg og Konow (H.) at Grønland i 1919, og andre tidligere norske datterlandene, i større grad enn Spitsbergen var egnet til å vekke nasjonale følelser.

Denne oppgaven har vist hvordan den historiske og nasjonale retorikken preget stortingsmøtene omhandlende Grønland i 1922 og første halvdel av 1923. Historiske rettigheter på, krav om suverenitet over deler eller hele Grønland, samt fortellingen om den danske uretten overfor Norge i 1814, danner grunnlaget for en sterk tro på disse historiske og moralske argumentene i suverenitetsstriden med Danmark. Særlig Carl Joachim Hambro ledet an i troen på at slike argumenter, når de ble tydelig uttrykt av opinion og Stortinget, ville møte forståelse og imøtekommenhet også internasjonalt. Forhandlingene med Danmark over Øst-Grønland ble derfor et skille i den norske, og særlig Hambros oppfattelse av tyngden og gyldigheten av en slik argumentasjon i mellomstatlige forhandlinger. Einar-Arne Drivenes har vist hvordan særlig Hambro og Mowinckel fastholdt denne linjen også i forkant av okkupasjonene på Øst-Grønland ble gjort i 1931 og 1932.³⁹⁰ Aktiv besittelse av landområdene, med næringsutøvelse og forskning som viktige brikker, var nå det sikreste kortet for å underbygge Norges stilling når suverenitetsforholdet en gang i framtiden skulle avgjøres.

Også i behandlingen av Svalbardloven året etter var den fremtidige utviklingen av norsk tilstedeværelse og drift på Svalbard sentralt i debatten. De som ville gjøre Svalbard til fullverdig del av kongeriket, ønsket å knytte øygruppa så fast til Norge som overhodet mulig innenfor rammene av Spitsbergentraktaten. Dette ville også i framtiden bidra til å sikre norsk

³⁸⁹ Jf. Note 92.

³⁹⁰ Drivenes, 2004: 209.

tilstedeværelse og med det nordmenns dominerende stilling der. På motsatt side ønsket de som bare ville legge Svalbard til som biland, å ikke strekke den norske suvereniteten lengre enn ordlyden i traktaten. Dette for mest mulig uforstyrret å kunne sikre Norges posisjon for så å senere få endret både tilknytningsform og Spitsbergentraktaten til fordel for Norge. Felles for begge de to sidene var ønsket om å bedre grunnlaget for den norske suvereniteten over Spitsbergen, gjennom aktiv besittelse over tid. Retorikken var i 1925 generelt sett mer rettet mot fremtidig utvikling, enn bakoverskuende på historiske forhold og rettigheter slik som i 1919. Altså en lignende utvikling som i Grønlandssaken. Det kan derfor tenkes at omslaget i Grønlandssaken rundt årsskiftet mellom 1923 og 1924 har hatt innvirkning på retorikken i Svalbardsaken.

Den nøkterne forståelsen, som preget debatten i Stortinget i 1919, av de begrensningene internasjonale interesser måtte legge på en norsk overtakelse av Spitsbergen, var i 1925 erstattet av en utpreget skuffelse over det grunnlaget for suverenitet Spitsbergentraktaten ga. Holdningene i Stortinget i 1919 var på mange måter i tråd med de begrensningene traktaten senere la på den norske jurisdiksjonen. Under debatten i Stortinget om Svalbardloven i 1925 var derimot skuffelsen over traktaten stor, og av flere uttrykt som lite heldig sett med norske øyne. Igjen kan kanskje mye av dette skiftet tilskrives en økt norsk selvtillit, men forhandlingene med Danmark om Øst-Grønland hadde også vist at en for ensidig norsk vektlegging av nasjonale og historiske argumenter ikke førte frem. Norge hadde i 1925 i stor grad fått gjennomslag for sin politiske linje på Svalbard, gjennom forhandlinger med andre interesserte stater. Denne diplomatiske seieren for norsk utenrikspolitikk kan derfor tenkes å ha hatt en kompenserende effekt for det nederlaget nasjonal-historiske følelser overfor Grønland, hadde gått på i møte med danske forhandlere i 1923 – 1924. Og slik bidratt til å forsterke den nasjonale retorikken i Stortingets behandling av Svalbardloven i 1925.

I Stortingets behandling av både Spitsbergensaken i 1919 og Grønlandssaken få år etter, ble det av flere representanter lagt vekt på at det viktigste for norske interesser var at disse områdene ikke kom under en annen stats kontroll. Retorikken bygde også under en oppfatning av at både Spitsbergen og Grønland – til og med Island og Færøyene ble nevnt – ble oppfattet som egentlig norsk land. Dette ble begrunnet enten historisk, næringsøkonomisk eller med henvisning til særegne norske egenskaper til utnyttelse av disse arktiske strøk. På bakgrunn av disse argumentene uttrykte Stortinget en vilje til å hevde norske interesser i områdene. Ofte i møte med andre stater, som i Norge ble oppfattet som ekspanderende inn i et egentlig norsk *livsrom*.

Det var derfor om å gjøre å konsolidere disse arktiske områdene i den norske interessesfære. På Spitsbergen var det den vektige norske tilstedeværelsen av arbeidere, næringsliv og fangstmenn som la grunnlaget. Mens på Grønland var det i større grad de historiske rettigheter og gammel urett som lå til grunn, i perioden frem til forhandlingene med Danmark. Forhandlingene førte altså ikke fram, slik konstitusjonskomiteen hadde forutsett, men en overenskomst – som sikret nordmenn muligheten til å øke sin tilstedeværelse og derigjennom underbygge sitt suverenitetskrav – kom likevel på plass. I Stortinget ble aktiv besittelse, gjennom særlig nærings- og vitenskapsinteresser, det grunnleggende prinsipp i politikken overfor herreløst land som var av interesse for den norske ishavsimperialismen.

Retorikk etter partipolitisk og geografisk tilknytning

På bakgrunn av stortingsdebattene omhandlende Spitsbergen og Grønland mellom 1919 og 1925, er det vanskelig å gjøre gode konklusjoner om hvorvidt partipolitisk eller geografisk tilknytning hadde innvirkning på representantenes retorikk. Det var i det hele en mindre, men engasjert gruppe politikere som tok ordet i de sakene som har vært behandlet i denne oppgaven. Det er likevel noen generelle trekk verdt å trekke fram.

I 1919, under behandlingen av Spitsbergensaken, var partipolitiske skillelinjer i retorikken lite tydelig. De to eneste representantene fra det Frisinnede Venstre som gikk på talerstolen i Stortinget, Cornelius Bernhard Hanssen og Johan Rye Holmboe, var de som argumenterte med utgangspunkt i økonomisk lønnsomhet mot at Norge burde overta Spitsbergen. Samtidig var det tre av de fire Venstre-representanter som uttalte seg den dagen, som besvarte Bernhard Hanssens og Rye Holmboes kritikk med en mer optimistisk økonomisk retorikk. Også Ole M. P. Gausdal fra DNA i Troms vektla økonomisk lønnsomhet i sitt innlegg, men en slik retorikk – både som negativt og positivt argument – sto altså sterkest blant venstrerepresentantene og de to fra FV.

En historisk retorikk ble i 1919 i størst grad benyttet av Carl Joachim Hambro og Wollert Konow (H.), fra henholdsvis Høyre og Landmannsforbundet. Deres retorikk var nok likevel mer preget av deres personlige engasjement for saken, enn politisk tilknytning. Det som tydeligst går frem av debatten i 1919, var at representanter fra alle partiene på Stortinget tok ordet i debatten, og som vist benyttet flere ulike retoriske linjer i sine innlegg. Foruten de positive eller negative forventningene til økonomisk lønnsomhet, som i størst grad ble vektlagt av i henholdsvis Venstre- og FV-representanter, var det lite som tyder på at partipolitisk

tilknytning var utslagsgivende for den retorikken representantene vektla i debatten om Spitsbergen 8. mars 1919.

På samme måte var det lite som tydet på at representantenes partitilhørighet hadde betydning for retorikken i Grønlandssaken mellom 1922 og 1924. Hambro og Konow (H.) var fortsatt de som sterkest vektla historiske og nasjonale interesser i sine innlegg, men også DNA-representanten Adam Egede-Nissen markerte seg i så måte. Igjen må vi kunne gå utfra at det var representantenes personlige engasjement, og ikke parti, som motiverte representantenes retorikk.

Under Odels- og Lagtingets behandling av Svalbardloven sommeren 1925 var det derimot et større grunnlag for å sortere representantenes argumenter og retorikk etter partitilhørighet. Stortingsgruppene til Venstre, DNA, Socialdemokratene, samt kommunistene, stemte samlet for å gjøre Svalbard til del av Norge. Av representantene fra Høyre, Frisinnede Venstre og Bondepartiet stemte de aller fleste for å legge øygruppa til som biland.³⁹¹ Retorikken til de representantene som gikk på talerstolen delte seg på samme måte som ved avstemningen. Representantene fra Høyre, Frisinnede Venstre og Bondepartiet vektla en nasjonal konservativ retorikk, der sterke følelser for den norske grunnloven og Norge som suveren stat særlig ble trukket frem. Venstresiden derimot hadde sitt retoriske blikk i større grad rettet framover, og så det som lite heldig for de nasjonale følelsene at norsk suverenitet ikke ble utvidet og Svalbard ikke ble knyttet så sterkt som mulig til Norge. For begge disse to fraksjonene var det en eller annen form av nasjonale følelser som preget retorikken. Det som i størst grad splittet Stortinget i 1925 var det for høyresiden konservative, og venstresidens ekspansjonistiske syn på den nasjonale selvhevdelsen.³⁹²

Gjennomgangen av de valgte referatene fra Stortinget i perioden 1919 til 1925 har tilbakevist den gjentagende oppfattelsen i litteraturen, at sosialistene og kommunistene på Stortinget ikke ønsket å befatte seg med Svalbard- eller Grønlandssaken. Det som med mest sikkerhet kan slås fast med tanke på partitilhørighetens innvirkning på retorikken, var at dette selv for politikerne lengst til venstre hadde lite betydning. Slik støtter denne oppgaven opp under Johannessens konklusjoner. Samtidig er det grunnlag for å hevde at den kommunistiske og sosialistiske

³⁹¹ Johannessen, 1996: 131ff.

³⁹² Johannessen har også vist hvordan venstresiden, og også arbeiderbevegelsen viste ekspansjonistiske tendenser i debatten. Johannessen, 1996: 129.

fraksjonen gjennom hele den aktuelle perioden var blant de som i størst grad vektla hensynet til arbeidere og andre nordmenn i sine innlegg. Dette var ikke bare motivert av omtanke for arbeidernes interesser, men ofte også sammenblandet med ønske og vilje til nasjonal selvhevdelse – særlig over egen befolkning.

Under behandlingen av Spitsbergensaken i 1919 var DNA det partiet som hadde flest innlegg i debatten. I alt seks representanter fra partiet tok ordet i Stortinget, og hele tre av disse var fra Troms. Som vist var retorikken til disse Troms-representantene noe mer nasjonalt preget, enn deres partikolleger fra Trondheim og Kristiania. Mye tyder derfor på at særlig for representantene fra Arbeiderpartiet, var geografisk tilhørighet en faktor for deres engasjement og retorikk. I det hele var engasjementet nordfra relativt stort. Av i alt fem Stortingsmenn fra Troms, var det fire som engasjerte seg i debatten i 1919. Bare Kristiania hadde like mange representanter som holdt innlegg for Stortinget 8. mars 1919.

I behandlingene av Grønlandssaken mellom 1922 og 1924, og Svalbardloven i 1925, så ikke geografi ut til å ha hatt like stor betydning som i 1919. De representantene som uttalte seg spredte seg jevnere ut over hele landet. I debatten om Svalbardloven i både Odelsting og Lagting skilte retorikken seg i størst grad etter representantenes partitilhørighet. Retorikken i Grønlandssaken må kunne sies å bære preg av representantenes personlige engasjement. Her utpekte særlig Hambro, Konow (H.) og Egede-Nissen seg.

Videre forskning

At det var et begrenset antall Stortingsrepresentanter som uttalte seg i de aktuelle sakene i den perioden som her er behandlet, gjør det noe usikkert å skulle trekke for generelle konklusjoner. Noen tendenser har det likevel vært mulig å trekke frem. Denne oppgaven har kunne vist en klar utvikling i retorikken fra 1919 til 1925, og hvordan Svalbard- og Grønlandssaken har kunnet innvirket på hverandre i så måte. En analyse basert på partipolitisk og geografisk tilknytning har vist seg noe vanskeligere, grunnet det begrensede antall representanter som engasjerte seg.

Den radikale utviklingen Grønlandssaken tok ved inngangen til 1930-tallet, har tydelig preget ettertidens oppfattelse av ishavsimperialismen i mellomkrigstiden generelt. Det har her vært vist hvordan spesielt fremstillingen av arbeiderbevegelsens rolle i perioden har vært basert på uttalelser gjort etter dette skillet. Denne oppgaven har således bidratt til å nyansere dette bildet,

men en videre analyse av retorikken i Svalbard- og Grønlandssaken som strekte seg forbi 1931 og 1933 ville gitt ytterligere interessant innsikt i den retoriske utviklingen.

Gjennom arbeidet med kildematerialet har det vist seg ytterligere en tendens som kunne vært fruktbar å ta tak i, men som i denne sammenheng har blitt prioritert bort av hensyn til tids- og plassforbruk. Et forslag til videre forskning ville derfor være å se på Svalbard- og Grønlandssaken som arena for opposisjonspolitikk i Stortinget, og konstitusjonell slagmark i dragkampen mellom regjering og Storting om kontroll over utenrikspolitikken. Debattene i Stortinget som har vært gjennomgått var tidvis fyldig av diskusjon omkring de konstitusjonelle rammebetingelsene for saken. Den gjennomgående kritikken av sittende og tidligere regjeringer som preget mye av debattene gjennom hele perioden, kan også tolkes i lys av både opposisjonspolitikk, og et sterkt ønske i Stortinget om større kontroll over utenrikspolitikken.

Litteratur

Berg, Roald; Norge på egen hånd: 1905-1920. Bd. 2. Oslo: Universitetsforlaget, 1995.

Blom, Ida; Kampen om Eirik Raudes land: pressgruppedpolitikk i grønlandsspørsmålet 1921-1931. Oslo: Gyldendal, 1973.

Dahl, Hans Fredrik; Norge mellom krigene: det norske samfunn i krise og konflikt 1918-1940. Oslo: Pax, 1973.

Debes, Jan; Det norske statsråd : 1814-1949. Oslo: Cammermeyer, 1950.

Drivenes, Einar-Arne; Ishavsimperialisme. Norsk Polarhistorie - Vitenskapene. (red). Drivenes, Einar-Arne og Harald Dag Jølle. Bd. 2. Oslo: Gyldendal, 2004.

Eriksen, Finn H.; Grønlandssaken: dansk grønlandspolitikk og norske reaksjoner 1909-1933. Universitetet i Oslo: Universitetet i Oslo, 2010.

Frammuseet. [http://www.frammuseum.no/Polar-Expedition/The-N24-N25-flight-towards-the-North-Pole-\(1925\).aspx](http://www.frammuseum.no/Polar-Expedition/The-N24-N25-flight-towards-the-North-Pole-(1925).aspx). 26.01.2016 2016.

Fure, Odd-Bjørn; Mellomkrigstid: 1920-1940. Norsk utenrikspolitikk historie. Bd. 3. Oslo: Universitetsforl., 1996.

Johannessen, Leif Johnny; "Den nasjonale selvhevdelses vei": svalbardsaken 1920-1925. Trondheim: Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 1996.

Kjeldsen, Jens; Retorikk i vår tid : en innføring i moderne retorisk teori. 2. utg. utg. Oslo: Spartacus, 2006.

Kollstad, Per; "Vi er ikke ferdige med oppgjøret [...] om Grønland": Grønlandssaken i dansk og norsk politikk 1945 til 1965. Universitetet i Oslo, 1996.

Lohne, Ivar; Grønlandssaken 1919-1945: fra borgerlig nasjonalt samlingsmerke til nasjonalsosialistisk symbolsak. Universitetet i Tromsø, 2000.

Mathisen, Trygve; Svalbard i internasjonal politikk 1871-1925. Oslo: Aschehoug, 1951.

Skagestad, Odd Gunnar; Norsk polarpolitikk: hovedtrekk og utviklingslinjer 1905-1974. Oslo: Dreyer, 1975.

Smith, Carsten, m.fl.; Norges offentlige utredninger 2008:5, Retten til fiske i havet utenfor Finnmark. Oslo 2008

Stordalmo, Ketil Edgar; Grønlandssakens utvikling under Den andre verdenskrig. Universitetet i Tromsø, 2006.

Østreng, Willy; Økonomi og politisk suverenitet: interessespillet om Svalbards politiske status. Oslo: Universitetsforl., 1974.

Andre kilder

Møter for lukkede dører Stortinget 1901–1924, CD-rom utgitt av Stortingsarkivet 1997.

Møter for lukkede dører Stortinget 1925–1939, CD-rom utgitt av Stortingsarkivet 1997.

Stortingets forhandlinger 1919-1925.